

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

КРИВЕШКО ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 340 : 004

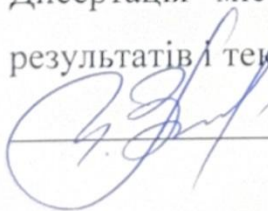
ДИСЕРТАЦІЯ
ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА СУДДІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ
АСПЕКТИ

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 /І.В. Кривешко/

Науковий керівник: **Міхайліна Тетяна Вікторівна**, доктор юридичних наук,
професор

Вінниця-2025

АНОТАЦІЯ

Кривешко І.В. Інформаційна культура судді: теоретико-правові аспекти.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових аспектів інформаційної культури судді.

У розділі 1 «Загальнотеоретичний аналіз інформаційної культури судді» досліджено поняття інформаційної культури як міждисциплінарного феномену та її співвідношення із суміжними категоріями; роль інформаційної культури судді у digital-суспільстві та передумови її формування; а також складники інформаційної культури судді.

Обгрунтовано пропозицію розуміти культуру як сукупність фундаментальних матеріальних і духовних цінностей (у сфері моралі, права, освіти, мистецтва, науки тощо), сформованих людством у ході суспільно-історичної діяльності, на основі соціально-економічних, технічних та інших особливостей функціонування суспільства на певному історичному етапі його розвитку.

Наголошується на тому, що інформаційна культура є продуктом виникнення та розвитку інформаційного суспільства, оскільки саме воно призвело до зміни форм віддзеркалення інформації, повністю змінивши уявлення про її розповсюдження, зберігання, сприйняття та аналіз. Як наслідок, загальне уявлення про культуру особи чи груп осіб було екстрапольовано на поводження у власне інформаційному та інформаційно-технічному середовищі. Мова не лише про технічні компетентності, які є невід’ємною передумовою розвитку digital-суспільства, а й про особливості

сприйняття інформації, критичне ставлення до неї, вміння відповідно поводитися у інформаційно-технічному середовищі (зокрема, у соціальних мережах). Це все має охоплюватися змістом інформаційної культури.

Наголошується на тому, що у широкому (загальнофілософському) сенсі інформаційна культура визначається як частина загальної культури людства, пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та його технічної складової.

У вузькому (спеціально-юридичному) значенні інформаційна культура є міждисциплінарним явищем на межі загальної інформаційної та правової культури. У цьому сенсі інформаційна культура як юридичний феномен визначається як частина правової культури, яка опосередковує втілення у практичну діяльність особи в інформаційно-технічному середовищі:

1) інформаційної грамотності (компетентностей щодо створення, виявлення, зберігання, аналізу інформації та кваліфікованого користування програмними й технічними засобами);

2) інформаційної етики (правил поведження у інформаційному середовищі), поваги до правових цінностей, прав і свобод людини і громадянина.

Акцентується увага на тому, що інформаційна культура у вузькому (спеціально-юридичному) значенні також може розумітися, як у загальному сенсі (тобто характеризувати будь-яку особу), так і в професійному сенсі (тобто характеризувати інформаційну культуру представників окремих правничих професій, яка має певні особливості, порівняно як з загальною інформаційною культурою, так і порівняно з іншими правничими професіями). Видом професійної інформаційної культури і буде визнаватися інформаційна культура судді.

Констатовано, що підвищення рівня інформаційної культури є необхідною передумовою інформаційної безпеки. Підтримується та додатково обґрунтовується позиція, що під час військових дій на території

України інформаційна культура суспільства продемонструвала тенденції до різкого стихійного підвищення, що сприяло й розвитку інформаційної безпеки, яка є важливою складовою сучасних війн.

Проаналізовано співвідношення інформаційної безпеки та кібербезпеки. Акцентується увага на тому, що інформаційна безпека являє собою більш широке поняття та охоплює стан захищеності суспільних відносин, як у власне інформаційному, так і інформаційно-технічному середовищі. Якщо ж мова йде про кібербезпеку, то вона виступає частиною інформаційної безпеки і опосередковує стан захищеності суспільних відносин лише в інформаційно-технічному середовищі. Тож, під кібербезпекою слід розуміти стан захищеності таких інформаційних суспільних відносин, інформаційна інфраструктура яких має інформаційно-технічний компонент. Отже, інформаційна інфраструктура може бути як власне інформаційною (способи, шляхи, правила передачі інформації, її зберігання, використання тощо), так і інформаційно-технічною, тобто опосередкованою, у тому числі, засобами комп'ютерної техніки. На підставі цього зроблено висновок, що інформаційна безпека являє собою стан захищеності усіх інформаційних відносин у певному суспільстві. Натомість, кібербезпека – стан захищеності інформаційних відносин, інформаційна інфраструктура яких характеризується технічним компонентом, тобто є інформаційно-технічною.

Аргументовано, що нормативна основа інформаційних відносин та забезпечення інформаційної безпеки складається з таких компонентів:

- 1) правові норми (національного та міжнародного рівня);
- 2) корпоративні норми;
- 3) інформаційна культура.

Стверджується, що сталий розвиток інформаційного суспільства нерозривно пов'язаний з зовнішнім обмеженням та(чи) самообмеженням цифрової свободи. Зокрема, щодо суддів актуальними будуть обидва ці

аспекти. І особливо актуальним стає самообмеження як наслідок усвідомлення зв'язку власної поведінки у кіберпросторі й образом судді та суддів у суспільстві.

Наголошується, що правнича інформаційна культура (різновидом якої і є інформаційна культура судді) може розглядатися як вид групової інформаційної культури, що має як загальні детермінанти формування інформаційної культури, так і спеціальні, обумовлені необхідністю правника (зокрема й судді) мати навички роботи зі спеціалізованими базами даних (нормативних документів, судових рішень тощо), а також знань та навичок у сфері правничої етики.

З'ясовано, що розвиток штучного інтелекту становить виклик digital суспільства для цивілізованої комунікації у інформаційному середовищі. Очевидно, що досягнення інформаційної культури для ШІ є недосяжним завданням, оскільки вона пов'язана з свідомістю особи, її психологічними якостями, яких штучний інтелект позбавлений. Тому важливим вбачається напрацювання алгоритмів та стандартів хоча б етичного поводження штучного інтелекту.

Структуровано інформаційну культуру судді, в якій, поряд з загальними елементами інформаційної культури (інформаційна грамотність та інформаційна етика) пропонується виділяти спеціальні (професійні) елементи, а саме:

а) наявність спеціальних прикладних інформаційних компетентностей (як складника загальної інформаційної грамотності);

б) дотримання спеціальних правил правничої етики (як складника загальної інформаційної етики).

У розділі 2 «Правове та організаційне забезпечення інформаційної культури судді» здійснено системний порівняльно-правовий аналіз нормативних засад інформаційної культури судді; суб'єктів забезпечення

інформаційної культури судді; юридичних та неюридичних засобів підвищення інформаційної культури судді.

Здійснено фундаментальний аналіз нормативної основи впровадження та розвитку інформаційної культури на міжнародному та національному рівні. Зроблено висновок, що у міжнародно-правових актах та національному законодавстві абсолютно по-різному розставлені акценти щодо досягнення стану інформаційної безпеки, зокрема, міжнародне право майже у кожному акті, релевантному до інформаційної та(або) інформаційно-технічної сфер діяльності, підкреслює необхідність формування інформаційної культури (або цифрової чи кібер-культури) як важливого інструменту досягнення інформаційної безпеки та захисту персональних даних. Натомість, вітчизняне законодавство є більш технологічним, дуже детально регламентує широке коло відносин та процедур у цифровій сфері, але необхідність формування інформаційної культури майже ігнорує. Найбільше ця особливість виявляється на законодавчому рівні, де інформаційна культура майже не згадується. Інформаційна культура згадується та найкращим чином регламентується лише у підзаконних нормативно-правових актах.

Констатовано наявність проблем юридичної техніки, що виражається у неоднорідності легального поняттєво-категоріального апарату щодо інформаційної культури в Україні. Так, як синоніми у різних ПНА використовуються: електронна культура, медіаграмотність, медіакультура, цифрова грамотність, цифрова культура, кіберграмотність, кіберкультура, мережева культура, культура поведження у кіберпросторі, кіберобізнаність, цифрові навички, комп'ютерна освіченість, освіченість громадян з питань інформаційно-комунікаційних технологій. Причому інформаційна культура як найбільш загальне поняття не легалізоване взагалі. Перелічені ж категорії, які використовуються у законодавстві України, є не синонімами інформаційної культури, а її окремими аспектами у інформаційному

суспільстві, що потребує внесення змін до чинного законодавства, відповідно до принципу єдності правничої термінології.

Наголошується на тому, що Стратегія кібербезпеки України на сучасному етапі є одним з найбільш фундаментальних документів, що всебічно приділяє увагу цифровій грамотності. Але, по-перше, документів, які б встановлювали такі засади щодо загальної інформаційної культури (без технічного компонента) не існує. А по-друге, ігнорується другий аспект інформаційної культури, окрім інформаційної грамотності, а саме – інформаційна (цифрова) етика.

Пропонується та обґрунтовується внесення змін до чинного законодавства України. Зокрема, в Законах України «Про інформацію» та «Про засади інформаційної безпеки України» закріпити поняття інформаційної культури як одного з інструментів досягнення стану інформаційної безпеки. Також визначити складники інформаційної культури: інформаційну грамотність та інформаційну етику. Закріпити, що видами інформаційної культури, залежно від сфери застосування є: цифрова культура, медіакультура та кіберкультура (та, відповідно, їхні складники), – які і мають використовуватися на рівні спеціальних підзаконних нормативно-правових актів.

Виявлено, що суб'єкти забезпечення інформаційної культури судді є загальними. Причому абсолютна більшість правових норм, у яких закріплюється формування інформаційної культури як один із пріоритетів розвитку суспільства, є декларативними, оскільки суб'єкти забезпечення її формування та підвищення не визначаються. Тож, станом на сьогодні Національна програма інформатизації України є дуже слабо забезпечена на державному рівні в цілому і зовсім не забезпечена у частині необхідності формування та підвищення рівня інформаційної культури суспільства.

Зроблено висновок, що суб'єктом із загальними повноваженнями щодо забезпечення формування інформаційної культури слід визнати Кабінет

Міністрів України, у зв'язку з чим ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» доповнити словами: «проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України, розвитку інформаційного суспільства та підвищенню рівня інформаційної культури (зокрема, цифрової), тобто інформаційної грамотності та інформаційної етики».

Наголошується на тому, що спеціальним суб'єктом забезпечення формування інформаційної культури визнається Міністерство цифрової трансформації України. Тому підпункт 14 пункту 4 Положення про Мінцифри пропонується викласти у редакції «формуванні державної політики цифровізації освіти та розробленні професійних стандартів з питань цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики)». А підпункт 23 пункту 4 «організовує навчання та готує пропозиції щодо вдосконалення системи розвитку цифрової грамотності та цифрової етики громадян, підготовки та перепідготовки фахівців з питань, що належать до компетенції Мінцифри».

Повноваження Комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації викласти у редакції «розвиток цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики), цифрові права».

Констатовано, що засоби формування та підвищення інформаційної культури поділяються на юридичні та неюридичні. Крім того, існують загальні засоби розвитку інформаційної культури (що відносяться до широкого кола суб'єктів) та спеціальні (що відносяться до певних соціальних груп, зокрема, і професійних). Тож для формування та підвищення рівня інформаційної культури судді слід задіяти, як загальні, так і спеціальні засоби.

До юридичних засобів підвищення рівня інформаційної культури відносяться удосконалення нормативної бази, тобто, приведення до єдності легального поняттєво-категоріального апарату, визначення суб'єктів

забезпечення інформаційної культури та наділення їх відповідними функціями й повноваженнями, регламентація на правовому рівні механізмів формування інформаційної культури, усунення колізійності законодавства, зниження декларативності правових норм, а також кількості норм бланкетних і відсильних, виділення тих аспектів інформаційних правовідносин, які підлягають регулюванню і системно створювати нормативну базу у відповідній сфері на засадах захисту прав і свобод людини, забезпечення захисту персональних даних та іншої інформації з обмеженим доступом.

До неюридичних засобів формування та підвищення рівня інформаційної культури відносяться:

- проведення навчань, тренінгів, програм підвищення кваліфікації щодо всебічного підвищення рівня інформаційної культури (як інформаційної грамотності, так і інформаційної етики);
- впровадження та удосконалення технічних та організаційних механізмів захисту інформації (у тому числі, персональних даних);
- моніторинг інформаційних ресурсів на предмет виявлення та блокування шкідливої інформації через державні інституції та інституції громадянського суспільства;
- зниження інформаційної (зокрема, цифрової) нерівності;
- створення алгоритмів штучного інтелекту, спрямованих на дотримання ШІ (особливо тих комплексів, які використовуються у судочинстві) стандартів інформаційної та правничої етики;
- розмежування завдань та функцій держави, інституцій громадянського суспільства та комерційних організацій інформаційного сектору щодо створення і забезпечення правових та корпоративних норм, а також методів і механізмів їх втілення у життя;
- впровадження освітніх компонентів, а також збільшення кількості та підвищення якості інтердисциплінарних досліджень у сфері інформатизації з

елементами кібернетики, юриспруденції, психології, соціології, політології тощо;

- активізація проєктної діяльності щодо реалізації проєктів з інтердисциплінарною компонентою;

- сегментація інформаційних відносин на ті, які потребують правового регулювання (з подальшою розробкою і впровадженням такого), та ті, які тяжіють до саморегулювання або регулювання корпоративного;

- підвищення ролі міжнародної співпраці у формуванні інформаційної культури суспільства та швидка імплементація відповідних положень норм міжнародного права.

Ключові слова: культура, інформація, інформаційна культура, інформаційна грамотність, інформаційна етика, етична поведінка, інформаційна система, кіберкультура, правова культура, правосвідомість, інформаційна безпека, інформаційна нерівність, цінності, правові цінності, інформаційне суспільство, digital-суспільство, інформатизація, автоматизація, діджиталізація, принципи права, інформаційні відносини, правові відносини, правове регулювання, соціальне регулювання, права людини, інформаційні права людини, судочинство, правосуддя, штучний інтелект, судова влада, доброчесність.

ABSTRACT

Kryveshko I.V. Information Culture of Judges: Theoretical and Legal Aspects. – Qualifying scientific study, rights as a manuscript.

Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Law (Branch of Knowledge: 08 Law, Specialty: 081 Law). – Vasyl' Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science in Ukraine, Vinnytsia, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical and legal aspects of the judge's information culture.

Chapter 1 "General Theoretical Analysis of the Judge's Information Culture" examines the concept of information culture as an interdisciplinary phenomenon and its correlation with related categories; the role of the judge's information culture in digital society and the prerequisites for its formation; as well as components of the judge's information culture.

The proposal to understand culture as a set of fundamental material and spiritual values (in the sphere of morality, law, education, art, science, etc.), formed by humanity in the course of socio-historical activities, on the basis of socio-economic, technical and other features of the functioning of society at a certain historical stage of its development, is justified.

It is noted that information culture is a product of the emergence and development of the information society, since it led to a change in the forms of reflection of information, completely changing the idea of its distribution, storage, perception and analysis. As a result, the general idea of the culture of a person or groups of people was extrapolated to behavior in the actual information and information technology environment. We are talking not only about technical competencies, which are an integral prerequisite for the development of digital society, but also about the peculiarities of information perception, critical attitude to it, and the ability to behave accordingly in the information and technical

environment (in particular, in social networks). All this should be covered by the content of the information culture.

It is noted that in a broad (general philosophical) sense, information culture is defined as part of the general culture of humanity associated with the development of the information society and its technical component.

In a narrow (special legal) sense, information culture is an interdisciplinary phenomenon on the verge of a general information and legal culture. In this sense, information culture as a legal phenomenon is defined as a part of the legal culture that mediates the implementation of a person in the information technology environment in practical activities:

- 1) information literacy (competence in creating, identifying, storing, analyzing information and qualified use of software and technical means);
- 2) information ethics (rules of behavior in the information environment), respect for legal values, human and civil rights and freedoms.

Attention is focused on the fact that information culture in a narrow (special-legal) meaning can also be understood both in the general sense (that is, to characterize any person) and in the professional sense (that is, to characterize the information culture of representatives of individual legal professions, which has certain features, in comparison with both general information culture and other legal professions). The judge's information culture will be recognized as a type of professional information culture.

It is stated that improving the level of information culture is a necessary prerequisite for information security. The position is supported and further justified that during the military operations on the territory of Ukraine, the information culture of society showed tendencies towards a sharp spontaneous increase, which also contributed to the development of information security, which is an important component of modern wars.

The correlation between information security and cybersecurity is analyzed. Attention is focused on the fact that information security is a broader concept and

covers the state of security of public relations, both in the information and information technology environment itself. If we are talking about cybersecurity, then it acts as a part of information security and mediates the state of security of public relations only in the information technology environment. Therefore, cybersecurity should be understood as the state of security of such public information relations, the information infrastructure of which has an information and technical component. So, the information infrastructure can be either information (methods, ways, rules for transmitting information, storing it, using it, etc.), or information technology, that is, mediated, including by means of computer technology. Based on this, it is concluded that information security is a state of security of all information relations in a particular society. But cybersecurity is a state of security of information relations, the information infrastructure of which is characterized by a technical component, that is, it is information and technical.

It is argued that the normative basis of information relations and ensuring information security consists of the following components:

- 1) legal norms (national and international level);
- 2) corporate norms;
- 3) information culture.

It is argued that the sustainable development of the information society is inextricably linked to the external restriction and / or self-restriction of digital freedom. In particular, both of these aspects will be relevant for judges. And self-restraint becomes especially relevant as a result of awareness of the connection between one's own behavior in cyberspace and the image of a judge and judges in society.

It is noted that the legal information culture (a variety of which is the information culture of a judge) can be considered as a type of group information culture, which has both general determinants of the formation of information culture, and special ones, due to the need for a lawyer (including a judge) to have

skills in working with specialized databases (regulatory documents, court decisions, etc.), as well as knowledge and skills in the field of legal ethics.

It is found out that the development of artificial intelligence is a challenge for digital society for civilized communication in the information environment. It is obvious that achieving information culture for AI is an unattainable task, since it is associated with the consciousness of a person, his psychological qualities that artificial intelligence lacks. Therefore, it is important to develop algorithms and standards for at least the ethical behavior of artificial intelligence.

The information culture of the judge is structured, in which, along with the general elements of information culture (information literacy and information ethics), it is proposed to distinguish special (professional) elements, namely:

A) availability of special applied information competencies (as a component of general information literacy);

B) compliance with special rules of legal ethics (as a component of general information ethics).

In Section 2 "Legal and Organizational Support of the Judge's Information Culture", a systematic comparative legal analysis of the normative foundations of the judge's information culture; subjects of ensuring the judge's information culture; legal and non-legal means of improving the judge's information culture is carried out.

A fundamental analysis of the regulatory framework for the introduction and development of information culture at the international and national levels is carried out. It is concluded that international legal acts and national legislation have completely different accents on achieving the state of information security, in particular, international law in almost every act relevant to the information and(or) information and technical spheres of activity emphasizes the need to form an information culture (or digital or cyber culture) as an important tool for achieving information security and personal data protection. On the other hand, domestic legislation is more technologically advanced, regulates a wide range of relations

and procedures in the digital sphere in great detail, but almost ignores the need to form an information culture. Most of all, this feature is manifested at the legislative level, where information culture is almost not mentioned. Information culture is mentioned and best regulated only in bylaws.

The existence of problems of legal technology is stated, which is expressed in the heterogeneity of the legal conceptual and categorical apparatus regarding information culture in Ukraine. So, as synonyms in various normative legal acts are used: electronic culture, media literacy, media culture, digital literacy, digital culture, cyber literacy, cyber culture, network culture, culture of behavior in cyberspace, cyber knowledge, digital skills, computer education, education of citizens on information and communication technologies. Moreover, information culture as the most general concept is not legalized at all. The listed categories used in the legislation of Ukraine are not synonymous with information culture, but its separate aspects in the information society, which requires amendments to the current legislation, in accordance with the principle of unity of legal terminology.

It is noted that the cybersecurity strategy of Ukraine at the present stage is one of the most fundamental documents that comprehensively pays attention to digital literacy. But, first of all, there are no documents that would establish such principles regarding the general information culture (without a technical component). And secondly, the second aspect of information culture is ignored, in addition to information literacy, namely, information (digital) ethics.

Amendments to the current legislation of Ukraine are proposed and justified. In particular, the laws of Ukraine "On Information" and "On the Basics of Information Security of Ukraine" consolidate the concept of information culture as one of the tools for achieving the state of information security. Also identify the components of information culture: information literacy and information ethics. To establish that the types of information culture, depending on the scope of application, are: digital culture, media culture and cyber culture (and, accordingly, their components) – which should be used at the level of special bylaws.

It is revealed that the subjects of ensuring the information culture of judges are common. Moreover, the absolute majority of legal norms that fix the formation of information culture as one of the priorities for the development of society are declarative, since the subjects of ensuring its formation and improvement are not defined. Therefore, as of today, the National Informatization program of Ukraine is very poorly provided at the state level as a whole and is not provided at all in terms of the need to form and improve the level of information culture of society.

It is concluded that the subject with general powers to ensure the formation of information culture should be recognized as the Cabinet of Ministers of Ukraine, in connection with which Article 20 of the Law of Ukraine "On the Cabinet of Ministers of Ukraine" should be supplemented with the words: "Conducts state policy in the field of informatization, contributes to the formation of a single information space on the territory of Ukraine, the development of the information society and improving the level of information culture (in particular, digital), that is, information literacy and information ethics."

It is noted that the Ministry of Digital Transformation of Ukraine is recognized as a special subject for ensuring the formation of information culture. Therefore, subparagraph 14 of Paragraph 4 of the regulations On the Ministry of Digital Development is proposed to be set out in the wording "formation of the state policy of digitalization of education and development of professional standards on digital culture (digital literacy and digital ethics)". And subparagraph 23 of Paragraph 4 "organizes training and prepares proposals for improving the system of development of digital literacy and digital ethics of citizens, training and retraining of specialists on issues falling within the competence of the Ministry of Digital Development".

The powers of the Verkhovna Rada Committee on digital transformation should be set out in the wording "development of digital culture (digital literacy and digital ethics), digital rights".

It is stated that the means of forming and improving information culture are divided into legal and non-legal. In addition, there are general means of developing information culture (related to a wide range of subjects) and special ones (related to certain social groups, in particular, professional ones). Therefore, both general and special means should be used to form and improve the level of information culture of judges.

Legal means of improving the level of information culture include improving the regulatory framework, that is, bringing to the unity of the legal conceptual and categorical apparatus, determining the subjects of ensuring information culture and giving them appropriate functions and powers, regulating at the legal level the mechanisms for forming information culture, eliminating the conflict of laws of legislation, reducing the declarative nature of legal norms, as well as the number of norms of blank and reference, highlighting those aspects of information legal relations, which are subject to regulation and systematically create a regulatory framework in the relevant field based on the protection of human rights and freedoms, ensuring the protection of personal data and other information with restricted access.

Non-legal means of forming and improving the level of information culture include:

- conducting exercises, trainings, and advanced programs to comprehensively improve the level of information culture (both information literacy and information ethics);
- implementation and improvement of technical and organizational mechanisms for information protection (including personal data);
- monitoring of information resources for detecting and blocking malicious information through state institutions and civil society institutions;
- reducing information (in particular, digital) inequality;

- creation of artificial intelligence algorithms aimed at compliance with AI (especially those complexes that are used in legal proceedings) standards of information and legal ethics;

- differentiation of tasks and functions of the state, civil society institutions and commercial organizations of the information sector regarding the creation and maintenance of legal and corporate norms, as well as methods and mechanisms for their implementation;

- introduction of educational components, as well as increasing the number and quality of interdisciplinary research in the field of informatization with elements of cybernetics, Law, Psychology, Sociology, Political Science, etc.;

- activation of project activities for the implementation of projects with an interdisciplinary component;

- segmentation of information relations into those that require legal regulation (with further development and implementation of such), and those that tend to self-regulation or regulation of corporate governance;

- increasing the role of international cooperation in shaping the information culture of society and rapid implementation of the relevant provisions of international law.

Key words: culture, information, information culture, information literacy, information ethics, information system, cyber culture, ethical behavior, legal culture, legal awareness, values, legal values, information society, digital society, informatization, automatization, digitalization, principles of law, information relations, legal relations, legal regulation, social regulation, human rights, information human rights, legal proceedings, justice, artificial intelligence, judicial power, integrity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Кривешко І.В. Інформаційна культура як правовий феномен. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 12-18.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.2>

2. Кривешко І.В. Розвиток digital суспільства як детермінанта формування інформаційної культури. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 1. Т. 2. С. 32-40.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.1.2.4>

3. Михайліна Т., Жаровська І., Кривешко І. Діджиталізація адміністративного судочинства та інформаційна культура судді. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С. 343-348.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8099922>

4. Кривешко І. Інформаційна культура у площині правової культурології. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. № 1. С. 44-51.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.6>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кривешко І.В. Роль інформаційної культури судді у сучасному суспільстві. *Осінні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXII: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2022»*. (24 листопада 2022 р., м. Вінниця). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 72-77.

6. Кривешко І.В., Михайліна Т.В. Нормативне забезпечення інформаційної та кібербезпеки у сучасному суспільстві. *Інформаційна безпека України: аналіз правового стану. Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку*: Міжнародна науково-практична конференція (м. Вінниця, 11 жовтня 2024 р.). Вінниця, 2024. <https://peers.international/paper/normativne-zabezpechennya-informaciynoi-ta-kiberbezpeki-u-suchasnomu-suspilstvi>

7. Кривешко І.В. Стратегічні засади формування в Україні інформаційної культури. *Осінні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXIV: Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції «Осінні юридичні читання – 2024»*. (21 листопада 2024 р., м. Вінниця). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 34-38.

ПЛАН

ВСТУП	22
1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУДДІ	35
1.1. Поняття інформаційної культури як міждисциплінарного феномену та її співвідношення із суміжними категоріями	35
1.2. Роль інформаційної культури судді у digital-суспільстві та передумови її формування	61
1.3. Складники інформаційної культури судді	83
Висновки до Розділу 1	102
2. ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУДДІ	109
2.1. Нормативні засади інформаційної культури судді: порівняльно-правовий аналіз	109
2.2. Суб'єкти забезпечення інформаційної культури судді	144
2.3. Юридичні та неюридичні засоби підвищення інформаційної культури судді	153
Висновки до Розділу 2	168
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ДОДАТКИ	216

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження пов'язана з діджиталізацією усіх сфер суспільного буття. Вплив інформаційних технологій створює нові суспільні відносини та трансформує існуючі, внаслідок чого їх регулювання потребує нових підходів. Останні десятиліття характеризуються суттєвим оновленням нормативної бази, що покликана впорядкувати нові інформаційні відносини та усунути юридичні прогалини, як на національному, так і на міжнародному рівні. Проте, статистичні показники та соціологічні дослідження свідчать про те, що кількість негативних проявів у інформаційній сфері лише зростає. З'являються нові інформаційні правопорушення, зростає інформаційна нерівність, загострюються інформаційні війни тощо. Причому, як стає все більше очевидним, право далеко не завжди може впоратися з такими викликами, по-перше, через фактичне відставання від інформаційних відносин, а по-друге, через його не універсальність. Право у демократичному суспільстві не може, та й не повинно регулювати абсолютно всі суспільні відносини, тож нові тенденції у інформаційній сфері вимагають і нових підходів.

Зважаючи на вищевикладене, більш універсальним засобом впорядкування суспільних відносин може стати підвищення інформаційної культури, яка, будучи властивістю свідомості особи, на внутрішньому рівні коригуватиме поведінку у бік правомірності та соціальної корисності.

Слід визнати, що у сучасному суспільстві інформаційна культура має стати іманентною властивістю кожної особи, що підвищить інформаційну безпеку та цивілізованість інформаційних відносин. Тим не менше, для окремих професій інформаційна культура, по-перше, набуватиме особливого значення, а по-друге, суттєвих відмінностей, порівняно з загальною інформаційною культурою. До таких, безумовно, відносяться всі правничі

професії і особливо професія судді. Тож, професійна групова інформаційна культура потребує надзвичайної уваги в умовах інформаційного суспільства.

Інформаційна культура є комплексним інтердисциплінарним феноменом, який неодноразово ставав предметом дослідження у межах кібернетики, соціології, психології. Але у сфері юриспруденції йому не надано належної уваги, у зв'язку з чим це дослідження є першим спеціальним дослідженням інформаційної культури судді.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках тем «Правові механізми забезпечення, охорони і захисту прав людини» (ДР №0122U002369) та «Права людини в умовах воєнного стану: реалізація, гарантії та захист» (ДР № 0124U004605), в межах яких дисертанткою досліджені особливості формування інформаційної культури судді в умовах інформаційного суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування нових науково-теоретичних та прикладних положень щодо формування інформаційної культури судді.

Досягнення мети обумовлено вирішенням наступних завдань:

- визначити поняття інформаційної культури як міждисциплінарного феномену та обґрунтувати її співвідношення із суміжними категоріями;
- виявити роль інформаційної культури судді у digital-суспільстві та з'ясувати передумови її формування;
- структурувати інформаційну культуру судді;
- проаналізувати нормативні засади інформаційної культури судді у порівняльно-правовому аспекті;
- визначити суб'єктів забезпечення інформаційної культури судді;
- розкрити юридичні та неюридичні засоби підвищення інформаційної культури судді.

Об'єкт дослідження – інформаційна культура як інтердисциплінарний феномен.

Предмет дослідження – теоретико-правові аспекти формування інформаційної культури судді.

Методи дослідження. Розв'язання завдань дисертаційного дослідження зумовило використання загальнонаукових та спеціальних методів, визначених предметом дослідження.

Діалектичний метод дозволив розкрити поняття інформаційної культури як інтердисциплінарного феномену та її особливості у різних сферах наукового знання (п.п. 1.1., 1.2., 2.3.). Системний метод використовувався для аналізу інформаційного суспільства як системного утворення, взаємозв'язків інформаційної та правової систем соціуму, а також для виявлення структури інформаційної культури. Крім того, системний підхід допоміг представити міжнародну та національну нормативну базу інформаційних правовідносин як структуроване явище (п.п. 1.1., 1.3., 2.1., 2.2.). Метод екстраполяції зумовив перенесення відомих доктринальних напрацювань про інформаційну культуру зі сфери кібернетики до правничої сфери (п.п. 1.1., 1.2., 2.3.). Аксиологічний підхід дозволив проаналізувати трансформацію соціальних та правових цінностей в інформаційному суспільстві (п.п. 1.2., 2.3.). Формально-юридичний метод обумовив аналіз відповідних правових норм, а також досліджуваних явищ та процесів як власне правових (п.п. 2.1., 2.2., 2.3.). Герменевтичний підхід використовувався для з'ясування реального змісту правових приписів у сфері інформаційної культури (п.п. 2.1., 2.2.). Метод правового моделювання дозволив створити найбільш оптимальну та бажану модель правового забезпечення підвищення рівня інформаційної культури судді з формулюванням обґрунтованих пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України (п.п. 1.1., 2.1., 2.2., 2.3.).

Теоретичну основу дослідження склали наукові розвідки українських та зарубіжних науковців, які, зокрема, аналізували стан сучасного інформаційного суспільства: В.В. Галунько, М.М. Грищук, К.С. Дмитревич, Л.Г. Дротянко, Д.В. Дубов, О.М. Ємельяненко, Л.М. Левицька, К.О. Калаченкова, Ю.І. Крилова, О.М. Макєєва, Т.В. Міхайліна, М.І. Лахижа, О.В. Омельчук, М.А. Ожеван, М.Ф. Савюк, І.М. Сопілко, В.О. Тімашов, Ю.О. Фрицький та багато інших.

Теоретичний базис роботи складають також загальнокультурологічні та міждисциплінарні напрацювання таких вчених, як М.А. Голубець, О.П. Єгоров, М.А. Кримський, В.С. Крисаченко, А.І. Павко, В.А. Перцева, В.М. Романуцький, М.Ф. Тарасенко, Ю.С. Харкавлюк, В.М. Шейко та ін.

Власне дослідженню інформаційної культури присвячували увагу такі науковці: Ж.О. Андрійченко, М.О. Антонченко, Т.П. Близнюк, В.О. Васюренко, О.М. Головка, Ю.І. Горбань, Т.О. Дяченко, Л.В. Ковальчук, І.В. Кукін, О.М. Кух, І.А. Луговська, О.В. Майстренко, Л.Л. Макаренко, І.І. Остапйовська, Н.В. Острианська, О.Ю. Палеха, Ю.І. Палеха, Л.В. Панченко, О.А. Панченко, О.В. Прудникова, Ю.С. Рамський, О.А. Смалько, Н.С. Уханова, Н.О. Шинкарук, І.А. Чайка, Т.А. Француз-Яковець тощо.

Наукова новизна одержаних результатів визначається метою та завданнями дослідження та полягає в наступному:

Вперше:

виявлено природу інформаційної культури як багатоаспектної комплексної категорії, яка знаходить вираз у множині сфер людської діяльності, а отже, і у багатьох сферах наукового знання, тому і її визначення буде варіативним, залежно від того, здобутки якої наукової галузі братимуться за основу. Пропонується виділяти інформаційну культуру: 1) у широкому (загальнофілософському) сенсі, як частину загальної культури людства, пов'язану з розвитком інформаційного суспільства та його

технічної складової; 2) у вузькому (спеціалізованому) сенсі, як частину правової культури, яка опосередковує втілення у практичну діяльність особи в інформаційно-технічному середовищі інформаційної грамотності та інформаційної етики;

обґрунтовано, що інформаційна культура у вузькому (спеціально-юридичному) значенні може розумітися, як у загальному сенсі (тобто характеризувати будь-яку особу), так і в професійному сенсі (тобто характеризувати інформаційну культуру представників окремих правничих професій, яка має певні особливості, порівняно як з загальною інформаційною культурою, так і порівняно з іншими правничими професіями). Видом професійної інформаційної культури визнається інформаційна культура судді;

виявлено природу інформаційної культури судді. Зокрема, стверджується, що правнича інформаційна культура (різновидом якої і є інформаційна культура судді) може розглядатися як вид групової інформаційної культури, що має як загальні детермінанти формування інформаційної культури, так і спеціальні, обумовлені необхідністю правника (зокрема й судді) мати навички роботи зі спеціалізованими базами даних (нормативних документів, судових рішень тощо), а також знань та навичок у сфері правничої етики;

аргументовано, що нормативна основа інформаційних відносин та забезпечення інформаційної безпеки складається з таких компонентів: 1) правові норми (національного та міжнародного рівня); 2) корпоративні норми; 3) інформаційна культура;

стверджується, що досягнення інформаційної культури для ІІІ на сучасному етапі є недосяжним завданням, оскільки вона пов'язана з свідомістю особи, її психологічними якостями, яких штучний інтелект позбавлений. Тому важливим вбачається напрацювання алгоритмів та стандартів хоча б етичного поведіння штучного інтелекту;

структуризовано інформаційну культуру, елементами якої вважаються:

- 1) інформаційна грамотність; 2) інформаційна етика. Обґрунтовується, що інформаційна грамотність охоплює собою всі можливі (поточні й майбутні) уміння та навички роботи з інформацією та засобами комп'ютерної техніки і їх мережами. Стверджується, що не можна концентруватися у визначенні інформаційної грамотності виключно на тих інформаційних компетентностях, які мають місце на сучасному етапі, оскільки такий підхід не враховує стрімкий розвиток інформаційних систем (зокрема з технічним компонентом). Тож, у даному аспекті визначення інформаційної грамотності має містити елемент прогнозування. Сформульовано поняття інформаційної етики як усталених правил поведіння в інформаційному середовищі, які пов'язані з обмеженнями правового та етичного характеру, що забезпечують повагу до правових цінностей, дотримання прав і свобод людини і громадянина;

Структуровано інформаційну культуру судді, в якій, поряд з загальними елементами інформаційної культури (інформаційна грамотність та інформаційна етика) пропонується виділяти спеціальні (професійні) елементи, а саме: а) наявність спеціальних прикладних інформаційних компетентностей (як складника загальної інформаційної грамотності); б) дотримання спеціальних правил правничої етики (як складника загальної інформаційної етики).

Удосконалено положення щодо:

розуміння поняття «культура». Зокрема, внесено пропозицію розуміти культуру як сукупність фундаментальних матеріальних і духовних цінностей (у сфері моралі, права, освіти, мистецтва, науки тощо), сформованих людством у ході суспільно-історичної діяльності, на основі соціально-економічних, технічних та інших особливостей функціонування суспільства на певному історичному етапі його розвитку;

співвідношення категорій «інформаційна культура» та «цифровий (діджитал) етикет». Наводяться аргументи на користь того, що цифровий (діджитал) етикет пов'язаний з встановленням єдиних формалізованих чи неформалізованих правил поведінки у інформаційному середовищі. Інформаційна ж культура базується на правосвідомості та самосвідомості індивіда, тож вона виступає значно ширшим та глибшим поняттям, пов'язаним зокрема із психологією особи та чуттєвим і раціональним сприйняттям інформації, технічних пристроїв, інформаційних процесів та інформаційних відносин. Цифровий етикет також виконує позитивну роль, встановлюючи єдині стандарти поведінки у інформаційних мережах. Для оцінки інформації як фейкової та критичного її сприйняття, обережного поведінки у соціальних мережах цього явно недостатньо (для цього вже вимагається наявність розвиненої інформаційної культури), проте може забезпечити від образ, дискримінації, мови ворожнечі у інформаційному середовищі, допоможе встановити правила електронного листування та інформаційних комунікацій. Ще одна сфера, для якої цифровий етикет може зіграти визначальну роль, – це розвиток штучного інтелекту, для якого, як демонструє остання практика, також необхідно встановлення етичних рамок поведінки. Наділити ШІ інформаційною культурою не вийде, принаймі на сучасному етапі, тому що для інформаційної культури необхідна наявність критичної оцінки та чуттєвого сприйняття, але закласти стандарти етичної поведінки неодмінно треба;

співвідношення інформаційної безпеки та кібербезпеки. Акцентується увага на тому, що інформаційна безпека являє собою більш широке поняття та охоплює стан захищеності суспільних відносин, як у власне інформаційному, так і інформаційно-технічному середовищі. Тобто інформаційна безпека являє собою стан захищеності усіх інформаційних відносин у певному суспільстві. Кібербезпека виступає частиною

інформаційної безпеки і опосередковує стан захищеності суспільних відносин лише в інформаційно-технічному середовищі;

нормативної основи впровадження та розвитку інформаційної культури на міжнародному та національному рівні. Зроблено висновок, що у міжнародно-правових актах та національному законодавстві абсолютно по-різному розставлені акценти щодо досягнення стану інформаційної безпеки, зокрема, міжнародне право майже у кожному акті, релевантному до інформаційної та(або) інформаційно-технічної сфер діяльності, підкреслює необхідність формування інформаційної культури (або цифрової чи кіберкультури) як важливого інструменту досягнення інформаційної безпеки та захисту персональних даних. Натомість, вітчизняне законодавство є більш технологічним, дуже детально регламентує широке коло відносин та процедур у цифровій сфері, але необхідність формування інформаційної культури майже ігнорує. Найбільше ця особливість виявляється на законодавчому рівні, де інформаційна культура майже не згадується. Інформаційна культура згадується та найкращим чином регламентується лише у підзаконних нормативно-правових актах;

проблем юридичної техніки, що виражається у неоднорідності легального поняттєво-категоріального апарату щодо інформаційної культури в Україні. Так, як синоніми у різних ПНА використовуються: електронна культура, медіаграмотність, медіакультура, цифрова грамотність, цифрова культура, кіберграмотність, кіберкультура, мережева культура, культура поводження у кіберпросторі, кіберобізнаність, цифрові навички, комп'ютерна освіченість, освіченість громадян з питань інформаційно-комунікаційних технологій. Причому інформаційна культура як найбільш загальне поняття не легалізоване взагалі. Перелічені ж категорії, які використовуються у законодавстві України, є не синонімами інформаційної культури, а її окремими аспектами у інформаційному суспільстві, що потребує внесення

змін до чинного законодавства, відповідно до принципу єдності правничої термінології;

внесення змін до чинного законодавства України. Зокрема, в Законах України «Про інформацію» та «Про засади інформаційної безпеки України» пропонується закріпити поняття інформаційної культури як одного з інструментів досягнення стану інформаційної безпеки. Також визначити складники інформаційної культури: інформаційну грамотність та інформаційну етику. Закріпити, що видами інформаційної культури, залежно від сфери застосування є: цифрова культура, медіакультура та кіберкультура (та, відповідно, їхні складники), – які і мають використовуватися на рівні спеціальних підзаконних нормативно-правових актів.

Дістали подальший розвиток положення щодо:

цінностей періоду інформаційного суспільства. Виявлено, що однією з таких цінностей є інформаційна свобода. Складником категорії інформаційної (цифрової) свободи пропонується визнати свободу правомірного поведіння з інформацією, яка означає заборону втручання держави у інформаційні відносини та інформаційні процеси, доки вони носять правомірний характер. Обмеження інформаційної (цифрової) свободи можливо лише у випадках, визначених законом, і у законний спосіб;

обмеження та(чи) самообмеження цифрової свободи. Зокрема, щодо суддів актуальними будуть обидва ці аспекти. І особливо актуальним стає самообмеження як наслідок усвідомлення зв'язку власної поведінки у кіберпросторі й образом судді та суддів у суспільстві;

детермінантів необхідності формування інформаційної культури у інформаційному (діджитал) суспільстві, у якості яких розглядається комплекс позитивних та негативних змін у суспільстві, пов'язаних з його цифровізацією та технологізацією;

суб'єктів забезпечення інформаційної культури судді, які є загальними. Причому абсолютна більшість правових норм, у яких закріплюється

формування інформаційної культури як один із пріоритетів розвитку суспільства, є декларативними, оскільки суб'єкти забезпечення її формування та підвищення не визначаються. Зроблено висновок, що суб'єктом із загальними повноваженнями щодо забезпечення формування інформаційної культури слід визнати Кабінет Міністрів України, у зв'язку з чим ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» доповнити словами: «проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України, розвитку інформаційного суспільства та підвищенню рівня інформаційної культури (зокрема, цифрової), тобто інформаційної грамотності та інформаційної етики». Наголошується на тому, що спеціальним суб'єктом забезпечення формування інформаційної культури визнається Міністерство цифрової трансформації України. Тому підпункт 14 пункту 4 Положення про Мінцифри пропонується викласти у редакції «формуванні державної політики цифровізації освіти та розробленні професійних стандартів з питань цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики)». А підпункт 23 пункту 4 «організовує навчання та готує пропозиції щодо вдосконалення системи розвитку цифрової грамотності та цифрової етики громадян, підготовки та перепідготовки фахівців з питань, що належать до компетенції Мінцифри»;

засобів формування та підвищення інформаційної культури, які пропонується поділяти на юридичні та неюридичні. Крім того, виділяються загальні засоби розвитку інформаційної культури (що відносяться до широкого кола суб'єктів) та спеціальні (що відносяться до певних соціальних груп, зокрема, і професійних). Тож для формування та підвищення рівня інформаційної культури судді слід задіяти, як загальні, так і спеціальні засоби;

юридичних засобів підвищення рівня інформаційної культури, до яких відносяться удосконалення нормативної бази, тобто, приведення до єдності

легального поняттєво-категоріального апарату, визначення суб'єктів забезпечення інформаційної культури та наділення їх відповідними функціями й повноваженнями, регламентація на правовому рівні механізмів формування інформаційної культури, усунення колізійності законодавства, зниження декларативності правових норм, а також кількості норм бланкетних і відсильних, виділення тих аспектів інформаційних правовідносин, які підлягають регулюванню і системно створювати нормативну базу у відповідній сфері на засадах захисту прав і свобод людини, забезпечення захисту персональних даних та іншої інформації з обмеженим доступом;

неюрідичних засобів формування та підвищення рівня інформаційної культури, до яких відносяться: проведення навчань, тренінгів, програм підвищення кваліфікації щодо всебічного підвищення рівня інформаційної культури (як інформаційної грамотності, так і інформаційної етики); впровадження та удосконалення технічних та організаційних механізмів захисту інформації (у тому числі, персональних даних); моніторинг інформаційних ресурсів на предмет виявлення та блокування шкідливої інформації через державні інституції та інституції громадянського суспільства; зниження інформаційної (зокрема, цифрової) нерівності; створення алгоритмів штучного інтелекту, спрямованих на дотримання ШІ (особливо тих комплексів, які використовуються у судочинстві) стандартів інформаційної та правничої етики; розмежування завдань та функцій держави, інституцій громадянського суспільства та комерційних організацій інформаційного сектору щодо створення і забезпечення правових та корпоративних норм, а також методів і механізмів їх втілення у життя; впровадження освітніх компонентів, а також збільшення кількості та підвищення якості інтердисциплінарних досліджень у сфері інформатизації з елементами кібернетики, юриспруденції, психології, соціології, політології тощо; активізація проєктної діяльності щодо реалізації проєктів з

інтердисциплінарною компонентою; сегментація інформаційних відносин на ті, які потребують правового регулювання (з подальшою розробкою і впровадженням такого), та ті, які тяжіють до саморегулювання або регулювання корпоративного; підвищення ролі міжнародної співпраці у формуванні інформаційної культури суспільства та швидка імплементація відповідних положень норм міжнародного права.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що аналіз, висновки, положення роботи дають можливість по-новому оцінити значення, нормативне забезпечення та особливості формування інформаційної культури судді в умовах інформаційного суспільства.

Положення та результати дослідження можуть бути використані в науковій діяльності та в навчальному процесі у закладах вищої освіти при підготовці загальних та спеціальних курсів для здобувачів та аспірантів спеціальності 081 «Право», в процесі консультування інституцій громадянського суспільства тощо. Отримані результати аргументовані для використання в законотворчій та правозастосовчій практиці.

Результати дисертаційної роботи використовуються:

в навчальному процесі при викладанні дисциплін «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави та права» у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України (Додаток А);

у правопросвітницькій діяльності ГО „Європейський альянс великих можливостей” під час проведення тренінгів та воркшопів на відповідну тематику (Додаток Б).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, результати якої отримані автором на основі власних досліджень на підставі аналізу наукової літератури, національного законодавства України та норм міжнародно-правових актів.

У науковій публікації, яка опублікована у співавторстві, здобувачці належить доробок, присвячений аналізу інформаційної культури судді в умовах діджиталізації адміністративного процесу.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та обговорювались на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Осінні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (24 листопада 2022 р., м. Вінниця); Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційна безпека України: аналіз правового стану. Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку» (м. Вінниця, 11 жовтня 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Осінні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (21 листопада 2024 р., м. Вінниця).

Публікації. За темою дисертації опубліковано чотири наукові статті у фахових наукових виданнях України, перелік яких затверджений МОН України, а також троє тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями і предметом дослідження та складається із вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків. Загальний обсяг дисертації складає 220 сторінок, з них основного тексту 180 сторінок. Робота містить також список використаних джерел із 269 найменувань та додатки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУДДІ

1.1. Поняття інформаційної культури як міждисциплінарного феномену та її співвідношення із суміжними категоріями

Людство стрімко входить до нового етапу свого розвитку, який можна назвати інформаційним суспільством. Причому перехід до нього виявився настільки стрімким, порівняно з попередніми етапами, що людина не встигає за трансформаціями, не встигає підлаштовуватися під них, усвідомлювати комплексно всі переваги та небезпеки нового стану. Звичайно, переваг в інформаційного суспільства дуже багато, оскільки відбувається спрощення доступу до будь-якої інформації, її зберігання, обробки, використання, розповсюдження, здійснюється технологізація усіх процесів, розвиток інструментів штучного інтелекту, які суттєво допомагають у житті, тощо. Разом з тим, науковці та практики в усьому світі фіксують широкий спектр загроз, пов'язаний з розвитком інформаційних систем. Це, зокрема, загроза для конфіденційності персональних даних, порушення прав інтелектуальної власності, інформаційна злочинність у всіх її проявах. Перелічені прояви є дійсно небезпечними і становлять загрозу для життя людини, функціонування економічної та соціальної системи. Але окремі моменти не виглядають такими вочевидь шкідливими, у тому числі: спам та пов'язане з ним перепрацювання, перевитрати трудової сили; величезні обсяги інформації у сучасному світі, що передбачає її ретельну перевірку на правдивість, фейкова інформація тощо. Крім того, банальна відсутність знань та навичок роботи з сучасними інформаційними інструментами поглиблює розрив у

доходах у сучасному суспільстві, позбавляє конкурентних переваг, а інколи призводить до втрати роботи та неможливості її знайти. Останнє виглядає особливо гостро у світлі того, що у недалекому майбутньому нам доведеться конкурувати на ринку праці не лише з іншими людьми, а й з роботами та штучним інтелектом.

Тому інформаційне суспільство створює особливий новий соціальний континуум та уклад, який підлягає окремому дослідженню. За твердженням Л. Дротянко, інформаційне суспільство може визначатися як історична фаза розвитку цивілізації, яка означає збільшення ролі знань та інформації в житті народу; зростання кількості людей, зайнятих в інформаційній сфері; зростання інформатизації та ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах і так далі [1, с. 8]. Своєю чергою, О. Маруховський вважає, що інформаційне суспільство в широкому розумінні – це суспільство, в якому інформація, знання й інформаційно-комунікаційні технології перетворюються на основну продуктивну силу та джерело епохальних зрушень в усіх сферах суспільного життя [2, с. 10; 3, с. 45]. Як можна побачити, у наведених визначеннях акценти розставлені абсолютно по-різному, починаючи від хронології розвитку суспільства і закінчуючи його економічними умовами. Отже, існують абсолютно різні підходи до такого стану суспільства як інформаційне. Але спільним в них є одне: більшість авторів вважають настання такого стану неминучим. Тож, неминучим є й опанування правил поведінки у цьому суспільстві.

Як стверджує В. Політанський, основна ідея концепції інформаційного суспільства полягає в тому, що суспільство, котре раніше позначалося як постіндустріальне, швидко набуло ознак, які дають підстави стверджувати, що воно є інформаційним, де головною його ознакою є виробництво й поширення інформації, перетворення її на головний вид послуг, на товар і навіть на владу, а основоположне місце в цій концепції відводиться інтегрованим інформаційно-комунікативним технологіям, науковим галузям і

знанням, які поступово перестають виконувати допоміжну функцію та перетворюються на самостійний ресурс, на основі якого приймаються важливі й необхідні рішення [4, с. 143]. Тобто, як слідує з викладеного, інформаційні технології проникають у всі аспекти життя і створюють не лише інформаційний простір, а трансформують комунікаційні можливості, що ми наразі спостерігаємо. Можливості онлайн-навчання, конференц-зв'язку, постійного контакту через соціальні мережі та месенджери з величезною кількістю осіб у сучасному світі є майже необмеженими. А володіння певною інформацією нерідко надає таких переваг, яких не надають будь-які фізичні чинники.

Діджиталізація виявляється не просто черговою новітньою тенденцією розвитку чи модним трендом правового та політико-економічного дискурсів, але й ключовим напрямом перспективного цивілізаційного розвитку і людства в цілому, і кожної держави зокрема [5, с. 204; 6, с. 202]. Тож, інформаційне суспільство з усіма його особливостями є неминучим майбутнім кожного з нас, і пришвидшення чи сповільнення його формування насправді обмежені лише технологічними особливостями окремих країн (у тому числі, розвитком інформаційної інфраструктури, покриттям та швидкістю Інтернету, безпекою інформаційних систем і т.і.). Деякі держави, зокрема й Україна, закріпили в законодавстві розвиток інформаційного суспільства як один з пріоритетних напрямів державної політики. Так, необхідність становлення інформаційного суспільства в Україні та повноцінного входження її у світовий інформаційний простір визнано на державному рівні і є пріоритетом державної інформаційної політики [7, с. 62].

Але, розвиваючи та підтримуючи інформаційне суспільство, уряди держав мають бути готові зіткнутися з усіма, переліченими вище, загрозами. Зазначені вади соціального укладу інформаційного суспільства можуть бути певним чином скориговані збалансованим зовнішнім регулюванням, що

наразі частково здійснюється, як на державному, так і на наддержавному рівні. Але останнім часом очевидним стає недостатність такого регулювання, що відбувається частково через новизну багатьох інформаційних явищ та процесів (а отже, через відставання права від них); частково – через їхню надзвичайну комплексність (внаслідок чого правове регулювання, яким би масштабним воно не було, по відношенню до інформаційних систем все одно матиме фрагментарний характер). Також важливим моментом під час формування нормативної основи є врахування базових свобод інформаційного суспільства. Тобто регулювання має відбуватися в ідеалі таким чином, щоб зарегульованість інформаційних відносин не створювала загроз для свободи слова, преси, вираження поглядів, свободи правомірного поводження з інформацією.

Зважаючи на викладене, останнім часом в розрізі інформаційного суспільства відбувається зростання ролі інших регулятивних систем, оскільки «правовий досвід може формуватися як юридичними засобами, так і неюридичними, дотичними до юридичних у певній ситуації» [8, с. 201]. Підтримується теза про те, що людина сьогодні керується, мабуть, мозаїчною картиною світу, в якій відсутні міцні острови істини як абсолютної переконаності у відповідності наших уявлень реальності, де поняття справжнього і віртуального, справедливого і нечесного, війни і миру стали розмитими і такими, що часто не відрізняються [9, с. 82]. Надмірно висока динаміка розвитку інформаційних технологій сприяє формуванню революційно нової структури соціальної організації, що змінила звичний порядок відносин [10, с. 143, 138], внаслідок чого вона потребує, якщо не принципово нового регулювання, то хоча б зміщення акцентів з усталених регуляторів на такі, які лише формуються та набирають сили. Щодо інформаційних відносин право вже не виявляється настільки ефективним, як раніше, внаслідок їхньої транскордонності, комплексності, багатоманітності та динамічності. Тому варто звернути увагу на інші регулятивні системи, з-

поміж яких можна виділити інформаційну культуру, яка також має неабиякий регулятивний потенціал.

Як справедливо зазначають О. Макеєва та М. Грищук, основою інформаційного суспільства є інформаційно-правова культура особистості, що полягає у знанні та розумінні як працювати з інформацією, як використати право на доступ до інформації, як захистити свої інформаційні права [11, с. 33]. З наведеним твердженням можна повністю погодитися, оскільки інформаційна культура, як і будь-яка культура взагалі, первинно є регулятивною системою, і визначає численні аспекти поведження особи у будь-яких підсистемах соціальної системи суспільства, зокрема, інформаційній.

Але звернення до інформаційної культури буде непродуктивним без первинного аналізу культури як такої, що виступає більш загальним, родовим, поняттям по відношенню до культури інформаційної. Як слушно відзначив М. Тарасенко «культура – це не лише показник універсальності та свободи людини, однак і в однаковій мірі показник її відповідальності перед Всесвітом. Окрім того, у тенденції існує така закономірність: чим більше людська діяльність набуває універсального та вільного характеру щодо зовнішнього світу, то тим більше зростає відповідальність індивідуума перед природою як ойкуменою людської культури» [12, с. 69; 13, с. 31]. А оскільки є підходи, що в інформаційному середовищі зростає рівень свободи людини, то має збільшуватися і ступінь відповідальності. Хоча наразі практика свідчить про зворотню тенденцію. Проте, як вбачається, ідеї про абсолютну свободу в Інтернеті якраз і є наслідком спроб регулювання інформаційної системи здебільшого адміністративними методами, в той час як основою її регулювання має стати формування інформаційної культури, тобто усвідомлення особою своєї відповідальності внаслідок доступу до тих можливостей, які надає інформаційне середовище.

За словами О. Прудникової, дослідники прагнуть встановити взаємну кореляцію між технологічним і культурним розвитком суспільства. І тут явно виокремлюються два підходи: інформаційно-технологічний, у межах якого інформація та способи її трансляції виділяються як основна рушійна сила прогресу, і культурологічний, що оцінює культуру як першопричину розвитку суспільства і всіх його систем [14, с. 16-17]. Але, на наш погляд, найбільш ефективним буде відмежуватися від виділення будь-якої однієї першопричини, тому що культура, безумовно, завжди є продуктом суспільства на певному етапі його розвитку, отже, комплекс умов життя конкретного історичного періоду і буде першопричиною її формування. Тим не менше, будучи сформованою, культура здійснює зворотній вплив на розвиток суспільства, і вже сама впливає на подальший розвиток суспільних відносин, подекуди стабілізуючи їх, подекуди – трансформуючи. Тож, інформаційно-технологічна та культурологічна основа не є взаємовиключними поняттями, а мають функціональний взаємозв'язок у контексті інформаційного, як і будь-якого іншого, суспільства.

Ю. Юринець, Л. Белкін, І. Сопілко та М. Белкін у своєму розгорнутому дослідженні здійснили аналіз різних підходів до культури та культурології і, відповідно, їхнього співвідношення з правом [15, с. 96]. Зокрема, В.М. Романуцький наголошує на тому, що домінуюча у сучасній науці культуроцентристська парадигма виходить з визначального впливу культури на умови життєдіяльності людей, що змушує переорієнтовувати наукові погляди з аналізу політичного і економічного контексту в соціокультурний, наголошуючи на пріоритетному дослідженні культурноментальних чинників [16, с. 97]. Але у зв'язку з цим доцільно пригадати попередню тезу про те, що первинність у цьому дослідженні навряд чи може бути визначена, натомість, має місце обопільний вплив культурноментальних чинників та зовнішнього по відношенню до них середовища. О. Єгоров наголошує на тому, що право включає в себе звичаї і традиції, які існують в суспільстві, тобто культуру

[17, с. 47], що, однак, не відповідає дійсності, тому що звичаї й традиції, безумовно відіграють значущу роль у формуванні права, але самі вони правом не є, і становлять інші, порівняно з правом, соціальні регулятори поведінки. Проте, передумовами виникнення правових норм їх можна і потрібно вважати. В.А. Перцева вказує, що оскільки існує ознака «дочірності» права щодо культури, то культурні норми щодо правових мають первинний характер, тобто правові норми повинні постійно зазнавати своєрідної культурної кореляції. Такою кореляцією служать, як видно, духовні і моральні норми, узгоджені з першими [18, с. 123]. А.І. Павко підкреслює, що у вітчизняній та зарубіжній соціогуманітарній літературі право в соціальному контексті розглядається як невід'ємний елемент людської культури, який має в ній різноманітні форми вияву. З врахуванням підходу юридичної аксіології, право доцільно розглядати як один із феноменів соціокультурного світу [19, с. 12]. Останні тези повністю нами підтримуються, оскільки право виникає, зокрема, з урахуванням та на основі соціокультурних чинників, звичаєв, традицій, що виступають передумовами формування правових норм, якщо правотворець враховує соціальну обумовленість права. Врахування чи неврахування чиннику соціальної обумовленості права, у свою чергу, впливає на підвищення чи зниження його ефективності. І якщо культура та зовнішні по відношенню до неї чинники можуть розглядатися як взаємообумовлені та функціонально взаємозалежні, без визначення первинного явища, то щодо права культура дійсно виступає основою.

До визначення поняття культури долучилися й філософи, які стверджують, що на філософському рівні поняття культури можна трактувати у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні – це сукупність певних матеріальних і духовних цінностей, які створило і створює людство у процесі своєї еволюції, і які характеризують історично досягнутий рівень розвитку цього суспільства. У більш вузькому під культурою

розуміють матеріальні та духовні досягнення суспільства [20, с. 22; 21]. Таким чином, ми підходимо до базового визначення культури, тобто з аксіологічного боку.

На аксіологічному сенсі феномену культури наголошують численні науковці. Зокрема, В. Шейко справедливо звертає увагу на те, що матеріальна й духовна культури історично мінливі, але на кожному новому етапі розвитку успадковують усе найцінніше від попередньої. Причому відбувається трансляція не тільки від покоління до покоління, а й трансформація загальнолюдської культури в особисту культуру людини [22, с. 5]. Отже, найбільш фундаментальним для визначення культури є саме поняття цінностей, що підкреслюється більшістю авторів.

Так, за твердженням визначного американського вченого Т. Парсонса, цінності – це найвищі принципи, які виробляє будь-яка соціальна система для збереження своєї єдності й цілісності, забезпечення саморегуляції і консенсусу як у різних підсистемах, так і в системі в цілому [23; 24, с. 57]. На основі наведеного визначення Л. Макаренко формулює поняття культури як систему створених людською діяльністю матеріальних і духовних цінностей, що являє собою суспільний спосіб (форму) здійснення прогресивного розвитку людини, людства і умов їх існування та життєдіяльності [25, с. 183].

В. Кукін акцентує увагу на наявності культури у широкому та у вузькому значеннях. Причому, у широкому смислі слова культура є сукупністю цінностей, що формуються під час взаємодії та спільної діяльності двох або більше індивідів, які впливають один на одного своєю особистою поведінкою [26, с. 226]. Таким чином, підкреслюється діяльнісний аспект та його значення для формування культури у тому сенсі, що культура, на думку автора, виникає у певних взаєминах з двома чи більше акторами у процесі їхньої взаємодії. За іншим визначенням, культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей, сформованих людством у ході суспільно-історичної діяльності, що охоплює з одного боку, духовні надбання у сфері

моралі, права, освіти, науки, мистецтва, а з іншого – технічні засоби виробництва, матеріальні цінності [27; 28, с. 32]. З огляду на викладене, основою культури також визнаються цінності, але при цьому акцентуація робиться не на особистості та відносини між ними, а на людство як більш глобальну категорію. Крім того, звертає на себе увагу те, що останнє поняття культури до неї безпосередньо відносить не лише моральні, духовні цінності, а й матеріальні, зокрема й засоби виробництва. Така позиція викликає заперечення, оскільки у ній фактично змішуються власне культура та базис її формування. Навряд чи це так, бо тоді до культури автоматично слід віднести усі прояви матеріального світу на певному етапі його існування, що безмежно розширить систему, а культура, безумовно, є явищем системним. Тобто, тоді за аналогією до інформаційної культури варто було б віднести усі комп'ютери (та інші пристрої, які володіють такими якостями), їхні системи, будь-які фізичні носії інформації тощо.

В. Крисаченко, М. Кримський та М. Голубець наголошують на тому, що культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей, сформованих людством у ході суспільно-історичної діяльності, що охоплює з одного боку, духовні надбання у сфері моралі, права, освіти, науки, мистецтва, а з іншого – технічні засоби виробництва, матеріальні цінності [29, с. 33]. Це визначення є подібним до попереднього, але сформульовано таким чином, що матеріальні цінності відносяться вже не до власне культури, а до суспільно-історичної діяльності, яка є фундаментом для формування культури, і це жодним чином не викликає заперечень. Крім того, як бачимо, у цьому визначенні органічно поєднуються історичні, соціальні, моральні, правові та технічні аспекти широкого міждисциплінарного поняття культури, що цілком логічно наштовхує різних науковців на думку про наявність різних видів (аспектів) культури, зокрема й інформаційної.

Таким чином, вноситься пропозиція розуміти культуру як сукупність фундаментальних матеріальних і духовних цінностей (у сфері моралі, права,

освіти, мистецтва, науки тощо), сформованих людством у ході суспільно-історичної діяльності, на основі соціально-економічних, технічних та інших особливостей функціонування суспільства на певному історичному етапі його розвитку.

Як зазначає М. Антонченко, для визначення етимології поняття „інформаційна культура” потрібно провести аналіз терміну „культура” як такого, що раніше вже було зроблено. Коли ми говоримо, що людина культурна, то ми, перш за все, маємо на увазі, що ця особистість добре вихована, має певний рівень освіченості. Але при більш детальному аналізі, який проводять в рамках таких наук, як антропологія, етнологія, структурна лінгвістика, семіотика та теорія інформації, ми бачимо, що зміст поняття „культура” досі однозначно не тлумачиться [30]. Тож, визначаючи поняття та значення інформаційної культури, передусім слід відштовхуватися від розуміння культури у загальному сенсі, але враховувати специфіку галузевих досліджень.

За твердженням Ю. Рамського, в історичному плані інформаційна культура розвивалася разом із розвитком форм віддзеркалення, у сукупності інформаційні процеси та інформаційні потоки як своєрідний результат суб'єктно-об'єктних стосунків створили особливу царину в еволюційному перетворенні біосфери на ноосферу" [31, с. 6]. Тобто, інформаційна культура є продуктом виникнення та розвитку інформаційного суспільства, оскільки саме воно призвело до зміни форм віддзеркалення інформації, повністю змінивши уявлення про її розповсюдження, зберігання, сприйняття та аналіз. Як наслідок, загальне уявлення про культуру особи чи груп осіб було екстрапольовано на поводження у власне інформаційному та інформаційно-технічному середовищі (зокрема у мережі Інтернет).

Таким чином, як зазначає О. Коваленко, будучи невід'ємною частиною культури, загалом інформаційна культура нерозривно пов'язана з „другою соціальною природою” людини. Вона є продуктом її різноманітних

здібностей, виступає змістовним аспектом суб'єктно-об'єктних відносин, зафіксованих за допомогою різних матеріальних носіїв. При цьому під суб'єктом розуміють людину або соціальну групу – носія предметно-практичної діяльності та пізнання; під об'єктом – те, на що спрямована зазначена діяльність суб'єкта" [32, с. 451]. Важливість цього визначення вбачається у тому, що інформаційне суспільство видозмінює вимоги до здібностей суб'єктів інформаційних відносин, об'єктом яких виступає інформація. Мова не лише про технічні компетентності, які є невід'ємною передумовою розвитку digital-суспільства, а й про особливості сприйняття інформації, критичне ставлення до неї, вміння відповідно поводитися у інформаційно-технічному середовищі (зокрема, у соціальних мережах). Це все має охоплюватися змістом інформаційної культури.

Ю. Палеха, О. Палеха, та Ю. Горбань визначають інформаційну культуру як частину загальної культури суспільства, особистості. Вони наголошують, що її характеризує ступінь розвиненості інформаційної взаємодії та всіх інформаційних відносин. Поняття інформаційної культури відіграє важливу роль в аспекті концентрації уваги дослідників на досягнутому рівні поводження з інформацією, дає змогу судити про спрямованість і швидкість змін у цій сфері з метою її подальшого розвитку саме на основі отриманих знань [33, с. 23]. Зазначене дає змогу стверджувати, що абсолютна більшість науковців сприймає інформаційну культуру крізь призму загальної культури, що є повністю виправданим в аспекті філософського співвідношення частини і цілого.

За словами Т. Міхайліної та Л. Ковальчук, інформаційну культуру слід визначати як рівень досягнутого розвитку інформаційних зв'язків у суспільстві, а також як специфічну сферу життєдіяльності людей в інформаційній сфері, в якій відзначається ступінь досягнутого, тенденції розвитку [34, с. 40].

Але, досліджуючи інформаційну культуру у правовій площині, слід визнати наявність певних особливостей, які накладає юридична сфера, зокрема, необхідність знаходження місця інформаційної культури у понятійно-категоріальному апараті саме юриспруденції. Це наштовхує на думку про доцільність визначення інформаційної культури у двох сенсах: широкому та вузькому. Причому у широкому сенсі вона визначається як частина загальної культури, пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та його технічної складової.

Якщо ж розглядати інформаційну культуру як юридичний феномен, то у вузькому сенсі її поняття є максимально наближеним до правової культури. У спеціальних дослідженнях правова культура визначається як частина правосвідомості особи, яка опосередковує виключно практичну сферу діяльності особи та характеризується втіленням у її поведінку позитивних моделей [35, с. 54-55; 36, с. 43; 37, с. 95].

Доповнює попереднє твердження позиція В.В. Мухіна, який зазначає, що правосвідомість охоплює як позитивні, так і негативні оцінки, установки і ставлення щодо права [38, с. 7]. На підставі цього Т.В. Міхайліною та М.В. Суходолею робиться висновок, що правосвідомість охоплює позитивне сприйняття права (правова активність) та негативне ставлення до нього (деформована чи спотворена правова свідомість у всіх її проявах), а правова культура завжди характеризує позитивні дії у сфері права [35, с. 43; 36, с. 95].

Тож, правова культура є частиною правосвідомості, в той час як інформаційну культуру у вузькому сенсі можна визначити структурним компонентом правової культури. Таким чином, інформаційна культура як юридичний феномен у вузькому сенсі визначається як частина правової культури, яка опосередковує втілення у практичну діяльність особи в інформаційно-технічному середовищі: 1) інформаційної грамотності (компетентностей щодо створення, виявлення, зберігання, аналізу інформації

та кваліфікованого користування програмними й технічними засобами);
2) поваги до правових цінностей, прав і свобод людини і громадянина.

Таке визначення дає підстави для співвідношення інформаційної культури з інформаційною грамотністю. Причому інколи ці категорії ототожнюються, хоча це не вбачається правильним. Вперше поняття „інформаційна грамотність” було запроваджено в 1977 році у США і використано в національній програмі реформи вищої освіти. За визначенням Асоціації американських бібліотек, інформаційно грамотна людина – особистість, здатна виявити, розмістити, оцінити інформацію і найбільш ефективно її використовувати. У подальшому поняття „інформаційна грамотність” трансформувалось у термін „інформаційна культура”. Інформаційна культура розглядається як сфера буття, що пов’язана з функціонуванням інформації в суспільстві, формуванням інформаційних навичок особистості. У широкому сенсі інформаційна культура є сукупністю принципів і механізмів, що забезпечують взаємодію етнічних і національних культур, їх включення в загальний досвід людства. Інформаційна культура у вузькому сенсі це – вироблення оптимальних способів використання інформації і надання її споживачеві для вирішення теоретичних і практичних завдань; механізми вдосконалення технічних засобів виробництва, зберігання і передавання інформації; розвиток системи навчання, підготовки людини до ефективного використання інформації й інформаційних засобів [39]. Отже, як можна побачити, у загальнофілософському дискурсі також виділяються вузьке та широке визначення правової культури. Хоча варто наголосити, що викладене характеризує не лише трансформацію поняття від інформаційної грамотності до інформаційної культури, а й сутнісно самого явища також. Бо інформаційну грамотність у юридичному аспекті можна вважати не попереднім етапом у формуванні інформаційної культури, а її складником, що й відображено у визначенні, яке наведено вище. Таким чином, заперечується роль інформаційної грамотності як попереднього етапу

формування інформаційної культури. Натомість, вона визнається одним зі складників інформаційної культури.

Інші науковці також здійснювали спроби сформулювати визначення інформаційної культури у широкому та у вузькому сенсі, а саме, на думку Н. Уханової, інформаційну культуру у вузькому сенсі можна трактувати як найбільш оптимальні способи обміну даними, інформацією та подання їх зацікавленому споживачу для вирішення теоретичних і практичних завдань, а також як механізми вдосконалення системи навчання, підготовки людини до ефективного використання інформаційних засобів та інформації. По відношенню до аудиторії інформаційна культура може виступати системою рівнів розвитку особистості людини, здатного сприймати, аналізувати, оцінювати інформацію, засвоювати нові знання у цій галузі. Аналогами такого терміну є також категорії “відео культура” (video culture) кінематографічна культура (film culture), медіакультура (media culture) [40, с. 161]. Проте, не можна не помітити, що наведене визначення інформаційної культури є надто «механізованим», тобто здебільшого зводиться до процесу (механіки) використання інформації, найбільш зручного та оптимального для користувача. Що ж до «аналогів» (синонімів) інформаційної культури, то насправді вони такими не є, і, скоріше, виступають видами інформаційної культури за сферами її застосування в інформаційному середовищі.

О. Дзьобань стверджує, що інформаційну культуру доцільно розглядати як визначення об'єктивних і суб'єктивних умов ефективного оволодіння інформаційною технікою, а також умінням користуватися персональними комп'ютерами й інформаційними мережами зі здатністю адаптуватися до механізмів їх дії, а також в соціокультурному аспекті. На його думку, інформаційна культура – це соціокультурна реальність, створена людиною і яка, разом з тим, впливає на форми масової поведінки, усе більше визначає їх. Саме як така соціокультурна реальність інформаційна культура і стає предметом філософії [41, с. 227; 42, с. 46]. «Механізацією»

інформаційної культури характеризується і перша частина зазначеного поняття, але вже у другій частині автор зміщує акценти за рахунок виділення соціокультурного аспекту аналізованого феномену. Що власне й дозволило сформулювати всеохоплююче поняття інформаційної культури у загальнофілософському сенсі, а отже, зробити його базисним по відношенню до інших галузей наукового знання.

I. Чайка пише, що інформаційна культура в широкому значенні – це сукупність принципів і реальних механізмів, які забезпечують позитивну взаємодію етнічних і національних культур, їх поєднання в загальний досвід людства. У вузькому значенні інформаційна культура – оптимальні способи роботи із знаками, даними, інформацією і надання їх користувачу для вирішення теоретичних і практичних завдань; розвиток системи навчання, підготовки людини до ефективного використання інформаційних засобів та інформації. Тобто у першому випадку можна говорити про інформаційну культуру суспільства, в іншому – про інформаційну культуру особистості [43, с. 18]. Хоча на основі попередньо викладеного матеріалу можна стверджувати, що у даному аспекті в широкому сенсі мова йде дійсно про інформаційну культуру (хоча питання викликає акцентуація автора на етнічному та національному контексті саме як на визначальних характеристиках інформаційної культури. Звичайно, вони відображають певні особливості інформаційної, як і будь-якої іншої, культури, але навряд чи це може бути винесено на перший план поняття). А от інформаційна культура у вузькому сенсі насправді, скоріше, є інформаційною грамотністю як складником інформаційної культури. Інформаційна грамотність зумовлює інформаційну культуру індивіда, яка включає оптимальні способи поводження з будь-якою інформацією та її представлення у вигляді, зручному для подальшого використання для вирішення теоретичних і практичних задач; технології виробництва, збереження, аналізу, пошуку та передачі інформації розвиток системи навчання й підготовки людини до

ефективного використання інформаційних засобів та інформації у професійній діяльності та побуті [44, с. 28].

За словами М. Антонченко, інформаційну культуру (в широкому смислі) можна визначити як особливий соціальний механізм трансляції значущої інформації, тобто як спосіб діяльності, що спрямований на накопичення, збереження та передачу ідей, знань і матеріально-духовних цінностей. Але у вузькому значенні інформаційна культура людини – це системне утворення особистості, яке інтегрує знання про основні методи інформаційних технологій, уміння використовувати наявну інформацію для вирішення прикладних завдань, навички використання персонального комп'ютера і технологій зв'язку, здібності представити інформацію в зрозумілій для усіх формі, орієнтує на розширення та поновлення знань [30]. Тож, найбільш розповсюдженим у загальнофілософській та правовій доктрині все ж таки є ціннісний (аксіологічний) підхід до інформаційної культури з частковою його механізацією.

Тож, на підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що інформаційна культура є багатоаспектною комплексною категорією, яка знаходить вираз у множині сфер людської діяльності, а отже, і у багатьох сферах наукового знання. Тому і її визначення буде варіативним, залежно від того, здобутки якої наукової галузі братимуться за основу.

У юридичній та неюридичній площинах доцільно розглядати інформаційну культуру у широкому та у вузькому сенсі. У широкому сенсі інформаційна культура визначається як частина загальної культури, пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та його технічної складової. У вузькому сенсі інформаційна культура як юридичний феномен визначається як частина правової культури, яка опосередковує втілення у практичну діяльність особи в інформаційно-технічному середовищі: 1) інформаційної грамотності (компетентностей щодо створення, виявлення, зберігання, аналізу інформації та кваліфікованого користування

програмними й технічними засобами); 2) поваги до правових цінностей, прав і свобод людини і громадянина.

Крім того, варто акцентувати увагу на співвідношенні категорій „інформаційна культура” та „інформаційна безпека”, хоча, як правило, ці поняття не розглядаються у тісному взаємозв’язку. Проте, аналіз реалій інформаційного суспільства свідчить про те, що підвищення рівня інформаційної культури є необхідною передумовою інформаційної безпеки. Підтримується та додатково обгрунтовується позиція, що під час військових дій на території України інформаційна культура суспільства продемонструвала тенденції до різкого стихійного підвищення, що сприяло й розвитку інформаційної безпеки, яка є важливою складовою сучасних війн.

Таким чином, не можна обійти увагою співвідношення категорій інформаційної безпеки та інформаційної культури. Складність формулювання поняття «інформаційна безпека» полягає в тому, що сам предмет, безпека якого визначається, не окреслений як за внутрішньою структурою, так і за внутрішнім властивостям, які необхідні для формування вимог до його безпеки. На думку К.Ю. Ісмайлова, термін «інформаційна безпека» на даний момент часу не є коректним по своїй суті. Замість нього він пропонує вживати термін «інформаційна захищеність» і використовувати для нього таке визначення: інформаційна захищеність – це захист конфіденційності, цілісності та доступності інформації [45, с. 32-33]. Хоча навряд чи доцільно це робити, оскільки термін «інформаційна безпека» у праві України є легалізованим, тобто закріпленим та визначеним у законодавстві. Запровадження ще одного терміну, на наш погляд, не принесе сутнісних змін, а лише призведе до плутанини та необгрунтованого ускладнення поняттєвого апарату. Д.В. Дубов, М.А. Ожеван ототожнюють кібербезпеку з інформаційною безпекою [46, с. 4; 47, с. 356], що також не визнається вірним, оскільки, на наш погляд, інформаційна безпека являє собою більш широке поняття та охоплює стан захищеності суспільних

відносин, як у власне інформаційному, так і інформаційно-технічному середовищі. Якщо ж мова йде про кібербезпеку, то вона виступає частиною інформаційної безпеки і опосередковує стан захищеності суспільних відносин лише в інформаційно-технічному середовищі.

За твердженням Ю. Луценко та А. Тарасюк, система інформаційної безпеки, особливо на рівні її вихідних компонентів, може бути структурована за різними критеріями. У тому числі, як структурний компонент інформаційної безпеки, автори виділяють кібернетичну безпеку. Щодо неї, Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» вона визначена як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі» [48]. Виокремлення кібербезпеки зумовлене специфікою середовища, у якому функціонують інформаційні системи, здійснюється обіг інформації, реалізуються законні інтереси суб'єктів інформаційних процесів. Тож «кібернетичний вимір» властивий усім складовим інформаційної безпеки [49, с. 322]. Останнє видається досить сумнівним, оскільки навіть у сучасному світі, з його підвищеними темпами інформатизації та технологізації, ці процеси все одно відбуваються досить нерівномірно у різних суспільствах та державах, а отже, не завжди технологічна інфраструктура певної держави є такою, щоб переводити будь-які фактичні інформаційні відносини у кібернетичні (тобто, з інформаційно-технічним компонентом).

Як вбачається, трактування інформаційної безпеки майже як синоніму кібербезпеки зумовлене змішуванням цих понять і недостатньо глибоким розумінням інформаційного середовища. Інформація просочує собою будь-які аспекти життєдіяльності людини, але вимагає все ж таки відносного

відокремлення від інших компонентів, що й створило передумови для формування теорії інформаційних систем, які включають в себе власне інформацію (як об'єкт відносин), суб'єктів відносин, інформаційні норми (правила поведінки в інформаційному середовищі), інформаційні процеси, інформаційну інфраструктуру. Все перелічене у підсумку і складається у інформаційні відносини. Інколи як синонім інформаційного середовища застосовується термін «інформаційний простір», який розуміється як сукупність суб'єктів інформаційної взаємодії чи впливу; інформації, призначеної для використання суб'єктами інформаційної сфери; інформаційної інфраструктури, що забезпечує можливість обміну між суб'єктами; суспільних відносин, котрі формуються як наслідок утворення, передачі, розповсюдження і зберігання інформації, обміну інформацією всередині суспільства. Також інформаційний простір визначається як сукупність інформаційних об'єктів, які поширюються його суб'єктами через наявні засоби комунікації [50, с. 134]. А от засоби комунікації можуть бути досить різними, зокрема, усними, письмовими, друкованими, невербальними тощо. І не завжди у інформаційних відносин присутній технічний компонент. На питання, чи потребують такі інформаційні відносини стану захищеності, тобто інформаційної безпеки, відповідь безумовно буде позитивною. Але навряд чи це може вважатися кібербезпекою. Тож, під кібербезпекою слід розуміти стан захищеності таких інформаційних суспільних відносин, інформаційна інфраструктура яких має інформаційно-технічний компонент. Отже, інформаційна інфраструктура може бути як власне інформаційною (способи, шляхи, правила передачі інформації, її зберігання, використання тощо), так і інформаційно-технічною, тобто опосередкованою, у тому числі, засобами комп'ютерної техніки. На підставі цього можна зробити висновок, що інформаційна безпека являє собою стан захищеності усіх інформаційних відносин у певному суспільстві. Натомість, кібербезпека – стан захищеності інформаційних відносин, інформаційна інфраструктура яких

характеризується технічним компонентом, тобто є інформаційно-технічною. Таким чином, у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» її визначальні характеристики сформульовані досить вдало, у той час, як у наукових дослідженнях нерідко відбувається змішування понять інформаційна безпека та кібербезпека.

Проте, для забезпечення, як власне інформаційної, так і кібербезпеки, необхідні відповідні засоби, з-поміж яких вже називалося правове регулювання інформаційних відносин, закріплення правових приписів поведінки з інформацією. Проте, як також було виявлено, у сучасному динамічному світі правове регулювання не завжди встигає за стрімким розвитком інформаційних систем та відносин, внаслідок чого нормативна основа функціонування інформаційних систем потребує доповнення. Одним з таких елементів стають корпоративні норми, які формально чи неформально встановлюються соціальними мережами, транснаціональними корпораціями (у аспекті поведінки з певною, у тому числі службовою, інформацією). Як не дивно, але у сучасному суспільстві саме корпоративні норми нерідко виявляються більш ефективними у впорядкуванні інформаційних відносин, аніж норми правові (як національні, так і наднаціональні). Це забезпечується транснаціональністю соціальних мереж, спільними правилами поведінки у кожній з них, стрімкою реакцією на виклики інформаційного суспільства, суворістю наслідків (у вигляді, наприклад, повного блокування акаунтів). Хоча, з іншого боку, недоліком цього є складність оскарження накладення корпоративних санкцій, внаслідок технологізації процесу (нерідко оскарження відбувається через чат-ботів відповідних компаній, які слідує лише формальним правилам та процесам, не враховуючи сутність та особливості скарги), а також відсутності офіційного представництва певних соціальних мереж на території певних держав (наприклад, в Україні відсутнє офіційне представництво Фейсбуку).

Тобто, у такому разі для вирішення конфлікту залишаються виключно корпоративні, а не юридичні способи.

У такому разі інколи єдиним способом, який може забезпечити інформаційну безпеку, залишається підвищення інформаційної культури суб'єктів, яка також включається до нормативної основи інформаційних відносин.

Як зазначають науковці, категорія «інформаційна безпека» в контексті інформаційної культури, з одного боку, слугує вектором її розвитку, а з іншого сама є результатом розвитку [51, с. 42; 52, с. 38], чим, по-перше, підкреслюється циклічність досліджуваних явищ і процесів, а, з іншого боку, їхній функціональний взаємозв'язок. Тобто можна стверджувати, що інформаційна культура є одночасно причиною і наслідком інформаційної безпеки.

Тобто, можемо стверджувати, що забезпечення інформаційної безпеки має ґрунтуватися на поєднанні як юридичних, так і неюридичних засобів. Зокрема, поняття інформаційної безпеки знайшло своє відображення у законодавстві. Але у юридичній площині вбачається важливим закріплення і легального визначення інформаційної культури, а також стратегічних і тактичних засобів її підвищення [53].

Таким чином, нормативна основа інформаційних відносин та забезпечення інформаційної безпеки складається з таких компонентів, як:

- 1) правові норми (національного та міжнародного рівня);
- 2) корпоративні норми;
- 3) інформаційна культура.

Кожен із зазначених регулятивних компонентів має позитивні і негативні сторони у застосуванні, але найбільш універсальним вбачається все ж таки інформаційна культура.

Н. Уханова виділяє основні ознаки інформаційної культури особистості як феномену у сфері інформаційного права, а саме:

- а) виступає вираженням правової свідомості особистості;
- б) залежить від зовнішніх джерел інформації;
- в) є наслідком формування інформаційного суспільства;
- г) виступає одним із індикаторів правової свідомості особистості.

На цій підставі авторка трактує інформаційну культуру особистості як відображення комплексу матеріально-інтелектуальних цінностей людини, що дозволяють ефективно застосовувати різноманітні способи роботи з інформацією, в тому числі бути учасником інформаційних правовідносин [40, с. 165].

Як бачимо, і визначення, і виділені ознаки правової культури, розвертають нас у площину ціннісних орієнтирів, які й є базисом її формування. Тому можна повністю підтримати думку, що „розвиток інформаційного суспільства супроводжується соціальними перетвореннями, призводить до становлення глобального інформаційного простору, у якому формуються інформаційно-правові цінності. ... В умовах становлення інформаційного суспільства у особи формуються ціннісні правові оцінки, ціннісні правові орієнтації та ціннісні правові установки” [54, с. 34, 35]. Причому, як вбачається, формування правових цінностей є одночасно і детермінантою, і наслідком формування правил цивілізованого спілкування в інформаційному просторі, тобто нерозривно пов'язане з інформаційною культурою.

Як вбачається, однією з основних цінностей періоду інформаційного суспільства може бути названа інформаційна свобода. Інформаційна культура нерозривно пов'язана з поняттям інформаційної (або цифрової свободи). Але, зрозуміло, що, на відміну від періоду раннього інформаційного суспільства (яке характеризувалося незрілістю суджень, а отже, закликами до абсолютної свободи в інформаційному середовищі і твердженнями щодо неможливості регулювання інформаційного простору), інформаційна свобода не може визнаватися як абсолют. Як зазначає

О. Вінник, «у сучасному світі актуалізується комплексна проблема щодо меж цифрової свободи, що включає оцінку як результатів цифрової творчості/реалізації цифрових можливостей, так і наслідків їх поширення/використання з точки зору ризиків для суспільного благополуччя» [55, с. 37]. Мова йде про те, що наразі у світі реалізується протилежний до абсолютної інформаційної свободи тренд: а саме, спроби зарегулювати усі аспекти буття інформаційного простору. Зокрема, звести до мінімуму анонімність та приватність у Інтернеті, запровадити значну кількість методів правового та інформаційного контролю, отримувати на рівні державних органів та посадових осіб доступ до максимальної кількості персональних даних користувачів. Це виглядає як підґрунтя до порушення базових свобод людини і громадянина, хоча абсолютна інформаційна свобода також, скоріше, тяжіє не до свободи, а до анархії. Тож, складником категорії інформаційної (цифрової) свободи пропонується визнати свободу правомірного поведження з інформацією, яка означає заборону втручання держави у інформаційні відносини та інформаційні процеси, доки вони носять правомірний характер. Обмеження інформаційної (цифрової) свободи можливо лише у випадках, визначених законом, і у законний спосіб. Як приклад, правоохоронні органи певної держави не можуть вимагати керівництво компанії, якій належить право власності на певний месенджер чи соціальну мережу, розкриття персональних даних всіх її користувачів, але це можливо у рамках конкретної справи за рішенням суду або офіційним запитом правоохоронних органів щодо конкретних користувачів.

Слід зазначити, що поряд з терміном „інформаційна культура” також використовують терміни „інформаційна гігієна” або „інформаційна (цифрова) етика”. У багатьох формах нормативного формування реального життя суспільства етикет завжди був нормативно-етичною системою історично сформованого і стійкого характеру, яка певним чином конструює різноманітні форми комунікаційної поведінки членів і як культурне явище.

На сучасному етапі навіть з'явилося досить специфічне і не дуже широко застосовуване поняття – „нетикет”. Нетикет або *netiquette* – це слово, що походить від злиття англійського слова «network» (мережа) і французького «*etiquette*». Цифровий етикет – це новий тип етикету, що визначає правила культури спілкування щодо реальності нової інформації. Цифрова етика – це область дослідження, яка вивчає, як технології формуються та формують політичну, соціальну та моральну присутність людей [56; 57]. Навряд чи ці слова можна розглядати як синоніми, оскільки цифровий (діджитал) етикет пов'язаний з встановленням єдиних формалізованих чи неформалізованих правил поведінки у інформаційному середовищі. Інформаційна ж культура базується на правосвідомості та самосвідомості індивіда, тож вона виступає значно ширшим та глибшим поняттям, пов'язаним зокрема із психологією особи та чуттєвим і раціональним сприйняттям інформації, технічних пристроїв, інформаційних процесів та інформаційних відносин.

Цифровий етикет також, безумовно, виконує позитивну роль, встановлюючи єдині стандарти поведінки у інформаційних мережах. Для оцінки інформації як фейкової та критичного її сприйняття, обережного поведінки у соціальних мережах цього явно недостатньо (для цього вже вимагається наявність розвиненої інформаційної культури), проте може забезпечити від образ, дискримінації, мови ворожнечі у інформаційному середовищі, допоможе встановити правила електронного листування та інформаційних комунікацій. Ще одна сфера, для якої цифровий етикет може зіграти визначальну роль, – це розвиток штучного інтелекту, для якого, як демонструє остання практика, також необхідно встановлення етичних рамок поведінки. Наділити ШІ інформаційною культурою не вийде, принаймі на сучасному етапі, тому що для інформаційної культури необхідна наявність критичної оцінки та чуттєвого сприйняття, але закласти стандарти етичної поведінки неодмінно треба.

Таким чином, було виявлено, що інформаційна культура є комплексним інтердисциплінарним феноменом, який є продуктом розвитку інформаційного суспільства і розуміється у широкому (загальнофілософському) та вузькому (спеціалізованому) аспекті. У широкому (загальнофілософському) сенсі інформаційна культура визначається як частина загальної культури, пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та його технічної складової.

У вузькому (спеціально-юридичному) сенсі інформаційна культура як юридичний феномен визначається як частина правової культури, яка опосередковує втілення у практичну діяльність особи в інформаційно-технічному середовищі:

1) інформаційної грамотності (компетентностей щодо створення, виявлення, зберігання, аналізу інформації та кваліфікованого користування програмними й технічними засобами);

2) інформаційної етики (правил поведження у інформаційному середовищі), поваги до правових цінностей, прав і свобод людини і громадянина.

У зв'язку з наведеним, не підтримується теза про те, що «складовою частиною інформаційної культури є інформаційно-правова культура, що закріплюється в нормах права та відображається в правомірній діяльності або поведінці. В умовах формування інформаційного суспільства інформаційно-правова культура є тим соціальним явищем, яке синтезує феномен інформаційної та правової культури. Інформаційно-правова культура з особистісної позиції – це інформаційно-правова культура особистості, що проявляється в сукупності знань, правомірній діяльності чи поведінці суб'єкта». Під інформаційно-правовою культурою, на думку окремих авторів, вважається якісний стан правового життя всього суспільства та окремих індивідів, який є втіленням єдності системи правових та інформаційних цінностей, набутих у процесі світового прогресу [58, с. 262;

51, с. 43]. Але навряд чи є сенс виділяти окремо інформаційно-правову культуру, оскільки тоді за аналогією мають виділятися усі інші види інформаційної культури, такі як інформаційно-екологічна, інформаційно-економічна, інформаційно-політична тощо. Проте, у сучасному суспільстві знання тяжіють до міждисциплінарності, тому таку межу чітко прости не вдасться. На основі цього пропонується, як зазначалося вище, виділяти інформаційну культуру:

1. у широкому (загальнофілософському) сенсі;
2. у вузькому (спеціалізованому) сенсі.

Тоді інформаційна культура певної галузі знань та сфери діяльності буде опосередковуватися, крім загальних правил інформаційної культури, спеціальними здобутками цієї галузі.

У такому ключі інформаційна культура у широкому значенні буде розумітися частиною загальної культури людства. А у вузькому юридичному значенні – міждисциплінарним явищем на межі загальної інформаційної та правової культури.

Причому інформаційна культура у вузькому юридичному значенні також може розумітися, як у загальному сенсі (тобто характеризувати будь-яку особу), так і в професійному сенсі (тобто характеризувати інформаційну культуру представників окремих правничих професій, яка має певні особливості, порівняно як з загальною інформаційною культурою, так і порівняно з іншими правничими професіями). Видом професійної інформаційної культури і буде визнаватися інформаційна культура судді.

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що інформаційна культура має стати невіддільним атрибутом розвитку інформаційного суспільства, інакше цифровий простір має всі шанси перетворитися не осередок анархізму та неправомірної поведінки. І тим більше інформаційна культура повинна стати частиною загальної та правової культури державних службовців, зокрема й суддів, оскільки їхня діяльність безпосередньо

асоціюється з державою. По відношенню ж до суддів це набуває особливого значення, тому що у суспільній свідомості суддя має асоціюватися з відправленням правосуддя, отже, зі справедливістю. А в інформаційному відкритому просторі найбільш наочними стають будь-які вади особистості та її поведінки. Тому величезного значення набуває наявність правових цінностей у сфері інформаційних відносин, а також процеси інформаційного обмеження та самообмеження поведінки суддів [59, с. 75-76], про що і піде мова у наступних підрозділах дослідження.

Таким чином, можна стверджувати, що сталий розвиток інформаційного суспільства нерозривно пов'язаний з зовнішнім обмеженням та(чи) самообмеженням цифрової свободи. Зокрема, щодо суддів актуальними будуть обидва ці аспекти. І особливо актуальним стає самообмеження як наслідок усвідомлення зв'язку власної поведінки у кіберпросторі й образом судді та суддів у суспільстві.

1.2. Роль інформаційної культури судді у digital-суспільстві та передумови її формування

Digital-суспільство можна назвати важливим етапом розвитку сучасного суспільства, пов'язаним одночасно з цифровізацією (оцифруванням даних) та технологізацією. Його розвиток призводить до безпрецедентних змін, які можуть бути у рівній мірі, як зі знаком плюс, так і зі знаком мінус. Для того, щоб мінімізувати негативні наслідки digital-суспільства та повноцінно використати його переваги, необхідним є зважений та розумний підхід до впорядкування інформаційного простору, без необгрунтованого обмеження прав і свобод людини, але, водночас, із

забезпеченням інформаційного правопорядку. Як було виявлено, величезну роль у цьому відіграє наявність інформаційної культури, яка виступає обмежуючим та самообмежуючим чинником поводження в інформаційному середовищі. Можна стверджувати, що інформаційна культура має стати невід'ємною характеристикою усіх без винятку суб'єктів інформаційних відносин у digital-суспільстві, але існують окремі суб'єкти та їхні спільноти (наприклад, професійні), наявність або відсутність інформаційної культури в яких тягне далекосяжні наслідки. До таких професій можна віднести програмістів, для яких існує величезна спокуса у створенні та використанні шкідливих програмних засобів, у разі низького рівня в них інформаційної та правової культури. Відсутність інформаційної культури (тобто неусвідомлення принципів та правил функціонування інформаційного суспільства) у політиків може призвести до значного напруження як усередині держави, так і на міжнародному рівні. З-поміж професій, інформаційна культура яких має найсуттєвіші наслідки, можна з упевненістю виокремити професії правничі, а особливо суддів. Дотримання інформаційної культури представниками суддівського корпусу формує довіру до судової влади та до держави взагалі, створює підґрунтя для функціонування правової держави, створює базис для прийняття справедливих судових рішень, створює позитивний образ судді у суспільстві, а отже, підвищує престиж суддівської професії та престиж права як інституту.

Викладене набуває особливого значення у зв'язку з тим, що за даними дослідження 2023 року, в Україні рівень довіри до судової влади становив усього 10 % [60; 61, с. 285]. Не покращилася ситуація і в 2024 році [62]. Звичайно, це може бути пов'язано з недостатнім рівнем правосвідомості та правової культури представників суддівського корпусу, але, як попередньо було визначено, у вузькому аспекті інформаційна культура також є частиною культури правової, тобто вона безпосередньо впливає на імідж судді у суспільстві, рівень довіри до судді та до системи правосуддя в цілому.

Тож, можна стверджувати, що інформаційна культура має бути невід'ємною складовою загальної та правової культури судді у digital-суспільстві, але потребують аналізу передумови її виникнення і розвитку.

За словами науковців-правників, функціонування сучасного інформаційного суспільства можливе лише за умов існування демократичної, правової держави, де панує принцип верховенства права і максимально забезпечується реалізація прав людини [63, с. 180; 64, с. 19]. Причому, спираючись на напрацювання загальної теорії систем, можна констатувати, що правова та інформаційна системи мають обопільний взаємовплив, оскільки однією з ознак системи є її взаємозв'язок із зовнішнім середовищем та з іншими системами. З цього випливає, що наявність правової, демократичної держави позитивно впливає на розвиток всіх аспектів інформаційного суспільства, оскільки таке суспільство є більш відкритим, вільним, таким, в якому не обмежуються базові свободи (зокрема, свободи думки та слова), що у повній мірі характеризує державу демократичну. Інформаційне суспільство, у свою чергу, надає потужний поштовх у розвитку демократії. І навпаки, наступ на права і свободи людини передусім спрямований на обмеження доступу до інформації, контроль над її розповсюдженням з боку держави.

О.М. Ємельяненко зазначає, що переоцінювати значення та роль новітніх засобів телекомунікації у демократичному процесі не треба, оскільки інфокомунікаційні технології не обов'язково є інструментом демократії. На обґрунтування свої позиції науковець наводить такі аргументи: по-перше, завдяки цифровим технологіям влада здобуває нові можливості для контролю над суспільством, а по-друге, держава не обов'язково стане більш відкритою. Вчений зазначає, що помилковим було б твердження, що створені в багатьох країнах світу єдині урядові бази з величезною кількістю конфіденційної і особистої інформації про кожну конкретну людину будуть використані тільки для підвищення якості

державних послуг. В умовах авторитарних режимів створення централізованих баз даних про кожну людину є небезпечним для недоторканності приватного життя і громадянських свобод. За Берназюком, негативні наслідки впровадження цифрових технологій у сферу публічного управління можуть бути пов'язані з такими загрозами та ризиками: 1) несанкціонованим використанням інформації, передусім персональних даних, що зберігається в інформаційно-комунікативних системах, інформаційних ресурсах та базах даних органів публічного управління, тобто виникнення загрози порушення прав та інтересів людини та громадянина, інтересів суб'єктів господарювання; 2) кіберзлочинністю, внаслідок якої може блокуватися робота органів публічного управління, матимуть місце витоки інформації, що містить державну таємницю або іншу конфіденційну інформацію; 3) на міжнародному глобальному – інформаційними війнами та інформаційним шпигунством тощо [65, с. 10; 66, с. 167-168].

Таким чином, інформаційне суспільство в цілому сприяє демократизації, але воно створює й певні ризики. Тому можна сказати, що комплекс позитивних та негативних змін у суспільстві, пов'язаних з його інформатизацією, і будуть розглядатися як детермінанти необхідності формування інформаційної культури.

Останніми десятиліттями у суспільстві стрімко розгортається явище, що має назву діджиталізація. Інколи як синоніми цього поняття вживаються терміни „цифровізація”, „технологізація”, „цифрова (діджитал) трансформація” та інші. Проте, як здається, в цих категорій різна, хоча й споріднена, сутність. Тому виклад матеріалу варто розпочати з визначення поняттєво-категоріального апарату.

На думку К. Купріної та Д. Хазанової, діджиталізація – це способи приведення будь-якого різновиду інформації в цифрову форму [67, с. 259]. Хоча, вбачається, що для цифрового представлення інформації логічніше використовувати термін „цифровізація”.

Ю. Крилова, погоджуючися з твердженням Ж.-П. де Клерка, наголошує на тому, що діджиталізація полягає у використанні цифрових технологій та даних (оцифрованих та існуючих у цифровій формі спочатку) з метою одержання прибутку, розвитку бізнесу, зміни/трансформації бізнес-процесів (відмінних від суто діджитизації останніх) та створення належного середовища для їх реалізації, в основі якого – використання цифрової інформації [68; 69, с. 77]. В цілому зазначене твердження привертає увагу своєю логічністю. Так, заслуговує схвальних відгуків умовний поділ діджиталізації на цифровізацію (яку у визначенні названо діджитизацією даних) та технологізацію (використання цифрових технологій). На подібному твердженні наголошує і К. Калаченкова [70, с. 20]. Тому підтримується розуміння діджиталізації як комплексної категорії, яка охоплює цифровізацію даних та процеси технологізації, що відбуваються у суспільстві. В такому разі діджиталізація та цифровізація співвідносяться як ціле та частина.

Періодично як синонім діджиталізації використовується термін „цифрова трансформація”. О. Омельчук та Л. Левицька зазначають, що „цифрова трансформація – це процес діджиталізації, що спрощує доступ до інформації. Це поняття науковці тлумачать як способи приведення будь-якого різновиду інформації в цифрову форму з використанням цифрових технологій” [71, с. 297]. Але, як здається, у цьому випадку відбувається підміна понять. Цифрова трансформація визначається через термін „діджиталізація”. А у другій частині визначення вони ж прирівнюються до процесу оцифрування, тобто до цифровізації (діджитизації). Навряд чи це можна визнати вірним. Як справедливо наголошує К. Калаченкова, процес цифрової трансформації слід розглядати як більш широкий по відношенню до попередніх, оскільки вона, крім технологічних, охоплює ще й соціальні видозміни, які обумовлюються діджиталізацією [70, с. 21]. Саме цифрова

трансформація у такому розумінні виступає передумовою сталого розвитку сучасного інформаційного суспільства [72, с. 92].

Зміни у соціумі, породжені інформаційним суспільством, інколи є настільки значними, що окремі науковці навіть пропонують використання для цього явища нового терміну – цифрової екосистеми. За їхніми словами, технологічні платформи на принципах розподіленого реєстру (blockchain та ін.), Інтернет речей (Internet of Things), штучний інтелект і машинне навчання (artificial intelligence), хмарні сервіси і обчислення (cloud computing), «розумні» комплекси та пристрої (Smart Everything), аналітичні бази великих даних (Big Data), віртуальна і доповнена реальність (augmented & additive reality), умови кібербезпеки (cybersecurity), а також соціальні мережі і платформи (Telegram, Facebook), електронні сервіси, які застосовуються в найрізноманітніших сферах людської діяльності – все це створило нові умови, новий «технологічний базис» для зміни традиційних правових інститутів і їх адаптації до нових реалій технологічного існування людства – цифрової екосистеми [73, с. 53; 74, с. 41; 75, с.18; 76, с. 331]. Можливо, така пропозиція варта уваги, але на сучасному етапі говорити про повноцінну цифрову (діджитал) екосистему, на наш погляд, говорити ще зарано.

Зі стабільним розвитком вищеописаних явищ пов'язані позитивні наслідки формування діджитал суспільства. Зокрема, серед таких можна назвати доступність інформації (у тому числі останніх новин), е-демократію, е-урядування, е-правосуддя, е-медицину, широкий спектр цифрових послуг (приватних та державних), е-освіту (зокрема сервіси дистанційного навчання), оцифрування навчальних, наукових матеріалів, культурної спадщини (зокрема таке, що дозволяє організацію віртуальних відвідувань пам'яток історії, культури, мистецтва), спрощення комунікації на всіх рівнях, електронні ЗМІ (електронні версії яких стають дешевшими та доступнішими), електронні видавництва, електронну інфраструктуру, цифрові фінансові сервіси, е-торгівлю та багато іншого.

Разом з тим, все складніше стає протидіяти негативним наслідкам діджиталізації. Так, численні фейки останніми роками стали інструментом інформаційних війн. Значна кількість авторів погоджуються з тим, що із розвитком інформаційно-правових відносин, окрім позитивних проявів, постають нові загрози і виклики, пов'язані із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій: спотворення інформації, маніпулювання свідомістю людей, дезінформація, кібератаки, інформаційні війни тощо. Зокрема, Н.В. Кушакова-Костицька визначила проблеми сучасного інформаційного суспільства: локальні війни, небезпека ядерного конфлікту, зростання населення, енергетична криза, екологічні та медико-генетичні проблеми, поширення певних соціальних проблем та погіршення здоров'я людини і, як наслідок, бідність, самогубства, порушення психіки, алкоголізм, наркоманія, злочинність і роздробленість культури. Причинами кризи, вважає авторка, є дисбаланс між технологічною (зокрема, інформаційно-технологічною) складовою суспільного розвитку і духовним рівнем розвитку окремої людини та суспільства загалом [77, с. 5; 78, с. 33]. Саме на цьому, на нашу думку, і потрібно робити особливий наголос у процесі розвитку інформаційного (діджитал) суспільства. Мова йде саме про напрацювання у сфері інформаційної культури суспільства та особистості, бо лише вона здатна певним чином залагодити ті проблемні моменти, які актуалізуються у діджитал-суспільстві. І, як вбачається, саме такі рішення можуть стати базисом стану інформаційної безпеки у суспільстві та державі. Як впливає з аналізу, здійсненого у попередньому підрозділі, наявність інформаційної культури у осіб може забезпечити досягнення захищеності інформаційних суспільних відносин не гірше, ніж навіть суворі заходи правового регулювання. Тим більше, що інформаційна безпека є досить своєрідним явищем сучасності. Так, Д.М. Прокоф'єва-Янчиленко наголошує, що окремі види безпеки є не лише самостійними, а й такими, що мають відповідні виміри в інших сферах життєдіяльності суспільства, закладаючи

фундамент забезпечення їх безпеки. Серед таких «інтегративних» [79] видів доцільно передусім назвати інформаційну безпеку. Тож загрози інформаційного характеру можуть спрямовуватись до будь-яких складників державної безпеки, однак їх негативний вплив завжди опосередковуватиметься завданням шкоди інформаційній безпеці держави [80, с. 162; 81, с. 183]. Тож, слід визнати, що у діджитал-суспільстві інформаційна безпека не лише нерозривно пов'язаною з усіма іншими сферами державної безпеки, а й виступає забезпечувальним чинником щодо них. А отже, на різні галузі державної безпеки впливає безліч власних загроз та додатково весь комплекс загроз у сфері інформаційної безпеки, які різними авторами визначаються та класифікуються у вельми варіативний спосіб.

У. Ільницька наводить свій перелік загроз, що актуалізувалися останнім часом у інформаційному середовищі, а саме: обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; перекручення, спотворення, блокування, приховування, упереджене та суб'єктивне відображення інформації; протизаконне розповсюдження інформації; відкриті неправдиві інформаційні дані; інформаційне завойовування з боку інших країн та руйнівальне інформаційне вторгнення в державний інформаційний простір, коли держави з більшим інформаційним потенціалом використовують можливість посилити свій вплив через ЗМІ на населення і громадськість менш могутньої країни; створення і функціонування у державному інформаційному просторі неконтрольованих інформаційних потоків; розповсюдження через засоби масової інформації культу насильства, жорстокості; неспішність входження України в інформаційний простір світового масштабу; нерозважливості національної інформаційної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній площині; розповсюдження дезінформації через Інтернет [82, с. 30; 83]. Таким чином, кожний з авторів виділяє свою класифікацію інформаційних загроз, які й будуть вважатися передумовами

формування інформаційної культури, але здебільшого вони висвітлюються несистематизовано, а просто через перелічення.

Окремі науковці акцентують увагу на тому, що у сучасному суспільстві посилюються тенденції інформаційної нерівності та інформаційного розриву [84, с. 58], наслідками чого є нерівність у доступі до актуальних даних між населенням більш та менш економічно розвинених держав. Це стримує винахідницьку, дослідницьку, виробничу, підприємницьку активність та в цілому негативно позначається на потенційній можливості щодо саморозвитку особи. Одним з наслідків інформаційної нерівності також є так зване інформаційне „виключення”, що означає нерівність у володінні цифровими компетентностями, внаслідок якого представники старших поколінь (за наявності досвіду та навичок у певній професії) не здатні ефективно конкурувати на ринку праці з більш молодими працівниками і взагалі виключаються з активного соціального життя.

Негативний вплив здійснюється і через недостатній рівень захисту персональних даних, що породжує Інтернет-шахрайство, викрадення електронних коштів, незаконні операції з банківськими картками, документами на переказ тощо. Слід погодитися з думкою В. Пилипчука, який вважає, що інформаційна безпека та захист персональних даних є головними проблемами нашої держави, адже інформаційно-комп'ютерні технології значно посилюють ризики порушення приватності персональних даних внаслідок того, що вони передбачають накопичення і зберігання даних не на жорстких дисках комп'ютерів, а на віддалених серверах, з наступною можливістю використання великого, територіально і технологічно розподіленого обсягу інформації (даних) про конкретну людину [85]. Якраз недостатній захист в Україні персональних даних нерідко називається як одна з проблем впровадження е-демократії у нашій державі.

На суттєвій криміналізації інформаційного простору наголошує і О. Петровський. До найпоширеніших порушень у досліджуваній сфері він

відносить несанкціонований доступ до персональних даних державними та приватними установами, включаючи правоохоронні органи, за відсутності законної підстави та обґрунтованої мети такого доступу; незаконну обробку чутливої категорії персональних даних шляхом надання необмеженого до них доступу та розкриття для широкого загалу, а також збір надмірного обсягу даних щодо цілей, для яких вони обробляються в подальшому; недотримання прав суб'єктів на інформування й доступ до інформації про операції з обробки персональних даних, які їх стосуються; недотримання режиму конфіденційності та безпеки обробки персональних даних у випадках незаконної передачі баз персональних даних між володільцями даних, зокрема, з метою особистих інтересів; обробка персональних даних з метою, несумісною з тією, з якою їх було зібрано спочатку; відсутність належної політики безпеки персональних даних, затвердженої володільцем таких даних; відсутність відповідальних осіб з питань захисту даних в установах, організаціях, які є володільцями баз даних; передача даних через незахищені канали, у тому числі приватні поштові скриньки в мережі Інтернет [86; 87, с. 146-147]. Всі склади правопорушень, викладені вище, знайшли відображення у кримінальному законодавстві як України, так і зарубіжних держав. Але, на наше переконання, їхня криміналізація – це лише пів справи. Кінцевою метою вбачається не просто покарання злочинців, а загальне зниження ризиків інформаційного середовища, тобто ефективне попередження інформаційної злочинності.

Тим більше, що, відповідно до загальних напрацювань кримінологічної доктрини, значна кількість кримінально-протиправних діянь зумовлена поведінкою самої жертви кримінального правопорушення, а саме:

– особливостями ситуаційного стану (сп'яніння), станом здоров'я (дефекти органів сприйняття), особливим психічним настроєм, пов'язаним із неадекватними діями у звичайній ситуації;

- недбалим ставленням до безпеки своєї особистості, честі, гідності і збереження майна;
- небажанням повідомити правоохоронним органам про кримінально-протиправні дії, які вже мали місце стосовно неї;
- легковажним ставленням до правил, що покликані охороняти суспільний порядок і безпеку;
- участю в незаконній угоді;
- провокуючою поведінкою [88, с. 72–73; 89, с. 86].

Все перелічене є більш ніж актуальним для інформаційної (кібер) злочинності. Причому низький рівень інформаційної культури суспільства взагалі, а рівно як низький її рівень випускників та здобувачів освіти технічних спеціальностей, які традиційно є досить сильними в Україні, підштовхує їх до заробітку «легких», на їхню думку, грошей в інформаційному середовищі незаконним шляхом. Тож, наявність спеціальних знань у поєднанні з низьким рівнем інформаційної та правової культури найчастіше виступає провокуючим чинником інформаційної злочинності. Але вірно й інше, низький рівень інформаційної культури користувачів комп'ютерної техніки збільшує віктимність цієї сфери у рази. Нестача знань щодо поводження з персональною інформацією, ідентифікацією контактів у віртуальному середовищі, правил безпечної комунікації тощо призводять до зростання інформаційної злочинності.

Причому останнім часом криміналізація досліджуваної сфери торкнулася не лише приватних суб'єктів, а й держав у цілому. Мова йде про розширення використання урядами країн послуг приватних компаній з надання кіберпослуг захисного та наступального характеру, які здійснюють свою діяльність не лише у власному цифровому домені, а й в іноземних юрисдикціях. Як відмічають ІТ-фахівці, спектр подібних послуг є вельми широким та охоплює різні форми делегованої (англ. проху – проксі) діяльності в кіберпросторі, починаючи із захисту власних мереж та

інфраструктури і закінчуючи збором великих даних, кіберрозвідкою та кібершпіонажем, здійсненням кібероперацій з метою послаблення військового потенціалу і можливостей військових сил супротивника або навіть підривом територіальної цілісності інших держав [90]. Т. Маурер визначає декілька основних причин зростання популярності використання кібернайманців урядовими установами різних країн, зокрема: відсутність необхідних можливостей для здійснення діяльності у кіберпросторі або прагнення щодо їх посилення; порівняно менша вартість оплати послуг проксі-компаній або навіть утримання цілих приватних кібербезпекових служб, ніж створення спеціалізованих державних агенцій; відсутність у державному секторі необхідної кількості кваліфікованих кадрів; наявність можливості правдоподібного заперечення участі в кіберопераціях як віддзеркалення бюрократичної культури відповідних державних агенцій [91, с. 38-41; 92, с. 347]. Але однією з базових причин є також здебільшого низький рівень інформаційної культури на всіх рівнях. Варто лише згадати масштабні витoki конфіденційної (а інколи навіть цілком таємної інформації), які відбулися останніми роками у США, Німеччині, Великій Британії. Усі вони здебільшого були зумовлені службовою халатністю відповідальних осіб та банальною відсутністю у них інформаційної культури.

Т. Ткачук розмірковує над тим, що під впливом інформаційних атак може цілеспрямовано змінюватися світогляд і мораль як окремих осіб, так і суспільства загалом, нав'язуються чужі інтереси, мотиви, спосіб життя, на перший план впливає аналіз сутності й форм виявів сучасних методів прихованого агресивного впливу, вияву дій, що мають цілеспрямований агресивний характер і які суперечать інтересам національної безпеки [93]. Особливою групою загроз інформаційній безпеці, що актуальні для України, є загрози, зумовлені віртуалізацією – соціальним відчуженням людини, зміненими станами свідомості, переходом до особистісного віртуального світу. За прискорених темпів інформаційного прогресу, особливо з розвитком

«інтернету речей», людина взагалі ризикує перетворитися на даток до інформаційних технологій та інформаційних ресурсів [81, с. 184]. І хоча така загроза може актуалізуватися все ж таки, скоріше, у далекому майбутньому, але повністю виключати такі сценарії розвитку подій не варто. А от повне переформатування моралі, світогляду та правосвідомості, що відбуваються під впливом інформаційного суспільства, є наочними вже зараз.

Крім ризиків криміналізації інформаційного простору, варто наголосити на повній трансформації соціуму у зв'язку з його інформатизацією (діджиталізацією). Діджиталізація здійснює всеохоплюючий вплив на усі сфери життєдіяльності суспільства і здебільшого на всі соціальні та вікові групи людей, але найбільше вона впливає на молодь. Виникає новий тип реальності, електронні інформаційні ресурси, технічні засоби комунікації і мережева мова, що призводить до істотних змін в соціальному житті суспільства і сучасної молоді [94]. Інколи у науковій літературі виділяють навіть окреме покоління (digital natives) – наступне за мілленіалами покоління, постмілленіали. Це діти і підлітки, народжені приблизно після 2002-2003 років. Поняття digital natives (часто перекладають як «цифрове покоління») придумав американський письменник Marc Prensky. Він вважає, що представники цього покоління мають особливі здібності до отримання та обробки інформації, оскільки технології супроводжують їх з народження [95; 96; 97; 71, с. 297].

Ще однією детермінантою формування інформаційної культури можна вважати те, що останнім часом збільшилася кількість різноманітних інформаційних залежностей, розладів психіки та нервової системи, стресів, пов'язаних зі споживанням інформації, особливо серед молоді. Багато вчених констатують психосоціальну шкоду, яку може принести використання гаджетів, яка полягає не тільки у виникненні у них фізичних і психічних розладів, але і в формуванні відхилень у поведінці, які полягають в прояві жорстокості до інших людей, спробах суїциду, в перевазі віртуального світу

реальності, розвитку нозофобії – гаджет залежності. На підставі результатів досліджень сучасні вчені зафіксували поширення особливої форми психічної і психологічної залежності і ввели в обіг спеціальний термін – гаджет-адикція (гаджет-залежність), що позначає нав'язливу потребу до придбання електронних пристроїв – гаджетів, в яких навіть вже немає необхідності. Користувачі різних гаджетів мають цілий ряд хвороб, які були отримані в зв'язку з їх використанням. Наприклад: хвороби очей, стрес з його наслідками, розлади нервової системи тощо [98, с. 179; 99; 71, с. 297]. Причому такі негативні прояви абсолютно не коригуються правовим регулюванням, і зовсім у незначній мірі піддаються лікуванню. Отже, найбільш оптимальним методом протидії таким відхиленням є підвищення рівня інформаційної культури, яку необхідно прищеплювати якомога раніше.

Крім переліченого, до негативних тенденцій діджитал суспільства можна віднести почастищення випадків необгрунтованого блокування у соціальних мережах, надмірну рекламу, засилля шкідливого контенту і т.д.

Розглянувши значну кількість проблем, породжених діджитал суспільством, можна дійти висновку, що у законодавстві неможливо закласти усі названі моменти, а також передбачити всі негаразди, які виникнуть у майбутньому. Тому право має вельми обмежений потенціал для скорочення негативних наслідків розвитку діджитал суспільства. Найбільш універсальним засобом подолання висвітленого переліку проблем може стати підвищення рівня інформаційної культури.

Н. Уханова зазначає, що аналіз наукових підходів та інформаційної нормативної бази дозволяє виділити основні ознаки інформаційної культури особистості як феномену у сфері інформаційного права, а саме: а) виступає вираженням правової свідомості особистості; б) залежить від зовнішніх джерел інформації; в) є наслідком формування інформаційного суспільства; г) виступає одним із індикаторів правової свідомості особистості. На цій підставі інформаційну культуру особистості можна трактувати як

відображення комплексу матеріально-інтелектуальних цінностей людини, що дозволяють ефективно застосовувати різноманітні способи роботи з інформацією, в тому числі бути учасником інформаційних правовідносин [40, с. 165]. На підставі викладеного, поділяється думка про те, що діджитал суспільство є передумовою формування інформаційної культури. Також відзначається подвійна роль інформаційної культури в аспекті правосвідомості: з одного боку, інформаційна культура є одним із зовнішніх проявів правосвідомості (нарівні, наприклад, з правовою культурою); а з іншого, – індикатором її високого рівня.

Інформаційна культура, на думку дослідників, має особливе значення, оскільки передача сукупного соціального досвіду від одного покоління до наступного можлива тільки завдяки її закріпленню у знаковій формі, тобто через соціально значиму інформацію, яка регулює діяльність, поведінку та спілкування людей. З такої точки зору інформаційну культуру (в широкому сенсі) можна визначити як особливий соціальний механізм трансляції значущої інформації, тобто як спосіб діяльності, що спрямований на накопичення, збереження та передачу ідей, знань і матеріально-духовних цінностей. Феномен інформаційної культури, який є складовим елементом загальнолюдської культури, можна розглядати на різних рівнях: суспільному, груповому, особистісному [30; 100, с. 69]. Тобто необхідність концептуалізації та наукового опису інформаційної культури (зокрема у спеціально-юридичному значенні) давно вже назріла, оскільки інформаційна система сформувалася у суспільстві набагато раніше, ніж її технологічна складова.

Важливе значення має поділ інформаційної культури у попередній тезі на суспільну, групову та особистісну. Ці рівні передають глобальність і разом з тим індивідуальність досліджуваного явища. Але у контексті цієї роботи особливо цікавим вбачається груповий рівень інформаційної культури, оскільки правнича інформаційна культура (різновидом якої і є інформаційна

культура судді) може розглядатися як вид групової інформаційної культури. У національній правовій та інформаційній системі за час їх розвитку накопичилися як загальні детермінанти формування інформаційної культури, перелічені раніше, так і спеціальні.

Так, національний досвід свідчить про глибокі проблеми в питаннях прийняттого рівня процесуальної культури, забезпечення добросовісності й правомірності процесуальної поведінки учасників судочинства, що вказує на недостатність механічного закріплення та декларування низки процесуальних норм і принципів. У такому разі саму процесуальну культуру можна розглядати через розвиток інформаційної культури в контексті існування зв'язку між рівнем розвиненості інформаційної культури сучасної особистості та її досягненнями в тій чи іншій галузі суспільної діяльності [101, с. 50; 102, с. 72]. Причому в сфері юриспруденції інформаційна та правова культура є важливими, як ніде більше. А інформаційна культура судді безпосередньо впливає на його сприйняття суспільством, відіграє неабияку роль у реалізації принципу верховенства права, а також розкривається в етичних принципах діяльності правничих професій.

Інформатизація усіх сфер життєдіяльності наклала суттєвий відбиток і на юриспруденцію. Причому якнайбільше досліджувані процеси вплинули на специфіку діяльності правничих професій, вимагаючи все більше інформаційних знань та навичок, на додачу до спеціально-юридичних. Робота з правничими інформаційними ресурсами та базами даних (такими як Єдиний державний реєстр судових рішень, портал Верховної Ради України, система «Ліга», сайти судових та правоохоронних органів України, європейських судових інституцій тощо), аналіз доказів та аргументів, оцінка інформації, дотримання стандартів правничої етики, – все це наразі вимагає розвинених інформаційних навичок. Інформаційне забезпечення судочинства, за словами Н.І. Логінової та О.Г. Трофименкова, має на меті надати судді дані стосовно кожної конкретної справи, а саме: законодавчі та

відомчі нормативно-правові акти, статистичні дані про розгляд справ у судах, матеріали узагальнення судової практики, інформаційні ресурси центральних органів державної влади, органів внутрішніх справ України, прокуратури й інших інституцій, а також інформацію, що стосується міжнародного права [103, с. 473]. Як наголошує М. Гетманцев, серед очевидних переваг автоматизації процесу документообігу судових органів варто насамперед виділити зменшення витрат на обробку паперових носіїв інформації, вивільнення штатних одиниць, які займалися такого роду діяльністю, а також підвищення якості правозастосовних рішень суду (судді) за рахунок оптимізації процедур пошуку, обробки та надання потрібної учасникові судового процесу інформації [104, с. 179-180]. Але зазначені інструменти можуть і не принести очікуваної користі, а часом і нашкодити, якщо до них не додаються знання та навички їх ефективного використання.

Ефективне використання інформаційних правничих інструментів передусім передбачає їх повну чи часткову стандартизацію. Зокрема, Вища рада правосуддя 17 серпня 2021 р. відповідно до вимог законодавства затвердила Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). До початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи законодавством передбачено створення та функціонування окремих підсистем (модулів) цієї інформаційно-телекомунікаційної системи (ІТС), тобто поетапне введення в дію усієї ІТС, яка буде забезпечувати діяльність судової влади. Прийняте Положення визначає застосовні терміни і поняття. Передбачено порядок функціонування у судах та в органах правосуддя окремих підсистем (модулів) ЄСІТС. Такими підсистемами є «Електронний кабінет», «Електронний суд», а також функціонування відеоконференцзв'язку як окремої підсистеми. Визначено порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі з використанням вказаних підсистем ЄСІТС. Урегульовано особливості використання у судах

та органах правосуддя програмного забезпечення у перехідний період до початку функціонування ЄСІТС у повному її складі підсистем або ж модулів. Як можна побачити, модулі ЄСІТС покликані суттєво спростити процес правосуддя та підвищити його доступність. Проте, це стане можливим лише у разі, якщо всі учасники судового процесу матимуть достатній рівень інформаційних компетентностей. В іншому ж випадку, недостатній рівень знань та навичок в інформаційній сфері може, навпаки, негативно вплинути на доступність правосуддя. На сучасному етапі вимагає доопрацювання і законодавство, яке враховуватиме новітні тенденції. Як абсолютно справедливо зазначає Р. Мазурик, умовою ефективного та раціонального функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування є відмова від дублювання електронних процесуальних документів на паперових носіях, за винятком випадків, прямо передбачених процесуальним законодавством [105, с. 158, 159], чого наразі не відбувається. Тобто, у разі складання протоколу в паперовій формі необхідно визначити порядок і юридичні наслідки його переведення в електронну форму (так само, як і інших паперових документів). А з огляду на запровадження електронної форми кримінального провадження, О. Колотило пропонує також доповнити ст. 3 КПК України відповідними визначеннями, зокрема електронного документа (електронного процесуального документа) [106], і варто відзначити, що такі зміни до законодавства вже давно назріли.

Ще одним актуальним питанням, яке тягне за собою необхідність підвищення рівня інформаційної культури суспільства є стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ). Штучний інтелект вже активно використовується у бізнес-середовищі, освітньому процесі, науковій діяльності, моделюванні та виробництві, правничій діяльності (зокрема, у судочинстві) тощо. Він надає суттєву допомогу в опрацюванні великого обсягу даних, виявленні закономірностей, пошуку необхідної інформації, тобто за розумного використання може забезпечити більш репрезентативні

дослідження та точність отриманих результатів. Але останнім часом з'являється все більше повідомлень про те, що відповіді ШІ стають неточними, нерелевантними, а інколи спостерігається відверта фабрикація даних технологіями штучного інтелекту, що несе значні ризики (особливо у юриспруденції, де, на жаль, перелічені негативні тренди також спостерігались).

Відповідно до сучасних напрацювань кібернетики, метою створення штучного інтелекту є копіювання (моделювання) роботи людського мозку (інтелекту, розумової діяльності тощо) за рахунок відтворення когнітивної функції еквівалентних (тотожних) за критеріями, характеристиками і показниками когнітивним функціям людини. Штучний інтелект – це сукупність методів, способів, технологій і засобів, у тому числі апаратних та комп'ютерних програм, які реалізують одну, кілька або всі когнітивні функції, еквівалентні когнітивним функціям людини. Причому на сучасному етапі така подібність вже є настільки високою, що науковцями вносяться пропозиції навіть розглядати ШІ як специфічний окремий суб'єкт права [107, с. 53], що, на нашу думку, є передчасним, оскільки паралельно з питаннями про суб'єктність необхідно піднімати питання про відповідальність штучного інтелекту, яке наразі є повністю відкритим.

Єдиної відповіді на питання, чим опікується штучний інтелект, не існує [108, с. 21]. Насправді ж, як випливає з попереднього матеріалу, майже не можна назвати таких сфер життєдіяльності, де штучний інтелект не може бути застосований, а отже, він опікується майже усім, одночасно на цьому навчаючись. Причому юриспруденція стала однією зі сфер, де втілення технологій штучного інтелекту відбувається найстрімкіше.

Як зазначають О. Кармаза та Т. Федоренко, «штучний інтелект – майбутнє судового процесу, він змінить філософію та правову природу здійснення судочинства, дозволить адаптувати юридичні процеси під розвиток суспільних відносин, які існують на час його запровадження, але з

дотриманням моральних та процесуальних норм щодо застосування різних проявів штучного інтелекту в юридичному процесі. Разом із тим людина має контролювати використання штучного інтелекту в судочинстві та нести відповідальність» [108, с. 23]. Останнє твердження вбачається найбільш актуальним, оскільки, дійсно, філософія та навіть конфігурація судового процесу вже змінюються. В деяких національних правових системах штучний інтелект виконує допоміжну роль щодо судового провадження, наприклад, пошук та аналіз матеріалів релевантної судової практики вищих судових інстанцій, прецедентних рішень, правової статистики, представлення цієї інформації у більш зручному для сприйняття (зокрема, графічному) вигляді, формування рекомендацій щодо судового рішення або навіть прогнозування можливого рішення суду на основі вихідних даних та матеріалів (що є дійсно цінним в адвокатській діяльності). Таку стратегію розвитку ШІ в правничій діяльності обрали, зокрема, США. В окремих же правових системах, крім переліченого, створено повноцінні механізми для прийняття штучним інтелектом судових рішень за окремими категоріями справ (Південна Корея). В Україні роль штучного інтелекту у судочинстві є повністю неформалізованою та невнормованою. Він, звісно, використовується, але просто як додатковий інструмент опрацювання матеріалів. Проте, як видається, це є значним мінусом. Оскільки використання ШІ у судочинстві є абсолютно не регламентованим, то, звісно, у такому разі значно ускладнюється встановлення загальних принципів та правил його функціонування. А, як було зазначено вище, використання технологій ШІ, не обтяжених етичними принципами, може більше зашкодити, ніж допомогти. Тим більше, це актуально для судочинства, де на кону знаходиться доля особи.

Зазначене є причиною того, що світ поступово рухається до напрацювання та втілення єдиних стандартів функціонування штучного інтелекту, зокрема, і в судочинстві. Застосування єдиних принципів етики

штучного інтелекту більшістю провідних країн світу потребує відповідних правил, які чітко мають регламентувати норми (етичні) використання новітніх цифрових технологій [109, с. 95]. Нині лідером у використанні ШІ у судочинстві залишаються США, де, залучаючи штучний інтелект до розгляду цивільних та кримінальних справ, судді отримують «асистента» під час обрання запобіжного заходу щодо підсудного, оскільки через суб'єктивність та людський фактор трапляються розбіжності у прийнятті рішень різними суддями в подібних чи навіть тотожних ситуаціях. Натомість ШІ, аналізуючи ризики неупереджено на основі попередньої практики, визначає необхідність у запобіжному заході. Хоча, звісно, актуальним у цій ситуації залишається питання об'єктивності самого масиву даних для аналізу, адже попередні рішення приймалися звичайними суддями [110, с. 152, 153].

На підставі викладеного, можна дійти висновку, що детермінантами необхідності формування інформаційної культури у інформаційному (діджитал) суспільстві є комплекс позитивних та негативних змін у суспільстві, пов'язаних з його цифровізацією та технологізацією, а саме:

- стрімке збільшення масиву інформації у світі;
- поява значної кількості нових інструментів генерації, пошуку, опрацювання, зберігання, передачі інформації, які потребують навичок роботи з ними;
- формування нових підсистем соціальної системи з діджитал-елементом (е-демократія, е-урядування, е-правосуддя, е-медицина, е-освіта, електронні ЗМІ, соціальні мережі та платформи, технологія блок-чейн, технології віртуальної та доповненої реальності тощо);
- розвиток технологій штучного інтелекту;
- загострення проявів інформаційної нерівності та інформаційного розриву;
- формування та розвиток специфічних інформаційних субкультур;
- обмеження свободи слова та доступу осіб до інформації;

- маніпулювання свідомістю людей;
- виникнення та поширення у світі інформаційних війн;
- стрімке збільшення кількості фейків, дезінформації (які можуть використовуватися як самостійно, так і бути інструментом інформаційних війн);
- зростання проявів кіберзлочинності (у її розумінні як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних законодавств);
- віктимізація значної частини суспільства через брак відповідних знань, умінь, навичок;
- поява кібернайманства та його використання навіть на державному рівні;
- збільшення кількостей інформаційних залежностей, розладів психіки, пов'язаних з діджиталізацією суспільства;
- загострення проблем з фізичним здоров'ям внаслідок неконтрольованого використання техніки;
- зміна світогляду та моралі, як на індивідуальному, груповому, так і на суспільному рівні тощо.

Наголошується, що правнича інформаційна культура (різновидом якої є інформаційна культура судді) може розглядатися як вид групової інформаційної культури, що має як загальні детермінанти формування інформаційної культури, перелічені раніше, так і спеціальні, обумовлені необхідністю правника (зокрема й судді) мати навички роботи зі спеціалізованими базами даних (нормативних документів, судових рішень тощо), а також знань та навичок у сфері правничої етики.

Зроблено висновок, що подолати негативний бік діджиталізації можливо лише завдяки системному формуванню інформаційної культури на суспільному рівні. Інформаційна культура окремої особистості має суттєве значення у тому сенсі, що здатна убезпечити в інформаційному просторі саме її, але на глобальному рівні проблему не вирішує.

З'ясовано, що розвиток штучного інтелекту становить ще один виклик digital суспільства для цивілізованої комунікації у інформаційному середовищі. Очевидно, що досягнення інформаційної культури для ШІ є недосяжним завданням, оскільки вона пов'язана з свідомістю особи, її психологічними якостями, яких штучний інтелект позбавлений. Тому важливим вбачається напрацювання алгоритмів та стандартів хоча б етичного поведіння штучного інтелекту [111].

1.3. Складники інформаційної культури судді

Інформаційна культура, як було виявлено раніше, є важливим надбанням інформаційного суспільства та передумовою досягнення інформаційної безпеки. Проте, ефективне виконання інформаційною культурою своїх функцій можливе лише за умови існування та належного функціонування всіх її складників (як загальних, так і спеціальних). У зв'язку з цим, для того, щоб дослідити весь функціонал інформаційної культури, первинно необхідно розкрити всю сукупність її елементів.

З-поміж науковців, які висвітлювали згадані аспекти, немає єдності, як щодо безпосередньо змісту елементів інформаційної культури, так і навіть щодо самого поняттєвого апарату. Одні й ті ж самі явища (тобто структурні компоненти інформаційної культури) різні вчені називали компонентами, складниками, елементами або рівнями. На наш погляд, перші три терміни можуть використовуватися по відношенню до структури інформаційної культури як синонімічні, у той час як термін «рівні» передбачає наявність певної ієрархічності компонентів, чого насправді не спостерігається. Усі елементи (складники) інформаційної культури насправді є однопорядковими

та однаково важливими у становленні інформаційної безпеки держави і суспільства.

Н.В. Остряньська та В.О. Васюренко виділяють такі складники інформаційної культури (називаючи їх все ж таки рівнями):

- когнітивний – знання та вміння;
- емоційно-ціннісний – установки, оцінки, ставлення;
- поведінковий – реальна і потенційна поведінка [112].

В узагальненому вигляді такі компоненти, звичайно, мають місце, але потребують більшої деталізації.

Трошки по-іншому підходить до питання Н. Уханова, яка стверджує, що до основних елементів інформаційної культури належать наступні:

- а) комунікативний (культура спілкування);
- б) лексичний (культури письма і оформлення ділової документації, мовна культура);
- в) інтелектуальний (культура науково-дослідної і розумової діяльності);
- г) інформаційно-правовий; світоглядний та моральний.

Причому всі перелічені авторкою елементи інформаційної культури особистості, на її думку, взаємопов'язані і взаємозумовлені [40], з чим неможливо сперечатися.

Тож, як бачимо, акценти у виділенні складників інформаційної культури розставлено зовсім по-різному.

Л. Макаренко з-поміж компонентів інформаційної культури виділяє наступні:

- когнітивний (знання про природу, суспільство, мислення з позицій системно-інформаційного підходу та операціональні вміння їх використання в інформаційному середовищі);
- інструментальний (універсальні інструменти і технології діяльності в інформаційному середовищі);

- індивідуально-творчий (творчий досвід життєдіяльності, реалізація особистості як професіонала в інформаційному середовищі);
- мотиваційно-ціннісний (потреби, мотиви, інтереси, цінності інформаційної діяльності);
- нормативний (етичне ставлення до світу, суспільства, один одного в інформаційному середовищі) [113, с. 130].

Причому варто звернути увагу на те, що, хоча певні автори і виділяють однакові складники інформаційної культури, їх тлумачення та наповнення найчастіше є вельми різним.

Ще за однією класифікацією, авторами узагальнено сучасні уявлення про склад інформаційної культури і зазначено, що це:

- 1) культура пошуку інформації, націлена на пошук ідей;
- 2) переробка інформації, створення нових баз даних;
- 3) культура ділового спілкування;
- 4) здатність до самооцінки власної поведінки та дій;
- 5) знання етичних норм використання інформації та їх застосування [34, с. 40].

Однак, на наш погляд, такий перелік складників інформаційної культури є зовсім невичерпним.

Т. Дяченко відходить в аналізі від класичних елементів інформаційної культури і розглядає аспекти її наявності у працівників підприємства, установи, організації. Так, на її думку, формування інформаційної культури організації передбачає розвиток у співробітників:

- 1) особистої потреби в засвоєнні основ інформаційної культури;
- 2) уміння самостійно здійснювати пошук інформації;
- 3) уміння усувати інформаційний дефіцит;
- 4) здатності взаємодіяти з інформаційним середовищем;
- 5) уміння моделювати власну інформаційну поведінку, прокладаючи шлях від невідомого до відомого;

6) здатності створювати й використовувати персональні пошукові системи;

7) здатності до сприйняття й оцінки інформації;

8) уміння оцінювати інформацію відносно її повноти, вірогідності, солідності джерела [114, с. 58].

Тим не менше, цей перелік представляє, скоріше, набір інформаційних компетентностей працівника (знань та умінь), аніж повноцінно розкритий зміст інформаційної культури.

Всеохоплююче розкриває інформаційну культуру М. Антонченко [30], що стверджує, що її сутність виявляється через компоненти. Умовно ці компоненти у роботі поділено на декілька груп, а саме:

- загальнопізнавальні;
- алгоритмічної культури;
- ті, що пов'язані з навичками оволодіння комп'ютерною технікою;
- які включають знання етичних та юридичних норм у галузі інформаційних технологій;
- інформаційні.

Деталізація цих компонентів, на думку згаданого автора, може мати наступну структуру:

1. Загальнопізнавальні компоненти складають:

- загальнокомунікативні вміння;
- уміння організувати пошук інформації з різних джерел, користуватися алфавітним та тематичними каталогами у бібліотеці;
- знання періодичних видань, навички роботи з енциклопедіями та довідниками у фаховій та суміжних галузях, уміння складати конспект;
- використання прийомів і методів ефективного читання;
- уміння обирати і ставити мету, здійснювати постановку завдань, формулювати обґрунтовані гіпотези, систематизувати факти, осмислювати і

аналізувати висновки, узагальнювати спостереження, передбачати наслідки рішень, що приймаються, та власних дій, вміти їх оцінювати та ін.

2. Компоненти алгоритмічної культури включають наступні уміння:

- уміння правильно, чітко та однозначно формулювати власні думки у зрозумілій для співрозмовника формі;

- добирати послідовність операцій у пізнавальній діяльності, розробляти програму спостереження, дослідження, експерименту;

- аналізувати знання та інтерпретувати отримані результати та ін.

3. Компоненти, які пов'язані з навичками оволодіння комп'ютерною технікою, включають:

- уміння достатньо швидко вводити інформацію з клавіатури та робити з графічним інтерфейсом програми з використанням миші;

- здібності використовувати засоби операційної системи та прикладне програмне забезпечення загального та предметно-орієнтованого призначення, системи телекомунікацій;

- звичку звертатись до комп'ютера для вирішення завдань з будь-якої предметної галузі за умови, що такий спосіб доступу до інформації є найбільш раціональним, та ін.

4. Компоненти, які включають знання етичних та юридичних норм у галузі інформаційних технологій:

- знати і не порушувати закони про авторські права на комп'ютерні програми (тобто виконується чинне законодавство стосовно охорони інтелектуальної власності, яке забороняє нелегальне копіювання та використання програмного забезпечення);

- дотримуватись етичних норм при опублікуванні інформації в Internet, при роботі з електронною поштою і участі в телеконференціях (комп'ютерною спільнотою засуджується розміщення на сторінках Internet насильства, пропаганда наркотиків і порнографії) [30].

Наведений перелік компонентів дійсно виглядає досить повно, тому може бути взятий за основу, за умови його більш суттєвого узагальнення. Вбачається, що узагальнення буде корисним, оскільки як перелік самих компонентів, так і їхнього наповнення може варіюватися в залежності від ступеня розвитку суспільних відносин та засобів комп'ютерної техніки.

Якщо ж належним чином узагальнити викладені вище компоненти, то всі вони цілком вписуються у структуру інформаційної культури, яка розглядалася у попередніх розділах, а саме:

1) інформаційна грамотність (компетентності щодо створення, виявлення, зберігання, аналізу інформації та кваліфікованого користування програмними й технічними засобами);

2) інформаційна етика (правила поведження у інформаційному середовищі), повага до правових цінностей, прав і свобод людини і громадянина.

У такому разі загальнопізнавальні компоненти, компоненти алгоритмічної культури, компоненти, які пов'язані з навичками оволодіння комп'ютерною технікою у повному обсязі увійдуть до інформаційної грамотності. Компоненти ж, які включають знання етичних та юридичних норм у галузі інформаційних технологій, створять блок інформаційної етики.

Для повноти дослідження логічно проаналізувати особливості кожного з виділених базових структурних компонентів інформаційної культури.

На думку О. Кух та О. Смалько, інформаційна грамотність розуміється як наявність знань і умінь для правильної ідентифікації інформації, необхідної для виконання певного завдання або вирішення певної проблеми; для ефективного пошуку інформації, її інтерпретації та аналізу, оцінки достовірності; для передачі інформації та представлення результатів її аналізу іншим спеціалістам у зручному для них вигляді; для використання інформації для досягнення необхідних результатів, у тому числі для отримання нових знань. Тож, за судженням наведених авторів, інформаційна

грамотність – це можливість отримати доступ до інформації, оцінювати її та мати можливість фільтрувати й використовувати її з різних джерел [115, с. 28]. Н. Остряньська та В. Васюренко підтримують тезу про те, що інформаційна грамотність виступає частиною інформаційної культури. Інформаційну грамотність вони визначають як вміння формулювати інформаційну потребу, запитувати, шукати, відбирати, оцінювати інформацію, в якому б вигляді вона не була представлена. До компетентностей, які також охоплюються інформаційною грамотністю, дослідники включають вміння цілеспрямовано працювати з інформацією та використовувати її для одержання, обробки та передачі інформації, застосовувати комп'ютерні інформаційні технології, сучасні технічні методи й засоби [112].

Таким чином, інформаційна грамотність охоплює собою всі можливі (поточні й майбутні) уміння та навички роботи з інформацією та засобами комп'ютерної техніки і їх мережами. На наш погляд, не можна концентруватися у визначенні інформаційної грамотності виключно на тих інформаційних компетентностях, які мають місце на сучасному етапі, оскільки такий підхід не враховує стрімкий розвиток інформаційних систем (зокрема з технічним компонентом). Тож, у даному аспекті визначення інформаційної грамотності має містити елемент прогнозування.

Але інформаційна грамотність є лише одним з елементів інформаційної культури. Більше того, наявність в особі ознак інформаційної грамотності, без дотримання правил та принципів інформаційної етики (особливо за наявності спеціальної освіти) тягне за собою ще більші ризики, аніж відсутність таких компетентностей. Наявність спеціальних знань у поєднанні із відсутністю усвідомлення інформаційно-етичних засад викликає в особі відчуття вседозволеності, звідки й витікають численні підходи про Інтернет як вільну від регулювання зону. Тим більше, стверджується, що Інтернет-відносини, і не потребують правового регулювання, і не можуть бути

ефективно врегульовані на державному рівні. Проте, підтримка подібних тверджень – це шлях до інформаційної анархії та розквіту комп'ютерної злочинності. На державному та наддержавному рівні в останнє десятиліття прийшло усвідомлення цього, тому інформаційне суспільство наразі тяжіє до регулювання відповідних відносин та прищеплення етичних стандартів поведінки в інформаційному середовищі.

О. Берназюк, підтримуючи цю тезу, стверджує, що підвищення комп'ютерної грамотності населення має відбуватися поряд із розвитком інформаційно-комунікативної культури, що передбачає оволодіння навичками роботи з інформацією, її адекватне сприйняття, отримання знань щодо можливостей використання відповідної інформації, дотримання обмежень етичного та правового характеру, що наявні у цій сфері [66, с. 168].

Тож, інформаційну етику варто розуміти як усталені правила поведінки в інформаційному середовищі, які пов'язані з обмеженнями правового та етичного характеру, що забезпечують повагу до правових цінностей, дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Для напрацювання комплексу інформаційно-етичних принципів та ефективного їх виконання, необхідно звернути увагу на взаємозв'язок інформаційного та громадянського суспільства. Ці інститути частково перетинаються, підсилюючи один одного та забезпечуючи функціональну взаємодію. Суб'єкти, рухи, ініціативи громадянського суспільства наразі широко представлені в інформаційному середовищі, що дозволяє широко просувати ідеї демократизації, необхідності залучення соціуму до державних процесів, свідомого суспільства, підвищення відчуття персональної відповідальності за розвиток соціуму та держави. Тож інформаційні технології здійснюють величезний вплив на розвиток громадянського суспільства. Але вірною є й констатація наявності зворотного зв'язку. Інституції громадянського суспільства, прагнучи, з одного боку, максимальної включеності до інформаційних процесів, а з іншого, –

підвищення їхньої безпеки, – ініціюють та безпосередньо реалізують кроки щодо розумного впорядкування інформаційного середовища. На підставі цього, науковці зазначають, що з метою формування правової культури та захисту прав і свобод особи в умовах цифрового розвитку є необхідність законодавчого закріплення правового принципу усвідомленої добровільної участі, що полягає в розумінні суб'єктом інформаційних відносин можливих позитивних і негативних наслідків у залежності від обсягу наданих відомостей для інформаційної безпеки. Реалізація принципу сприяє пробудженню суспільної свідомості, формуванню громадської думки, підвищенню ролі інститутів громадянського суспільства [116, с. 47; 117, с. 132]. Але впорядкування інформаційних процесів має бути не всеохоплюючим, а таким, що забезпечує свободу думки та слова, правомірний обіг інформації, тобто важливо виключити зарегульованість інформаційних відносин, у чому інституції громадянського суспільства мають бути безпосередньо зацікавлені. Саме тому найкращим засобом для цього має стати у підсумку не правове регулювання (хоча й правове регулювання найбільш суттєвих суспільних відносин у інформаційному середовищі також необхідно, щоб забезпечити стан інформаційної безпеки), а розробка та втілення стандартів та принципів інформаційної етики (та її підвиду – кібернетичної етики).

Окремі вчені навіть обґрунтовують виникнення та розвиток нової сфери наукового знання – інформаційної (або кібернетичної) деонтології. Зважаючи на поліструктурність кібернетичних відносин, їх постійну динаміку, кібернетична деонтологія закладатиме значний елемент стабільності, принаймні в принципових моментах етичної керованості даної системи – кіберетику [118, с. 245]. З цим твердженням можна повністю погодитися, оскільки, як наука про належне, деонтологія у інформаційній сфері має напрацювати загальні правила та принципи належної поведінки.

За визначенням І. Діордіци, кібернетична деонтологія являє собою галузь інформаційної науки та навчальну дисципліну, що є узагальненою системою знань про внутрішній імператив морального обов'язку суб'єкта кібервідносин, у тому числі штучний інтелект, про кодекс їхньої професійної поведінки. Цей термін можна трактувати в двох значеннях:

1) у широкому – наука, що аналізує (поряд із моральними) професійні, психологічні, політичні, етичні та естетичні вимоги, котрі регламентують ставлення спеціаліста до клієнта і до своїх колег;

2) у вузькому – наука про застосування загальних норм моралі людиною і штучним інтелектом у специфічних умовах діяльності суб'єктів кібернетичних відносин, вироблення концепцій чи створення окремих кібернетичних продуктів до реалізації цієї політики, контролю за застосуванням кібернетичних технологій, зміцнення інформаційної ідентичності кібернетичними засобами, налагодження кібернетичної взаємодії між людиною та штучним інтелектом тощо [118, с. 245].

По-перше, наведена точка зору є достатньо обґрунтованою, і тому інформаційну (або кібернетичну) деонтологію, як сферу знання про належну поведінку у сфері інформаційних відносин, варто розглядати у структурі інформаційної культури. А по-друге, звертає на себе увагу згадування у наведеній теорії штучного інтелекту як одного з суб'єктів кібернетичної деонтології. Особливо актуальним це питання є у сфері юриспруденції, де штучний інтелект останнім часом починає відігравати важливу роль, але, разом з тим, це тягне за собою значні ризики.

На думку В. Рудюк, для юриспруденції зараз існують виклики, пов'язані з діджиталізацією судового процесу. Це використання технологій штучного інтелекту, чат-ботів, спеціалізованих юридичних програм. Нині подібні технології вже складають позови, у деяких випадках виконують функції судді, тобто стають суб'єктами правозастосування. Зазначений досвід упроваджений в Латвії (цю діяльність закріплено на законодавчому

рівні) та Китаї. Отже, якщо раніше в основі запису правових норм були буквені символи, то в умовах сьогодення спостерігаємо їх заміну на цифрові символи, що має полегшити застосування права роботами, але може ускладнити традиційну правозастосовну роботу людини як суб'єкта правозастосування [119, с. 83]. Крім того, постає питання, як забезпечити дотримання етичних стандартів штучним інтелектом, оскільки вже відомі випадки, коли технологією ШІ спотворювалися чи навіть взагалі фабрикувалися дані, наводилася некоректна інформація тощо. Говорити про інформаційну культуру штучного інтелекту, на наше переконання, поки що зарано, тому що для набуття культури (відповідно до попередньо наданого визначення) необхідною є наявність в особі свідомості, але досягти стану дотримання етичних стандартів ШІ – важливе завдання сучасності за умов подальшої діджиталізації правничої сфери, зокрема судочинства.

Подібна діджиталізація судочинства дозволить зменшити ризики у розгляді справ. Але, водночас, вона вимагатиме від суддів підвищеного рівня інформаційної культури, оскільки для того, щоб проект працював коректно, на початковому етапі в нього необхідно закласти масу положень, які відносяться до сфери правової та інформаційної етики. Звичайно, інформаційну культуру (рівно як і правову) штучному інтелекту привити не вдасться, оскільки культура характеризує наявність особистості та сукупність раціонально-чуттєвих оцінок ситуації. Але стандартизовані положення інформаційної етики, формалізовані для ШІ, мають бути напрацьовані разом суддями та програмістами.

Варто наголосити на тому, що при всій затратності та працемісткості першого етапу, діджиталізація судочинства здатна принести багато користі, зокрема: суттєву економію витрат на розгляд (у тому числі, людиногодин), зменшення навантаження на суддів, скорочення кількості судових помилок, швидкість судового розгляду справи [120, с. 344].

Але все, викладене вище, нашо́вхує на думку про наявність у структурі інформаційної культури правника (зокрема, судді), крім загальних елементів, ще й спеціальних.

Як обґрунтовувалося раніше, загальними елементами структури інформаційної культури визнаються: інформаційна грамотність та інформаційна етика.

Натомість, спеціальними елементами інформаційної культури судді (як і будь-якого іншого правника) є:

а) наявність спеціальних прикладних інформаційних компетентностей (як складника загальної інформаційної грамотності);

б) дотримання спеціальних правил правничої етики (як складника загальної інформаційної етики).

Згідно зі ст. 52 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [121], суддею є громадянин України, який займає штатну суддівську посаду в одному із судів України та здійснює правосуддя на професійній основі. Тому до професійної компоненти судді обов'язково належать наявність належного рівня інформаційної грамотності, уміння аналізувати інформацію, орієнтація в інформаційних потоках, саморозвиток в електронних комунікаціях, користування засобами комп'ютерних технологій та Інтернет-простору як загального, так і відомчого призначення. інформаційна культура учасників судового процесу в аспекті їх діяльності сприяє мотивації постійного розвитку інформаційної грамотності та кваліфікованого користування видами інформатизації; активізації ширших можливостей реалізації процесуальних прав у межах оперативної комунікації; своєчасності виконання процесуальних обов'язків; концентрації на досягненні необхідних результатів за допомогою потрібної й достовірної правової інформації [122, с. 72].

Таким чином, з-поміж спеціальних інформаційних компетентностей правника (зокрема, судді) можна виділити користування спеціальними

реєстрами (такими реєстрами є Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно; Державний реєстр актів цивільного стану громадян, Єдиний державний реєстр судових рішень тощо [123, с. 609]).

Як вірно зазначають, В. Реkun та А. Теличко, на сучасному етапі з'являються можливості використання штучного інтелекту у проведенні судових експертиз, у процесі отримання електронних доказів, в організації діяльності суду за допомогою електронного документообігу. Відкриваються нові можливості щодо здійснення електронного судового процесу. Цифрова комп'ютерно-програмна формалізація права може сприяти упорядкуванню нормативно-правових актів в електронному віртуальному світі. Завдяки технології віртуалізації були створені інформаційно-пошукові системи (зокрема, «Ліга», «Нормативні акти України», «Законодавство» та ін.), сайти органів державної влади (Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та ін.), Інтернет-портали юридичних організацій. Важливе значення також має забезпечення доступу через Інтернет-ресурс до електронних варіантів окремих нормативно-правових джерел та коментарів фахівців до них [124, с. 27; 125, с. 210, 211]. Також варто звернути увагу на те, що застосування новітніх технологій у багатьох випадках вимагає використання правником кваліфікованого електронного підпису для його ідентифікації та доступу до баз даних. Використання такого підпису необхідно, зокрема, для отримання доступу до багатьох єдиних і державних реєстрів, а також для використання надалі функцій Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (подання процесуальних документів, отримання судових рішень, судових повісток та інших процесуальних документів, участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції тощо) [123, с. 610]. Тобто, все перелічене входить до спеціальних компетенцій інформаційної грамотності судді. Необхідним у сучасному інформаційному суспільстві є набуття правником, як і будь-яким

пересічним громадянином, спеціальних знань та навичок для користування професійними інформаційними інструментами, необхідними для виконання своїх функцій. І суддя у даному випадку не є винятком, скоріше, навпаки, від ефективності використання спеціальних баз даних, інструментів електронного судочинства залежить, по-перше, обґрунтованість та справедливість прийнятих рішень, а по-друге, такий важливий чинник, як доступність правосуддя, який актуалізувався в Україні з початком воєнних дій на території країни, посиленням внутрішньої та зовнішньої міграції, відрізаності людей на прифронтових територіях від системи судочинства.

У даному випадку засобом, що може частково нівелювати проблему доступності до правосуддя на території України може стати електронне судочинство. Слід зазначити, що окремі засади електронного судочинства зафіксовано в усіх процесуальних кодексах України, але вони, натомість, містять лише окремі елементи цього інституту.

Так, Кодекс адміністративного судочинства, Господарський та Цивільний процесуальні кодекси України приблизно однаково регулюють питання надсилання повісток та процесуальних документів учасникам справи. На даний момент, є три способи:

- 1) надсилання на офіційну електронну адресу (в електронній формі);
- 2) надсилання поштою – рекомендованим листом з повідомленням про вручення;
- 3) телефонний дзвінок або СМС-повідомлення [126].

Цьому сприяє той факт, що з 5 жовтня 2021 року почали офіційно функціонувати три підсистеми (модулі) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) – «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистема відеоконференцзв'язку [127].

Варто зазначити, що на нормативному рівні не раз здійснювалися спроби впорядкувати процеси цифровізації судочинства. Так, законопроект № 4360 від 11.11.2020 р. запроваджував альтернативу пошті. Проте 16

листопада 2021 року законопроект було відхилено Верховною Радою України. Було здійснено і ще одну спробу. У Верховній Раді 26 квітня 2022 року було зареєстровано «Проект закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)», № 7316, який встановлював значну кількість положень відносно діджиталізації судового процесу. Але його також було відхилено.

Тим не менше, чинне законодавство України містить основні засади цифровізації судового процесу. Статтею 212 Цивільного процесуального кодексу України, статтею 197 ГПК України та статтею 195 КАС України визначено, що учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою. А учасники справи беруть участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису. І. Мирошніченко розглядає особливості та проблеми цифровізації судового процесу в країні та пише про те, що у березні 2022 року Рада суддів України оприлюднила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Вона рекомендувала суддям визначати особливості роботи кожного суду на зборах його суддів, враховуючи ситуацію безпеки у регіоні, відкладати та скасовувати судові засідання, коли є така можливість. Разом із тим, багато адвокатів зіштовхнулись з такими перепонами, як відсутність в суді технічної можливості та вільних залів для проведення відеоконференцій. Більше того, багатьом суддям було важко адаптуватись до судових засідань онлайн та сприйняти це як ще одну можливість для здійснення правосуддя [128]. Тобто, навіть за наявності нормативних

приписів, все впиралося у низьку інформаційну культуру суддів та інших учасників судового процесу. Проте, наразі ситуація поступово налагоджується.

Зокрема, Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення відеоконференцз'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду. Таким чином, було передбачено використання системи EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцз'язку [129]. Хоча більш деталізоване правове регулювання зазначених питань на рівні закону з юридичної точки зору було б набагато грамотніше та ефективніше.

Звісно, для дистанційного розгляду справ люди повинні мати можливість підтвердити свою особу в разі, якщо вони фізично не присутні в суді. Для цього дозволяється використовувати електронні підписи. До країн, де відеоконференції використовуються у цивільних та кримінальних провадженнях, зокрема, належать: Австрія, Хорватія, Франція (де слухання також відбуваються по телефону), Угорщина, Ірландія, Казахстан (де використовуються Zoom та додаток TrueConf), Португалія, Сербія, Словенія, Швеція, Сполучене Королівство, Сполучені Штати Америки. В деяких країнах дистанційний розгляд справ (Північна Македонія) було запроваджено лише на період надзвичайного стану. Аналіз публікацій скептиків запровадження дистанційного розгляду справ засвідчив, що основні аргументи зводяться до побоювань щодо недотримання вимоги публічного слухання справи (принципу гласності) та загрози зривів судових засідань через можливі технічні проблеми в роботі системи (зокрема порушення режиму нарадчої кімнати) [130]. Але насправді це також здебільшого питання низької інформаційної культури та загального несприйняття інформаційних технологій. На юридичному ж рівні, наприклад, загроза зриву судового засідання вирішується положенням законодавства

України, що ризики скасування судового засідання через технічні проблеми лежать на заявнику, який подав заяву про розгляд справи у дистанційному форматі. Що ж стосується інших сумнівів, то, однозначно, такі ризики мають місце, але в сучасних реаліях України вони є набагато нижчими, ніж загроза життю та здоров'ю.

Тож, варто констатувати, що останнім часом ситуація з дистанційним розглядом справ поступово покращується, хоча на початковому етапі його впровадженню заважала саме низька інформаційна культура суддів та працівників апарату суду. Крім того, на основі досвіду зарубіжних держав, вноситься пропозиція про впровадження не лише дистанційного, а повністю автоматизованого розгляду певних категорій адміністративних справ, з використанням технологій штучного інтелекту. Така теза базується на типовості значної кількості справ, а отже, на можливості їхньої уніфікації, що має важливе значення для автоматичного розгляду.

Таким чином, інформаційна грамотність суддів безпосередньо впливає на доступність правосуддя (у тому числі, в Україні), на обґрунтованість рішення, коректність аргументів та посилянь, проте, це лише частина загального рівня інформаційної культури судді (у частині його спеціальних інформаційних компетентностей), другу ж, не менш важливу, частину складає дотримання правил та стандартів правничої (суддівської) етики.

Не можна ототожнювати інформаційну культуру та правничу етику судді, адже професійна інформаційна культура – це результат дотримання відповідних етичних стандартів суддею як особою, наділеною особливим статусом. Зокрема, стверджується, що формування інформаційної культури судді вимагає обмеження права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, однак, лише в межах законодавчо визначених етичних стандартів поведінки судді [131, с. 39].

На відміну від загальної інформаційної культури, яка нормативними засобами на сучасному етапі регулюється лише опосередковано, то правнича

етика судді регламентована на усіх рівнях, як у законодавстві (Кримінальний процесуальний кодекс України [132], Цивільний процесуальний кодекс України [133], Господарський процесуальний кодекс України [134], Кодекс адміністративного судочинства України [135], Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [136]), так і в спеціальних корпоративних актах (Кодекс суддівської етики [137]).

Правила правничої етики у тій чи іншій мірі аналогічно прописані для усіх правничих професій. Деякі з них, зокрема, встановлюють правила поведінки, які межують з інформаційною культурою. Так, при користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами й іншими формами спілкування в мережі Інтернет адвокат повинен виконувати свої професійні обов'язки й дотримуватися наступних принципів: незалежності; професійності; відповідальності; чесності; стриманості та коректності; гідності; недопущення будь-яких проявів дискримінації; толерантності та терпимості; корпоративності та збереження довіри суспільства; конфіденційності (ст. 57–60 Правил адвокатської етики [123; 138]).

Якщо розглядати етичні стандарти у діяльності судді, які входять до структури інформаційної культури, то, порівняно з етичними стандартами діяльності адвокатів, вони викладені дещо обмежено. Відповідно до ст. 12 Кодексу суддівської етики, суддя повинен проявляти стриманість, виваженість, обачність та поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин, а також не може робити публічних заяв та/або коментарів, які компрометують звання судді або підривають авторитет правосуддя. А відповідно до статті 21 цього ж акту, участь судді у соціальних мережах, інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі "Інтернет" є допустимою. Разом з тим, користування суддею соціальними мережами має бути стриманим, поміркованим та обережним. Причому суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади [137].

Отже, суддівська етика частково співпадає з інформаційної культурою судді, тобто, частково знаходиться у межах загальної інформаційної етики (якщо мова йде про поведження судді в інформаційному середовищі). Але, разом з тим, значна частина норм суддівської етики знаходиться за межами інформаційної культури. Крім того, різниця досліджуваних понять полягає у тому, що інформаційна етика (рівно як інформаційна культура взагалі) на нормативному рівні має дуже небагато чітких стандартів (наприклад, заборона застосування мови ворожнечі), у той час як професійна правнична етика має чіткі нормативні вимоги та стандарти дотримання цих норм як у правових, так і в корпоративних актах.

Таким чином, у цьому підрозділі структуровано інформаційну культуру судді, в якій, поряд з загальними елементами інформаційної культури (інформаційна грамотність та інформаційна етика) пропонується виділяти спеціальні (професійні) елементи, а саме:

а) наявність спеціальних прикладних інформаційних компетентностей (як складника загальної інформаційної грамотності);

б) дотримання спеціальних правил правничої етики (як складника загальної інформаційної етики).

Висновки до Розділу 1:

1. Внесено пропозицію розуміти культуру як сукупність фундаментальних матеріальних і духовних цінностей (у сфері моралі, права, освіти, мистецтва, науки тощо), сформованих людством у ході суспільно-історичної діяльності, на основі соціально-економічних, технічних та інших особливостей функціонування суспільства на певному історичному етапі його розвитку.

2. Наголошується на тому, що інформаційна культура є продуктом виникнення та розвитку інформаційного суспільства, оскільки саме воно призвело до зміни форм віддзеркалення інформації, повністю змінивши уявлення про її розповсюдження, зберігання, сприйняття та аналіз. Як наслідок, загальне уявлення про культуру особи чи груп осіб було екстрапольовано на поводження у власне інформаційному та інформаційно-технічному середовищі. Мова не лише про технічні компетентності, які є невід'ємною передумовою розвитку digital-суспільства, а й про особливості сприйняття інформації, критичне ставлення до неї, вміння відповідно поводитися у інформаційно-технічному середовищі (зокрема, у соціальних мережах). Це все має охоплюватися змістом інформаційної культури.

3. Зроблено висновок, що інформаційна культура є багатоаспектною комплексною категорією, яка знаходить вираз у множині сфер людської діяльності, а отже, і у багатьох сферах наукового знання. Тому і її визначення буде варіативним, залежно від того, здобутки якої наукової галузі братимуться за основу. Тому пропонується виділяти інформаційну культуру:

- 1) у широкому (загальнофілософському) сенсі;
- 2) у вузькому (спеціалізованому) сенсі.

У вузькому (спеціалізованому) сенсі інформаційна культура певної галузі знань та сфери діяльності буде опосередковуватися, крім загальних правил інформаційної культури, спеціальними здобутками цієї галузі.

4. Наголошується на тому, що у широкому (загальнофілософському) сенсі інформаційна культура визначається як частина загальної культури людства, пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та його технічної складової.

У вузькому (спеціально-юридичному) значенні інформаційна культура є міждисциплінарним явищем на межі загальної інформаційної та правової культури. У цьому сенсі інформаційна культура як юридичний феномен визначається як частина правової культури, яка опосередковує втілення у практичну діяльність особи в інформаційно-технічному середовищі:

1) інформаційної грамотності (компетентностей щодо створення, виявлення, зберігання, аналізу інформації та кваліфікованого користування програмними й технічними засобами);

2) інформаційної етики (правил поведження у інформаційному середовищі), поваги до правових цінностей, прав і свобод людини і громадянина.

5. Акцентується увага на тому, що інформаційна культура у вузькому (спеціально-юридичному) значенні також може розумітися, як у загальному сенсі (тобто характеризувати будь-яку особу), так і в професійному сенсі (тобто характеризувати інформаційну культуру представників окремих правничих професій, яка має певні особливості, порівняно як з загальною інформаційною культурою, так і порівняно з іншими правничими професіями). Видом професійної інформаційної культури і буде визнаватися інформаційна культура судді.

6. Розмежовано поняття інформаційної грамотності та інформаційної культури, бо інформаційну грамотність у юридичному аспекті можна вважати не попереднім етапом у формуванні інформаційної культури, а її складником, що й відображено у визначенні, яке наведено вище. Таким чином, заперечується роль інформаційної грамотності як попереднього етапу

формування інформаційної культури. Натомість, вона визнається одним зі складників інформаційної культури.

7. Проаналізовано співвідношення категорій «інформаційна культура» та «цифровий (діджитал) етикет». Наводяться аргументи на користь того, що цифровий (діджитал) етикет пов'язаний з встановленням єдиних формалізованих чи неформалізованих правил поведінки у інформаційному середовищі. Інформаційна ж культура базується на правосвідомості та самосвідомості індивіда, тож вона виступає значно ширшим та глибшим поняттям, пов'язаним зокрема із психологією особи та чуттєвим і раціональним сприйняттям інформації, технічних пристроїв, інформаційних процесів та інформаційних відносин. Цифровий етикет також, безумовно, виконує позитивну роль, встановлюючи єдині стандарти поведінки у інформаційних мережах. Для оцінки інформації як фейкової та критичного її сприйняття, обережного поведінки у соціальних мережах цього явно недостатньо (для цього вже вимагається наявність розвиненої інформаційної культури), проте може убезпечити від образ, дискримінації, мови ворожнечі у інформаційному середовищі, допоможе встановити правила електронного листування та інформаційних комунікацій. Ще одна сфера, для якої цифровий етикет може зіграти визначальну роль, – це розвиток штучного інтелекту, для якого, як демонструє остання практика, також необхідно встановлення етичних рамок поведінки. Наділити III інформаційною культурою не вийде, принаймі на сучасному етапі, тому що для інформаційної культури необхідна наявність критичної оцінки та чуттєвого сприйняття, але закласти стандарти етичної поведінки неодмінно треба.

8. Констатовано, що підвищення рівня інформаційної культури є необхідною передумовою інформаційної безпеки. Підтримується та додатково обґрунтовується позиція, що під час військових дій на території України інформаційна культура суспільства продемонструвала тенденції до

різкого стихійного підвищення, що сприяло й розвитку інформаційної безпеки, яка є важливою складовою сучасних війн.

9. Проаналізовано співвідношення інформаційної безпеки та кібербезпеки. Акцентується увага на тому, що інформаційна безпека являє собою більш широке поняття та охоплює стан захищеності суспільних відносин, як у власне інформаційному, так і інформаційно-технічному середовищі. Якщо ж мова йде про кібербезпеку, то вона виступає частиною інформаційної безпеки і опосередковує стан захищеності суспільних відносин лише в інформаційно-технічному середовищі. Тож, під кібербезпекою слід розуміти стан захищеності таких інформаційних суспільних відносин, інформаційна інфраструктура яких має інформаційно-технічний компонент. Отже, інформаційна інфраструктура може бути як власне інформаційною (способи, шляхи, правила передачі інформації, її зберігання, використання тощо), так і інформаційно-технічною, тобто опосередкованою, у тому числі, засобами комп'ютерної техніки. На підставі цього зроблено висновок, що інформаційна безпека являє собою стан захищеності усіх інформаційних відносин у певному суспільстві. Натомість, кібербезпека – стан захищеності інформаційних відносин, інформаційна інфраструктура яких характеризується технічним компонентом, тобто є інформаційно-технічною.

10. Аргументовано, що нормативна основа інформаційних відносин та забезпечення інформаційної безпеки складається з таких компонентів:

- 1) правові норми (національного та міжнародного рівня);
- 2) корпоративні норми;
- 3) інформаційна культура.

11. Обґрунтовано, що однією з основних цінностей періоду інформаційного суспільства є інформаційна свобода. Складником категорії інформаційної (цифрової) свободи пропонується визнати свободу правомірного поводження з інформацією, яка означає заборону втручання

держави у інформаційні відносини та інформаційні процеси, доки вони носять правомірний характер. Обмеження інформаційної (цифрової) свободи можливо лише у випадках, визначених законом, і у законний спосіб.

Стверджується, що сталий розвиток інформаційного суспільства нерозривно пов'язаний з зовнішнім обмеженням та(чи) самообмеженням цифрової свободи. Зокрема, щодо суддів актуальними будуть обидва ці аспекти. І особливо актуальним стає самообмеження як наслідок усвідомлення зв'язку власної поведінки у кіберпросторі й образом судді та суддів у суспільстві.

12. Як детермінанти необхідності формування інформаційної культури у інформаційному (діджитал) суспільстві розглядається комплекс позитивних та негативних змін у суспільстві, пов'язаних з його цифровізацією та технологізацією, а саме:

- стрімке збільшення масиву інформації у світі;
- поява значної кількості нових інструментів генерації, пошуку, опрацювання, зберігання, передачі інформації, які потребують навичок роботи з ними;
- формування нових підсистем соціальної системи з діджитал-елементом (е-демократія, е-урядування, е-правосуддя, е-медицина, е-освіта, електронні ЗМІ, соціальні мережі та платформи, технологія блок-чейн, технології віртуальної та доповненої реальності тощо);
- розвиток технологій штучного інтелекту;
- загострення проявів інформаційної нерівності та інформаційного розриву;
- формування та розвиток специфічних інформаційних субкультур;
- обмеження свободи слова та доступу осіб до інформації;
- маніпулювання свідомістю людей;
- виникнення та поширення у світі інформаційних війн;

- стрімке збільшення кількості фейків, дезінформації (які можуть використовуватися як самостійно, так і бути інструментом інформаційних війн);
- зростання проявів кіберзлочинності (у її розумінні як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних законодавств);
- віктимізація значної частини суспільства через брак відповідних знань, умінь, навичок;
- поява кібернайманства та його використання навіть на державному рівні;
- збільшення кількостей інформаційних залежностей, розладів психіки, пов'язаних з діджиталізацією суспільства;
- загострення проблем з фізичним здоров'ям внаслідок неконтрольованого використання техніки;
- зміна світогляду та моралі, як на індивідуальному, груповому, так і на суспільному рівні тощо.

13. Наголошується, що правнича інформаційна культура (різновидом якої і є інформаційна культура судді) може розглядатися як вид групової інформаційної культури, що має як загальні детермінанти формування інформаційної культури, перелічені раніше, так і спеціальні, обумовлені необхідністю правника (зокрема й судді) мати навички роботи зі спеціалізованими базами даних (нормативних документів, судових рішень тощо), а також знань та навичок у сфері правничої етики.

14. Зроблено висновок, що подолати негативний бік діджиталізації можливо лише завдяки системному формуванню інформаційної культури на суспільному рівні. Інформаційна культура окремої особистості має суттєве значення у тому сенсі, що здатна убезпечити в інформаційному просторі саме її, але на глобальному рівні проблему не вирішує.

15. З'ясовано, що розвиток штучного інтелекту становить виклик digital суспільства для цивілізованої комунікації у інформаційному середовищі.

Очевидно, що досягнення інформаційної культури для ШІ є недосяжним завданням, оскільки вона пов'язана з свідомістю особи, її психологічними якостями, яких штучний інтелект позбавлений. Тому важливим вбачається напрацювання алгоритмів та стандартів хоча б етичного поведіння штучного інтелекту.

16. Обгрунтовується, що інформаційна грамотність охоплює собою всі можливі (поточні й майбутні) уміння та навички роботи з інформацією та засобами комп'ютерної техніки і їх мережами. На наш погляд, не можна концентруватися у визначенні інформаційної грамотності виключно на тих інформаційних компетентностях, які мають місце на сучасному етапі, оскільки такий підхід не враховує стрімкий розвиток інформаційних систем (зокрема з технічним компонентом). Тож, у даному аспекті визначення інформаційної грамотності має містити елемент прогнозування.

17. Сформульовано поняття інформаційної етики як усталених правил поведіння в інформаційному середовищі, які пов'язані з обмеженнями правового та етичного характеру, що забезпечують повагу до правових цінностей, дотримання прав і свобод людини і громадянина.

18. Структуровано інформаційну культуру судді, в якій, поряд з загальними елементами інформаційної культури (інформаційна грамотність та інформаційна етика) пропонується виділяти спеціальні (професійні) елементи, а саме:

а) наявність спеціальних прикладних інформаційних компетентностей (як складника загальної інформаційної грамотності);

б) дотримання спеціальних правил правничої етики (як складника загальної інформаційної етики).

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУДДІ

2.1. Нормативні засади інформаційної культури судді: порівняльно-правовий аналіз

Інформаційна культура є потужним регулятором відносин у діджитал суспільстві, яка оцивілізує спілкування у інформаційному середовищі взагалі та у мережі зокрема. Але вона й сама для становлення й розвитку потребує впорядкування чи хоча б механізмів, які сприятимуть її поширенню у соціумі.

На сучасному етапі більшість держав світу намагається закріпити такі регулятори, які забезпечують утвердження інформаційної (у тому числі й кібер-) культури. З'являються засади моральні й корпоративні, але все поширенішим стає правове впорядкування інформаційних відносин. Регулювання поступово піднімається і на наднаціональний рівень, формується розгалужена система норм та принципів, які характеризують розвиток інформаційного суспільства.

Так, Комітет міністрів Ради Європи в Рекомендації № R(84)5 від 28 лютого 1984 року в принципі № 9 закріпив, що судові органи повинні мати у своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби, щоб вони могли здійснювати правосуддя найбільш ефективним способом, зокрема шляхом полегшення доступу до різноманітних джерел права, а також шляхом прискорення відправлення правосуддя» [139]. Безсумнівно, що цей документ в цілому та наведене положення зокрема були надзвичайно прогресивні для свого часу, у повній мірі демонструючи динамічний аспект регулятивної

функції права, оскільки у 1984 році було по суті спрогнозовано використання під час розгляду справ мережових комунікацій, комплексу ІКТ, спеціальних правничих баз даних та ресурсів, які забезпечують прийняття найбільш правильного та обґрунтованого рішення. Звичайно, що технології штучного інтелекту у той період ще не було розроблено, але можна сказати, що формулювання «найсучасніші технічні засоби» у певній мірі охоплює і їх. Зазначене вбачається надактуальним у розрізі теми дисертаційного дослідження, тому що використання сучасних технічних засобів передбачає наявність у судді відповідного рівня технічних (інформаційних) компетентностей, тобто інформаційної грамотності. А правильне їх використання, без порушення правил та принципів, як правничої, так і інформаційної етики, – інформаційної культури загалом. Тож, вже тоді наявність спеціальних інформаційних компетенцій у судді (зокрема, наявності у нього інформаційної культури) побічно презюмувалась навіть на наднаціональному рівні.

Міжнародне нормативне впорядкування розвитку інформаційного суспільства продовжувало становлення і в майбутньому. Так, вже у 1994 році Європейською Радою було розроблено комплекс актів, у тому числі, «Європа і глобальне інформаційне суспільство» (Recommendations to the European Council «Europe and the global information society» [140]). А з 1999 року Комісія ЄС приступила до реалізації програми «Електронна Європа» (e-Europe), і пізніше з'явилися програми «Електронна Європа-2002» і «Електронна Європа-2005», «Електронна Європа-2020» [141]. Враховуючи те, що Україною підписано Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом, основні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 р. повинні були б узгоджуватися з орієнтирами розвитку, визначеними ініціативою «Цифровий порядок денний для Європи» в рамках Європейської стратегії економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання» [142]. Метою цього документу є окреслення мети з

досягнення економічних, соціальних та інших вигід від формування єдиного цифрового простору. У той же час, не обійшлося без проблем, пов'язаних з необхідністю імплементації наведених вище документів і проектів ЄС в українське законодавство. Також корисним буде використання найкращих європейських практик у інформаційному середовищі України.

Рада Європи постійно удосконалює та розширює правовий простір регулювання в інформаційній сфері. До чого її спонукають зміни, пов'язані саме з широким використанням Internet та Internet-ЗМІ. У зв'язку з цим під егідою Організації прийнято низку резолюцій та рекомендацій, зокрема: резолюція 1191 (1999) «Про інформаційне суспільство та цифровий світ», рекомендація 1332 (1997) «Про науково-технічні аспекти нових інформаційно-комунікаційних технологій», резолюція 1120 (1997), «Про вплив нових інформаційно-комунікаційних технологій на демократію», рекомендація 1314 (1997) «Про нові технології та працю», рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) № 2075 (2015) «Медіа відповідальність та етика у мінливому медіа-середовищі» тощо. Рекомендація Комітету Міністрів РЄ № CM/Rec (2016)2 «Интернет для громадськості» містить керівництво у формуванні та реалізації політики у сфері Інтернету, рекомендації щодо модернізації закладів культури, перетворення споживачів на креативних громадян, також висвітлює аспекти щодо забезпечення багатосторонньої грамотності з питань доступу, створення та управління цифровою культурою [143; 144, с. 150, 151, 152]. Тож, на рівні міжнародних інституцій почала активно формуватися нормативна база використання інформаційно-комунікаційних технологій, і вже навіть у 2016 році на нормативному рівні згадується поняття «цифрова культура», хоча конкретні засоби її досягнення і було комплексно закладено пізніше. Але, як принцип, формування інформаційної грамотності та досягнення стану інформаційної культури згадувалося вже тоді.

ООН у своїй резолюції A/HRC/32/L.20 «The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet» 27 червня 2016 р. доповнила ст. 19 Загальної декларації прав людини 1948 р. і закріпила право на доступ до Інтернету. Кілька країн, зокрема Росія, Китай, Саудівська Аравія, Індонезія, Індія та Південна Африка, не підтримали формулювання, котре засуджувало будь-які заходи щодо порушення доступу до Інтернету або перешкоджання обміну інформацією. Право на доступ до мережі Інтернет прямо закріплене у конституціях Іспанії, Естонії, Франції, Фінляндії та Греції [145; 146, с. 326]. Тож, маємо можливість спостерігати, як поступово інформаційні права четвертого покоління, зокрема, право на доступ до Інтернету, набували своєї регламентації. Звичайно, наразі спектр цих прав є максимально розширеним та невичерпним (оскільки стрімкий розвиток ІКТ зумовлює формування все нових прав). Крім того, наочними є факти опору авторитарних та тоталітарних держав процесам демократизації, які активно просуваються через розвиток інформаційного суспільства.

У 2000 році була прийнята Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, яка стала чи не найпершим міжнародним документом, який намагався встановити засадничі принципи розвитку інформаційного суспільства. Відповідно до цієї Хартії, інформаційні технології є важливим трансформаційним чинником, який дозволяє людству розкрити свій потенціал. Але становлення інформаційного суспільства матиме успіх, якщо ґрунтуватиметься на демократичних цінностях [147], що логічно впливає з викладеного попереднього матеріалу.

Ще одним фундаментальним міжнародним актом є Женевська Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» від 12 грудня 2003 р., якою проголошується прагнення та рішучість у побудові відкритого для всіх та орієнтованого на розвиток інформаційного суспільства. Наголошується, що використання інформаційних технологій має використовуватися для просування ідей

розвитку та вирішення актуальних проблем, зокрема, подолання бідності; сприяння досягнення рівності; забезпечення загальної початкової освіти тощо. Акцентується увага на тому, що спілкування є однією з базових соціальних потреб, а інформаційне суспільство покликане цю потребу задовільнити. Причому розвиток інформаційного суспільства має відбуватися у відповідності до основних принципів, закріплених у Загальній декларації прав людини [148; 149].

Таким чином, очевидним стає те, що основи регулювання відносин у мережі Інтернет в ЄС закладалися ще на початку 2000-х років. Це той період, коли розроблялися та приймалися численні фундаментальні міжнародно-правові акти у сфері регулювання інформатизації, цифрових мереж, телекомунікацій та послуг у мережі Інтернет. З-поміж них можна згадати Рамкову директиву (2002/21/ЄС), Директиву про доступ (2002/19/ЄС), Директиву про дозвіл (2002/20/ЄС), Директиву про універсальні послуги (2002/22/ЄС), Директиву про конфіденційність та електронні комунікації (2002/58/ЄС), Директива про внесення змін та доповнень (2006/24/ЄС), Директиву про краще регулювання (2009/140/ЄС), Директиву про права громадян (2009/136/ЄС). Також до переліку цих документів можна віднести Європейський кодекс електронних комунікацій, Регламент BEREC [150]. Гармонізація врегулювання відносин у мережі Інтернет завершилася у 2009 році прийняттям низки нормативних актів, у тому числі, Регламенту (ЄС) 1211/2009, яким було засновано Орган європейських регуляторів електронних комунікацій (BEREC). Цей орган перейняв на себе роль національного регуляторного органу. Обов'язки BEREC включають визначення найкращої практики регулювання та вироблення спільних позицій, а також підготовку звітів із загальною метою послідовного застосування нормативної бази в електронних комунікаціях, допомога Комісії та національним регуляторним органам в імплементації правил ЄС щодо телекомунікацій тощо [151]. А 11 грудня 2018 року було ухвалено

Директиву (ЄС) 2018/1972 Європейського Парламенту та Ради про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій (European Electronic Communications Code), а також оновленого Регламенту BEREC з метою досягнення гармонізованої і спрощеної основи для регулювання електронних комунікаційних мереж, послуг електронних комунікацій і пов'язаних з ними послуг на внутрішньому ринку ЄС. Кодекс став регулятивною базою у сфері використання засобів електронної комунікації та Інтернет, що сприяють перетворенню Європи в Інтернет суспільство [152; 153, с. 373]. Наведене формує уявлення про те, що наразі міжнародно-правова основа інформаційного суспільства є дійсно розгалуженою та закладає як принципи, так і реальні механізми для формування інформаційної культури. До того ж, можна побачити, що певні норми, які стосуються розвитку інформаційного суспільства та формування інформаційної культури на європейському просторі вже є кодифікованими, що вбачається правильним підходом і запозичення у нормотворчість та юридичну практику України.

Паралельно з цим розширювався блок міжнародних документів, що створюють регулятивну основу для е-урядування. Так, у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи щодо розвитку електронного урядування зазначається, що система електронного урядування має прагнути подолати цифрову нерівність, адаптуючи технології таким чином, щоб зробити їх доступними для всіх груп користувачів, незалежно від будь-яких індивідуальних, соціальних або культурних характеристик або географічного місцезнаходження [154]. Причому, як зазначалося раніше, цифрова нерівність визнається однією з найзначущих проблем сучасного суспільства, яка потребує комплексу заходів абсолютно різної природи для її подолання. У будь-якому разі, навіть інструменти електронного урядування, які є демократичними за своєю природою, можуть спричинити ризику витоку

персональних даних і повернутися на шкоду суспільству у разі відступу від демократичних цінностей та принципів інформаційної культури.

Як неодноразово зазначалося у науковій літературі, одним з найважливіших питань інформаційної культури є розпізнавання фейкової інформації, усвідомлення її шкідливості для конкретної особи та соціуму, ефективного застосування факт-чекінгу тощо. У зв'язку з цим, доцільно розкрити, коли на міжнародному рівні зверталася увага протидії дезінформації. Зокрема, перша спроба її визначення як «висловлювання, що є очевидно неправдивими, або щодо яких можна розумно очікувати, що вони є неправдивими», на міжнародному рівні була зроблена у Спільній декларації спеціальних доповідачів з питань свободи вираження поглядів міжнародних організацій щодо свободи вираження поглядів, «фейкових новин», дезінформації та пропаганди у 2017 році [155]. Кодекс ЄС з протидії дезінформації визначає дезінформацію як підтверджено хибну чи оманливу інформацію, що створюється, подається та поширюється з метою економічної вигоди або навмисного введення громадськості в оману, та може завдати суспільної шкоди, як-от загроза демократичним політичним процесам та процесам розроблення політик, захисту здоров'я громадян ЄС, довілілля або безпеки. При цьому зазначається, що до дезінформації не відносяться оманлива реклама, помилки у висвітленні новин, сатира, пародія та чітко ідентифіковані партійні новини чи коментарі [156; 157, с. 338]. Таким чином, закладено правове підґрунтя для підвищення рівня інформаційної культури в аспекті протидії шкідливому впливу завідомо недостовірній інформації, що має величезне значення для України, яка існує в умовах гібридної війни, одним з проявів якої є війна інформаційна.

На додачу до наведеного, Радою Європи укладено Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108) [158]. У 2001 році прийнято Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо

органів нагляду та транскордонних потоків даних (СЕД № 181) [159]. Цей документ по суті відкриває низку міжнародних актів, які забезпечують правову охорону персональних даних під час їх автоматизованої обробки. У 2018 році було відкрито Протокол про внесення змін до Конвенції про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (СДСЕ № 223), який має на меті модернізувати і вдосконалити Конвенцію (ETS № 108) з урахуванням нових проблем, що виникають у галузі захисту фізичних осіб щодо обробки персональних даних з моменту прийняття Конвенції (йменується «Конвенція 108+»). Серед новел протоколу науковці-правники зазначають такі: підвищення вимог, що стосуються принципів пропорційності і мінімізації даних, а також законності обробки; розширення каталогу конфіденційних даних, який включає генетичні і біометричні дані, а також дані, що стосуються членства в профспілках та етнічного походження; зобов'язання повідомляти про порушення даних; прозорість щодо обробки даних; нові права надаються фізичним особам у контексті прийняття рішень на основі алгоритмів, що особливо важливо в контексті розвитку штучного інтелекту; посилення відповідальності контролерів даних; обов'язкове застосування принципу «поваги до особистого життя з моменту зачаття»; застосування принципів захисту даних до всієї обробки, включаючи обробку, здійснювану з міркувань національної безпеки (з винятками і можливими обмеженнями відповідно до умов, визначених у Конвенції), що підлягає в усіх випадках незалежному і ефективному контролю та нагляду; встановлення чіткого режиму для транскордонних потоків даних; зміцнення повноважень та незалежності органів із захисту даних, а також правових основ, необхідних для міжнародного співробітництва [160]. Крім того, як це впливає зі змісту статті 1.2. Генерального регламенту захисту персональних даних у Європейському Союзі [161], статті 8.1. Хартії прав людини в ЄС [162] та статті 18.1 Договору про заснування ЄС [163], полягає в тому, що право на захист від незаконної автоматизованої обробки персональних даних,

на захист персональних даних, на конфіденційність інформації про особу є природним правом людини [164, с. 183]. Таким чином, розробники перелічених документів усвідомлювали, що зберігання та обробка персональних даних у автоматизованих системах тягне за собою численні ризики порушення конфіденційності, порушення права на приватне життя, ризик несанкціонованого доступу до таких даних третіх осіб, тобто їх витоку. Причому, зважаючи на єдиний європейський простір та, відповідно, єдиний інформаційний простір, подібні ризики зростають у геометричній прогресії, а отже, такі відносини потребують детальної регламентації, базис якої і створює цей нормативний масив.

Засади відкритого інформаційного суспільства утверджуються і в Рекомендаціях № REC(2002)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про доступ до офіційних документів [165], в яких гарантовано право доступу усіх громадян до усіх офіційних документів, які є у розпорядженні органів державної влади. Такий доступ має здійснюватися за запитом та реалізовуватися без будь-яких ознак дискримінації. Зазначене вбачається важливим елементом демократизації суспільства, встановлює гарантію розвитку громадянського суспільства та його ефективної взаємодії з державними органами та посадовими особами.

Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи 1877 (2012) було закріплено свободу слова та інформації в Інтернеті та он-лайн ЗМІ [166], що важливо в аспекті самовираження судді, свободи слова та вільного вираження своїх поглядів, які у представників правничих професій навіть в інформаційному суспільстві визнаються дуже обмеженими.

Не можна не звернути увагу на Конвенцію про кіберзлочинність, ратифіковану Верховною Радою України Законом України від 7 вересня 2005 року [167], яка встановлює рамкові умови для боротьби з кіберзлочинністю та її попередження. Зокрема, надано детальну класифікацію кіберзлочинів,

порядок міжнародної співпраці щодо їх розслідування та попередження та інші моменти, які становлять важливі аспекти інформаційної безпеки.

Важливим з точки зору предмета дослідження може бути визнаний блок міжнародних актів, у яких перетинаються питання розвитку інформаційної та правничої сфери.

З-поміж них можна згадати Рекомендації Rec(2001)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем і правової інформації в економічний спосіб [168]. Документ наголошує на тому, що інформаційні технології стають важливим елементом модернізації та удосконалення систем судочинства в різних державах. Більше того, наразі європейські держави здійснюють реорганізацію системи інформаційного забезпечення судів з урахуванням розвитку ІКТ, розуміючи що під впливом інформаційних технологій змінюється ефективність, швидкість та якість судочинства. Важливим у розрізі Рекомендацій вбачається доступ громадян до юридичних послуг за прийнятною ціною; підвищення рентабельності (тобто продуктивності та економічної ефективності) судових органів; швидкість та якість правосуддя; уніфікація юридичних послуг тощо.

У Рекомендації Rec(2001)3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг із використанням новітніх технологій [169] зазначається, що є потреба підвищити доступ громадян держав-членів до нормативно-правових актів, юридичної практики, адміністративної та іншої правової інформації, як своєї власної держави, так і інших держав-членів, ефективним інструментом для чого вважаються інформаційно-комунікаційні технології. Документ зазначає технічні аспекти доступності правової інформації, зокрема, покращення та уніфікацію інтерфейсів, вказівки на офіційне джерело опублікування акту. Окремо розглядається взаємодія судових органів з громадськістю із

застосуванням новітніх технологій, що представляється важливим аспектом інформаційної культури судді.

Відповідно до Рекомендацій Rec(2003)14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції [170], функціональна сумісність систем у сфері юстиції є необхідною у світлі дедалі більшого обсягу роботи судів та необхідності обміну правовою інформацією. В інформаційну епоху на допомогу цьому можуть прийти системи електронного обміну даними, що підвищить ефективність національних систем судочинства та підвищить спроможності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю та її попередженні. Зважаючи на те, що конституційні, адміністративні та інші традиції є різними у різних державах, саме ІКТ може стати тим уніфікуючим чинником, який забезпечить ефективне співробітництво. Держави мають забезпечити максимальну сумісність інформаційних ресурсів та інструментів у тих проектах, що мають відношення до сфери юстиції. При цьому мають дотримуватися стандарти міжнародного права із захисту прав людини та захисту персональних даних, а зміни у інформаційній сфері супроводжуватися змінами в системі організаційній. Держави-члени мають уживати заходів для сприяння навчанню юристів і інших працівників організацій сфери юстиції з питань застосування інформаційних технологій, що є чи найбільш актуальним для національної системи судочинства, оскільки значна кількість громадських проектів спрямована на підвищення інформаційної грамотності та інформаційної етики (тобто, інформаційної культури), зокрема і в представників судової влади.

У Рекомендації № R(95)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах [171] зазначається, що автоматизовані інформаційні системи все частіше використовуються для аналізу правової інформації і прогнозування, оскільки у судовому процесі, як

ніде інше, важливі репрезентативність та об'єктивність. Також закріплюється, що судова практика має розповсюджуватися по усіх регіонах та за усіма галузями права, але відповідно до особливості правової системи може відбуватися відбір рішень (який, натомість, має бути репрезентативним щодо висвітлення судової практики у дотичному секторі). Система має поповнюватися та оновлюватися у розумні строки, причому бажано, щоб система інформувала користувачів про оновлення. А накопичення, архівування та розповсюдження судової інформації має спиратися на найефективніші сучасні методи у сфері правової інформатизації. Тобто, аналізована Рекомендація прописує важливі принципи інформаційної грамотності (як складника інформаційної культури) у судочинстві.

Розширює положення вищевикладеного документа Рекомендація № Rec(2003)15 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про архівування електронних документів у правовій сфері [172], яка робить наголос на можливості оцифрування, архівування та зберігання правової інформації у інформаційному суспільстві. Наголошується на тому, що електронні документи мають низку переваг, порівняно з паперовими, включаючи функціональність та комунікативні можливості. Окреслюються потенційні проблеми, такі як висока вартість оцифрування та ризику щодо дотримання інформаційної безпеки. Прописуються основні правила архівації електронних документів, зокрема, спосіб архівації має забезпечувати автентичність, цілісність, достовірність та конфіденційність, а їх читабельність та доступність для широкого загалу має забезпечуватися протягом тривалого періоду. Будь-які операції з електронними документами у системах архівації має здійснюватися спеціалістами, уповноваженими або навченими здійснювати такі операції. Важливим моментом для архівації та обігу правової інформації є те, що держави-члени мають заохочувати єдність форматів електронних документів, забезпечуючи їх (форматів) відкритість та стандартизованість.

Важливі моменти щодо предмету дослідження містяться у Рекомендаціях Rec (2003)14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції [173]. Наголошується, що широке використання ІКТ сприяє ефективному транскордонному співробітництву у сфері права. Але проблеми функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції створюють потенційні ризики і є наслідком управлінських, технічних та адміністративних недоліків. Визнаються відмінності у потребах держав-членів у сфері функціональної сумісності, бо це є наслідком розбіжності їхніх підходів до розвитку цифрових технологій у сфері юстиції. Але зазначені розбіжності жодним чином не мають впливати на дотримання прав людини та незалежність судів у процесі відправлення правосуддя. Тобто, необхідно мінімізувати вплив інформаційно-технічних неузгодженостей на правову сферу. Окреслюється стратегія інформатизації сфери юстиції, котра включає: поступову комп'ютеризацію системи юстиції; розвиток інформаційно-технічної інфраструктури; посилення інтеграції з метою уможливлення обміну правовою інформацією між системами; достатній ступінь уніфікації інформації; встановлення єдиної системи збору інформації та статистичного аналізу; встановлення єдиної управлінської інформаційної системи; встановлення єдиних реєстрів для внутрішньої інформації; наявність стандартного програмного забезпечення. Функціональна сумісність інформаційних систем повинна реалізовуватися з урахуванням фінансових витрат на це та потенційної вигоди. Водночас, уніфікація інформаційних систем у сфері юстиції має базуватися на принципах інформаційної безпеки та потребах гарантувати безпеку інформації та персональних даних. І знов-таки робиться наголос на необхідності кваліфікованих кадрів для впровадження перелічених реформ, тобто питання інформаційної грамотності зокрема та інформаційної культури загалом є більш, ніж нагальними.

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) [174] наголошує на тому, що захист персональних даних осіб під час їх обробки є фундаментальним правом, але воно не визнається абсолютним і повинно розглядатися у розрізі його функції у суспільстві і бути збалансованим з іншими правами людини відповідно до принципу пропорційності. Відзначається суттєве зростання транскордонних потоків персональних даних, що стало наслідком посилення економічного, соціального та іншого співробітництва. Але це, у свою чергу, призвело до труднощів їх захисту. Щоб певним чином їх мінімізувати, рівень захисту персональних даних має бути на однаковому рівні в усіх державах-членах Союзу (що вимагає і застосування відповідних санкцій), що виглядає як важливе вихідне положення інформатизації. Регламент поширює свою дію на захист прав усіх фізичних осіб під час обробки їхніх персональних даних, незалежно від їх громадянства та місця проживання.

Про важливість проблем використання цифрових благ/ресурсів на зразок ШІ свідчить і прийняття в ЄС Білої книги ЄС про ШІ [175; 176; 177] та визначення семи принципів його використання, а саме:

- служіння людям і контроль з боку людей над ШІ;
- технічна надійність ШІ та його безпека;
- конфіденційність та управління даними, аби системи AI не зловживали особистими даними та не поширювали її (не сприяла їх витоку);
- прозорість роботосистеми ШІ (зрозумілість для учасників відносин основних принципів дії системи ШІ);
- різноманітність, недискримінація та справедливість функціонування система ШІ;

- суспільне та екологічне благополуччя, що передбачає стабільність використання системи ШІ для блага суспільству в цілому, а не для окремих людей, а також з урахуванням екологічного впливу; підзвітність [55, с. 37].

На продовження піднятого питання, важливим та безумовно дотичним до теми дослідження вбачається аналіз Європейської етичної хартії щодо використання штучного інтелекту (ШІ) в судових системах та їхньому середовищі (2018) Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕJ) [178], у якій зазначається, що штучний інтелект може суттєво сприяти судді у розгляді справ, зважаючи на його (її) перевантаженість. Але ШІ у судочинстві може принести користь лише за умови дотримання таких керівних принципів, як:

- дотримання основних прав людини при використанні ШІ;
- запобігання розвитку будь-якої дискримінації між окремими особами чи групами осіб;
- безпека та якість обробки судових рішень і даних у безпечному технологічному середовищі;
- принцип “під контролем користувача”, тобто поінформованість зрозумілою мовою про всі процесуальні аспекти, можливості й функції ШІ відповідно до статті 6 ЄКПЛ;
- прозорість, неупередженість та справедливість [179].

Важливі положення закріплює Рекомендація CM/Rec (2020)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини [180], а саме, визнається що вплив розвитку та впровадження у всі сфери життя алгоритмічних систем може бути як позитивним, так і негативним (ризики для права на справедливий суд, права на конфіденційність, право на свободу думки, совісті та релігії, право на рівне ставлення тощо). Надаються та описуються характеристики алгоритмічних систем та сфери їх застосування. Важливим вбачається забезпечити, щоб алгоритмічні системи умисно чи випадково не створювали расових,

гендерних та інших дисбалансів, а також закладення технічних інструментів та алгоритмів для їх усунення. У зв'язку з цим вимагається координація зусиль для розробки етичних стандартів щодо проектування, впровадження та розгортання алгоритмічних систем. Особлива увага приділяється захисту персональних даних на основі регіональних, державних стандартів усіх держав-членів та міжнародних стандартів. Причому суб'єкти приватного сектору несуть корпоративну відповідальність за дотримання прав своїх клієнтів. Зважаючи на усі ризики, процес розробки і прийняття політики та законодавства у сфері впровадження алгоритмічних систем має бути прозорим та підзвітним, для чого сторонам необхідно проводити регулярні консультації зі своїми стейкхолдерами. Особи мають бути заздалегідь поінформовані про збір та обробку даних, а інфраструктура для цього має відповідати характеристикам надійності та безпечності, причому у цій сфері запроваджується регулярний моніторинг, тестування та оцінка комплексу інструментів, засобів, процесів та механізмів для безпечності збору, зберігання та обробки даних.

Доцільно згадати також Резолюцію Парламентської асамблеї про необхідність демократичного управління штучним інтелектом № 2341 (2020), у якій наголошується, що використання технологій ШІ у судочинстві може значно розширити роль правосуддя у таких сферах як: дистанційні та гібридні слухання; інструменти обробки даних; системи відстеження та управління справами; електронне подання документів. Але такі технології мають бути застосованими з урахуванням усіх демократичних принципів, і, крім того, мають допомагати судді, а не замінювати його [181].

Слід також звернути увагу на документ Цифрові технології для кращого правосуддя – Інструментарій для дій (2020) Міжамериканського банку розвитку [182], які окреслюють переваги та проблеми у впровадженні технологій ШІ у сферу юстиції.

Правове регулювання набуття та підвищення рівня інформаційної культури також включає Пропозицію Європейської Комісії щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (Закон про штучний інтелект) та внесення змін до деяких законодавчих актів ЄС [183]. Пропозиції містять гармонізовані правила для розвитку, просування на ринку та використання систем штучного інтелекту у ЄС, що базуються на пропорційному ризик-орієнтованому підході. Забороняються практики штучного інтелекту, які можуть спричинити шкоду. Пропозиції базуються на методології виявлення та класифікації ризиків, причому до високого ступеня ризику використання систем ШІ відносять значний ризик здоров'ю та безпеці, а також фундаментальним правам людини.

Керівні принципи СЕРЕJ щодо електронного подання документів до суду (e-filing) та цифровізації судів (2021) [184], встановлюють правила електронного подання документів та процесу взаємодії суддів з іншими учасниками судового процесу. Наголошується на тому, що системи електронної подачі документів сприяють досягненню принципу верховенства права, а також доступності правосуддя та його економії (тобто впровадження таких систем у перспективі є економічно обґрунтованим). Але, як зазначалося і в попередні проаналізованих документах, впровадження ІКТ у систему судочинства повинно базуватися на дотриманні прав людини та безпеці даних.

Керівні принципи СЕРЕJ щодо проведення судових проваджень у режимі відеоконференції (2021) охоплюють процедурні й організаційно-технічні аспекти проведення судових засідань в онлайн-форматі та покликані сприяти дотриманню права на справедливий суд відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини та положень Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [185].

Висновок № 24 (2021) Консультативної ради європейських судів “Еволюція судових рад і їхня роль у незалежних і безсторонніх судових системах” [186] наголошує на необхідності дотримання прозорості та етичних стандартів у діяльності суддів, а як раніше обґрунтовувалося, етичні стандарти діяльності правників (зокрема, суддів) є важливим спеціальним складником їхньої інформаційної культури.

Важливим в аспекті дослідження інформаційної культури судді є Висновок № 25 (2022) Консультативної ради європейських судів Щодо свободи самовираження суддів (Страсбург, 15 грудня 2022 року) [187]. Документ встановлює широкий перелік правил та обмежень на самовираження судді у різноманітних ситуаціях, а саме, щодо: публічної критики судової влади та колег-суддів; щодо наявності поточного або колишнього політичного мандату; взаємодії з громадськістю; свободи вираження поглядів онлайн та оффлайн; використання соціальних мереж тощо. Як можна побачити, зазначений акт прописує важливі етичні стандарти діяльності судді, які безпосередньо відносяться до сфери інформаційної культури у середовищі з технічним елементом та без технічного елементу.

Висновок № 26 (2023) Консультативної ради європейських судів: Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві (Страсбург, 1 грудня 2023 року) [188] удосконалює положення попередніх згаданих документів, зважаючи на те, що вони приймалися за часів недостатнього проникнення ІКТ до сфери юстиції. Висновок базується на результатах дослідження, яке підтверджує, що усі держави-члени широко використовують інформаційні технології у судочинстві, але використання штучного інтелекту залишається на початковому етапі. Наголошується на тому, що технології мають використовуватися у спосіб, який не стає на заваді реалізації принципів верховенства права, незалежності та неупередженості суддів, а навіть посилює їх. Застосування ІКТ може позитивно впливати на

точність прийнятих рішень, а також на ефективність та швидкість правосуддя. Висновок акцентує увагу, як на потенційних перевагах застосування технологій у судочинстві, так і на ризиках, які воно несе. Технології розглядаються як інструмент, який може забезпечити ефективне функціонування системи правосуддя, як у нормальних умовах, так і за надзвичайних обставин, що наразі більше ніж актуально для України, оскільки в умовах воєнних дій саме ІКТ змогли забезпечити доступність правосуддя для широкого кола осіб. У Висновку розглядається дійсно широке коло відносин, зокрема, застосування технологій під час позасудових процедур врегулювання спорів, таких як переговори та медіація. І найголовніше, детально прописано конкретні техніки та технології ефективного та безпечного використання ІКТ у судочинстві, що робить розглядуваний документ одним з найважливіших щодо впровадження та підвищення інформаційної культури. Як наголошується, інформаційні технології не повинні втручатися у сферу справедливості, їх використання повинно поважати природу судового процесу [189]. Але такі алгоритми та принципи заздалегідь мають бути закладені, що вимагає одночасно глибокого розуміння роботи інформаційних систем та правил і принципів інформаційної культури.

Слід звернути увагу на той факт, що Україна, будучи членом Спеціального комітету зі штучного інтелекту при Раді Європи (AD HOC COMMITTEE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE), приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence [190]), а в грудні 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалила Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [191]. Резолюцією Європейського парламенту з питань цивільно-правових норм про роботехніку (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the

Commission on Civil Law Rules on Robotics [192]), Хартією про застосування штучного інтелекту в правосудді (European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment), прийнятою Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи [193]. Слід також звернути увагу на положення Європейської етичної Хартії про використання штучного інтелекту в судовій системі та її середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment), прийнятої Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи у 2018 р., які можуть бути покладені в основу дослідження та закріплення принципів штучного інтелекту в правосудді України [194; 108, с. 19, 20].

На фоні описаних процесів, судова система України намагається рухатися у ногу с часом, тому у 2024 році було проведено Всеукраїнський семінар для суддів місцевих загальних судів “Застосування штучного інтелекту при здійсненні правосуддя: реалії та перспективи”. На ньому представлено стратегію розвитку штучного інтелекту у сфері юстиції України, починаючи з короткотермінових завдань на 1-5 років (автоматизація рутинних завдань: аналіз документів, пошук релевантних судових рішень, підготовка висновків тощо), і закінчуючи частковою заміною людей-суддів на технології ШІ у простих справах у перспективі 15-20 років. Виділяються та класифікуються ті задачі, які вже зараз успішно може виконувати штучний інтелект у судочинстві (пошук відповідної норми та перевірка релевантності і чинності законодавства; підбір та аналіз практики ВС та ЄСПЛ; здійснення перекладу судових рішень; об’єднання пов’язаних чи схожих справ для узгодження позицій, а також ініціювання відкриття зразкової справи; аналіз текстів судових рішень на предмет виявлення у них граматичних та логічних помилок). У матеріалах семінару аналізується також «Пакт майбутнього» [195] (фундаментальний, один з останніх міжнародних документів у сфері цифровізації від 20 вересня 2024 року), як декларації щодо конкретних дій зі

створення безпечнішого, більш мирного, стійкого та інклюзивного світу для майбутніх поколінь. Наголошується, що технології мають приносити користь усім, водночас вирішуючи такі ризики як цифровий розрив, кібербезпека та аспекти міжнародного співробітництва у сфері впровадження та застосування технологій штучного інтелекту. Згадується про те, що 18 вересня 2024 року було затверджено нову редакцію Кодексу суддівської етики, який має безпосереднє відношення, зокрема, до інформаційної культури судді, наголошуючи, що використання штучного інтелекту суддею є допустимим [196].

Тож національна система юстиції в цілому враховує деякі рекомендації щодо інформаційної культури та використання технологій штучного інтелекту. Після цього логічним вбачається перейти до нормативної основи інформаційної культури в Україні.

Деякі її засади містяться у Законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., № 2657-XII [197], який закріпив основні терміни у досліджуваній сфері, визначив види інформації та особливості їх правового режиму, визначив засади діяльності медіа та журналістів тощо. Але аспектів, які мають відношення до інформаційної культури, на той момент у ньому спостерігалось небагато.

Також 5 липня 1994 року було прийнято Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від року № 80/94-ВР [198], який діє до цього часу, але із змінами та доповненнями (поточна редакція від 28 червня 2024 року), тож він цілком відповідає умовам сьогодення. Цей закон надає легальне визначення широкого кола юридичних термінів, таких як: електронна комунікаційна система, обробка інформації в системі, порядок доступу до інформації, блокування, виток інформації, захист інформації в системі та багатьох інших. Тож, цей нормативно-правовий акт має важливе значення з точки зору юридичної техніки. Крім того законом розкривається порядок взаємодії суб'єктів інформаційних

відносин: власника системи, володільця інформації, користувача. Розкриваються повноваження державних органів щодо захисту інформації у електронно-комунікаційних системах. Таким чином, цей Закон і наразі є актуальним, але звертає на себе увагу те, що у ньому жодним чином не висвітлено значення інформаційної культури для захисту інформації під час її зберігання та обробки у інформаційних системах. Це той момент, який обов'язково зачіпається у всіх міжнародно-правових актах, які будь-яким чином стосуються збирання, зберігання, обробки, передачі даних та їх захисту.

У 1998 році було схвалено Концепцію Національної програми інформатизації [199], яка враховувала сучасні тенденції поширення ІКТ та їх проникнення у всі сфери життєдіяльності. Надавалося визначення інформатизації та визначався її стан в Україні на той момент, визначаються загальні принципи у сфері інформатизації тощо. Констатувався незадовільний стан інформатизації на момент прийняття акту і суттєве відставання у цьому аспекті від європейських держав. Наразі такі дані є вочевидь застарілими, тому що внаслідок створення національного інформаційного продукту (у чому ми явно досягли цілей Концепції інформатизації) Україна перетворилася на одного зі світових флагманів у сфері надання інформаційних послуг, програмування, діджиталізації фінансових послуг і т.і. Але, незважаючи на такий рух уперед в сфері інформатизації, інформаційна культура користування всіма цими продуктами залишається на досить низькому рівні, однією з причин чого є недостатнє закріплення стандартів інформаційної грамотності та інформаційної етики у національному законодавстві. Однією з проблем сучасного українського суспільства є незадовільний захист авторського права та суміжних прав, на необхідності підвищення чого наголошувалося в аналізованому документі ще у 1998 році.

Безпосереднє значення для сфери дослідження має Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р., № 3262-IV (поточна редакція від 01 січня 2024 року) [200], у якому регламентовано необхідність відкритості судових рішень з урахуванням дотримання принципу конфіденційності. Описано порядок оприлюднення судових рішень (зокрема, у Єдиному державному реєстрі судових рішень); порядок доступу до Реєстру; відомості, які не можуть бути розголошені у текстах судових рішень під час їх оприлюднення та інше. Слід звернути увагу на те, що хоча цей документ і прийнято порівняно давно, але поточна його редакція датується 2024 роком, тому цей документ певним чином враховує рекомендації міжнародних актів, з урахуванням необхідності гармонізації. Проте, у даному Законі акцент робиться виключно на технічних аспектах, побічно зачіпається мета захисту персональних даних під час оприлюднення рішень (але не виводиться на перший план, як у міжнародних актах) і зовсім не згадуються засоби інформаційної культури як важливий інструмент досягнення конфіденційності та гарантування прав людини і громадянина.

Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року, № 2297-VI [201] певним чином корелює із міжнародними актами, зазначаючи, що основною метою його дії є захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, «зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних». Документ містить широкий перелік термінів, застосованих у сфері його дії; характеристику персональних даних; винятки, коли дані про особу не є інформацією з обмеженим доступом; технічні та процедурні вимоги до обробки персональних даних; порядок збирання, накопичення, зберігання, видалення, знищення та поширення персональних даних; умови доступу до персональних даних; контроль за дотриманням законодавства із захисту персональних даних. Але знов-таки навіть не згадуються будь-які аспекти, крім власне технічних, техніко-юридичних та організаційних. Крім того, має

місце ще одна проблема, а саме, на основі Закону України від 2004 року «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [202], Україна взяла на себе відповідні зобов'язання. Відносини ЄС-Україна мають у вигляді нормативної основи Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (Partnership and Co-operation Agreement) [203], а з весни 2014 року вони базуються ще на «Порядку денним про асоціацію Україна - ЄС» [204]. У процесі гармонізації законодавства, зокрема Закону України «Про захист персональних даних», було прийнято за основу Директиву 95/46 «Щодо захисту фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та вільного руху таких даних» [205], яка наразі втратила чинність у зв'язку з прийняттям у ЄС Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загального регламенту про захист даних) [206]. Тож, гармонізовані норми були певним чином застарілими та такими, що вже не відповідають чинним нормам ЄС. Але у останній редакції аналізованого Закону України від 2024 року було вже враховано останні зміни у міжнародно-правовому регулюванні.

У Законі України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. [207] встановлюються важливі засади взаємодії державних органів і посадових осіб з громадянським суспільством, що також є складником інформаційної етики. Законом регламентовано порядок доступу до інформації різного виду, подання запитів на доступ до інформації, суб'єктний склад таких відносин, оскарження дій чи бездіяльності розпорядників інформації та ін.

Закон України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року, у чинній редакції від 2024 року [208] має надзвичайно високе значення у сфері юридичної техніки, оскільки містить та визначає більше 140 релевантних до сфери його дії термінів та понять. Крім того, регламентовано державне

регулювання у сфері електронних комунікацій; права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання та користувачів радіочастотного спектра; порядок авторизації під час здійснення електронних комунікацій; здійснення консультацій з учасниками ринку та іншими зацікавленими сторонами; порядок позасудового та судового врегулювання спорів; порядок створення та використання інфраструктури електронних комунікаційних мереж, а також доступу до них тощо. Варто звернути увагу на те, що цей закон є дуже технологічним, що в цілому непогано для сфери його реалізації (бо добре прописані технічні процедури додають визначеності процесу використання електронних систем, зокрема, процесам ідентифікації, яка має величезне значення для цілісності та безпеки даних), але він також майже не зачіпає інших важливих моментів.

Безумовно важливим є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 2017 року (але поточна редакція датується 2024 роком) [209]. В ст. 1 Закону наводиться розгорнутий перелік термінів, але інформаційної культури або кіберкультури серед них не згадується, рівно як і будь-де пізніше в документі.

Закон України «Про хмарні послуги» [210] встановлює нормативне підґрунтя порядку надання хмарних послуг в Україні, а також їх використання державними органами, органами місцевого самоврядування та військовими формуваннями. Зважаючи на той факт, що відповідно до технологій хмарного доступу електронні документи зберігаються на віддаленому носії (у хмарі), а не на носії користувача, то їх впровадження потребує підвищеного рівня інформаційної безпеки та захисту персональних даних, а отже, розвиненої інформаційної (кібер- або цифрової) культури. Проте, у Законі про цей аспект впровадження хмарних технологій взагалі не згадується.

У Законі України від 15 липня 2021 року, № 1667-IX «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [211] закладаються

правові засади функціонування Дія Сіті, як важливого інструменту розвитку та створення сприятливих умов для інноваційного бізнесу, формування цифрової інфраструктури, а також підвищення кадрового потенціалу та залучення інвестицій. У НПА всебічно регламентовано статус резидентів Дія Сіті, працівників та гіг-спеціалістів резидентів Дія Сіті, особливості регулювання правочинів за участю резидентів Дія Сіті тощо. Проте, нічого не сказано про необхідність підвищення інформаційної культури таких суб'єктів. А це представляється критично важливим, оскільки, як стверджувалося раніше, наявність спеціальних знань без наявності високого рівня інформаційної (цифрової) культури представляє значно вищий ступінь ризиків порушення прав людини, чинного законодавства України та норм міжнародного права.

Разом з тим, Проект Закону «Про Цифровий порядок денний України – 2020» [212] так і залишився законопроектом.

Крім законодавчого врегулювання, у праві України має місце значний пласт підзаконних правових норм, які діють у сфері інформаційної культури (у тому числі, у сфері юстиції).

Так, ще у 2006 році Указом Президента України схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [213]. Серед завдань Концепції зазначається: посилення гарантій незалежності суддів, забезпечення доступного та справедливого судочинства, прозорості у діяльності суддів, підвищення статусу суддів у суспільстві тощо. У документі наголошується, що «інформація про порядок звернення особи до суду є недостатньо відкритою, часом незрозумілою. Тексти судових рішень переважно є недоступними для осіб, які не були залучені до справи, але інтересів яких рішення безпосередньо стосуються. Рішення судів нижчого рівня практично не публікуються». Тож, у Концепції перелічено проблеми, які на сучасному етапі розвитку системи юстиції в Україні ефективно вирішила

цифровізація. Зазначається, що одним з елементів доступності правосуддя є належна поінформованість осіб про порядок діяльності судів, що здебільшого також є вирішеним.

У 2013 році Розпорядженням Кабінету Міністрів України була схвалена Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні. У ній зазначається, що загальносвітовою тенденцією є трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, розширення сфери послуг і нематеріального виробництва у результаті науково-технічного прогресу, у тому числі масштабного, глибинного та динамічного проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання й держави [214]. Цей документ надає визначення таким категоріям, як електронна демократія, електронна освіта, електронна економіка, електронна послуга, електронна комерція, електронна медицина тощо. І, нарешті, поряд із іншими термінами згадується та визначається термін «електронна культура», як форма культури, яка передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Тож, безумовною перевагою цього документу є те, що стимулюванню та мотивуванню дотримання культурних норм відводиться чільне місце, але помилковим є те, що культура власне і визначається через ці процеси, тобто, проста наявність таких властивостей у особи інформаційною культурою, відповідно до згаданого визначення, не визнається. Крім того, помилковою, на наш погляд, є використана юридична техніка, а саме, термін «електронна культура». Зважаючи на викладений попередньо матеріал, інформаційна культура не є синонімом електронної культури (кіберкультури, мережевої культури тощо), а є більш широким щодо них поняттям. Тому, виходячи з аналізованого формулювання, такою культурою охоплюються лише інформаційні відносини, опосередковані використанням інформаційно-

комунікаційних технологій, що насправді зовсім не так. Тож, більш коректним вважається використовувати у законодавстві термін «інформаційна культура».

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» від 16 листопада 2016 р., № 918-р [215] наголошується на тому, що Україна суттєво відстає від світових лідерів у сфері електронних послуг (хоча таке твердження, навіть на той період, не вбачається правильним. Відставало, скоріше, нормативне регулювання, аніж технічна складова, яка розвивалася і розвивається шаленими темпами). У Концепції окреслено стадії планованого впровадження та розвитку електронних послуг в Україні, побудовано модель надання електронних послуг (у тому числі, адміністративних), а також очікувані результати (серед яких конкурентоспроможність громадян, зниження обсягів корупції, покращення інвестиційної привабливості, стимулювання розвитку інформаційного суспільства) та обсяг фінансових ресурсів, необхідний для реалізації змін. Проте, жодним чином не згадано про те, що для всеохоплюючого впровадження у життя ІКТ, передусім, необхідний належний рівень інформаційної культури. Єдине, що у цьому документі може нагадувати про інформаційну культуру, це згадування серед очікуваних результатів «стимулювання розвитку інформаційного суспільства». Хоча, вочевидь, на увазі мається не одне й те ж саме.

Важливі нормативні засади, дотичні до теми дослідження, містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 8 листопада 2017 р., № 797-р [216]. У документі робиться наголос на демократичних процесах, розвиток яких можуть забезпечити ІКТ за умови їх ефективного та безпечного використання. Розкриваються дані соціологічних досліджень щодо рівня демократії в Україні (зокрема, електронної), місця України у відповідних світових рейтингах.

Проаналізовано інструменти електронної демократії, які застосовуються в Україні. Серед принципів досягнення мети Концепції нарешті згадуються «врахування демократичних, гуманістичних, соціальних, етичних та культурних цінностей суспільства», а також «підтримка та впровадження фундаментальних свобод, права людини, включаючи свободу та право доступу до інформації». Наголошується на тому, що у формуванні електронної демократії повинна брати участь не лише держава, а й суб'єкти громадянського суспільства, політичні інституції, ЗМІ та окремі громадяни. Пріоритетами розвитку електронної демократії вважаються розвиток систем електронної ідентифікації фізичних та юридичних осіб, підвищення відповідальності за неоприлюднення чи ненадання відкритої публічної інформації тощо.

У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [217] закладено нормативне підґрунтя для створення стимулів, мотивації та формування попиту щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх або майже всіх секторах економіки, оскільки цифровізація економіки у сучасному світі формує суттєві конкурентні переваги для держави та суспільства. Одним з засобів прискореного цифрового розвитку називається, зокрема, «розвиток та поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їх готовності до використання цифрових можливостей». Серед основних цілей ставилося досягнення Україною шістдесятої позиції у рейтингу Global Competitiveness Index станом на 2020 рік (на момент складання Концепції – 85 місце) [218]. Можна з упевненістю сказати, що цілі цього документа досягнуто у повній мірі, бо на 2021 рік Україна посідала вже 54 сходинку названого рейтингу, і навіть військові дії на території країни не сповільнили цифровізацію, а навпаки, прискорили та додали їй додаткових стимулів, бо за часів повномасштабної агресії економіка нашої держави, яка знаходиться у

кризовому стані, утрималася не в останню чергу завдяки своєму цифровому сегменту.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 року, № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» [219] розвиток технологій ШІ визнається одним із пріоритетних напрямів сфери науки нашої держави. Перелічуються проблеми, які стоять на заваді розвитку технологій ШІ, з-поміж яких виділяються: низький рівень цифрової грамотності, поінформованості населення щодо загальних аспектів, можливостей, ризиків та безпеки використання штучного інтелекту; недосконалість законодавства про захист персональних даних; недостатній рівень інформаційної безпеки та захисту даних в інформаційно-телекомунікаційних системах державних органів внаслідок застарілості автоматичних систем виявлення та оцінки інформаційних загроз, невикористання потенціалу прогнозування та передбачення загроз з метою своєчасної підготовки системи до можливої атаки; зростання кількості спроб несанкціонованого втручання в роботу автоматизованих системи, комп'ютерних мереж. Цим визнається значення інформаційної культури та інформаційної безпеки у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій взагалі та штучного інтелекту зокрема. Серед пріоритетних напрямів реалізації Концепції визнається захист інформаційного простору від несанкціонованого втручання, забезпечення безпечного функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем, що незначною мірою наближає Україну до тих стандартів, які закладено у міжнародних актах. Серед шляхів і способів вирішення проблем розвитку ШІ згадується правове регулювання та етика, а також підвищення цифрової грамотності населення, що у комплексі наближає вітчизняне законодавство до визнання ролі інформаційної культури.

Значна кількість НПА в аналізованому масиві присвячена забезпеченню інформаційної безпеки. Так, у Стратегії інформаційної безпеки

України, прийнятій Радою національної безпеки і оборони (РНБО) України 15 жовтня 2021 року та затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року, № 685/2021 [220], забезпечення інформаційної безпеки визнано однією з найважливіших функцій держави. У дії документ розрахований до 2025 року. Всебічно аналізується перелік загроз, які можуть становити ризики для інформаційної безпеки України, з-поміж яких згадується недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) населення. Сам по собі цей факт має величезне значення, проте, між двома згаданими вище поняттями ставиться знак рівності, що, як було встановлено, не відповідає реаліям. По-друге ж, інформаційна культура знову не розглядається у широкому сенсі, а обмежується сферою електронних медіа. Розкриваються стратегічні цілі та напрями Стратегії, де вже вбачається позитив, оскільки Стратегічна ціль 2 щодо всебічного підвищення загальної культури відмежована від Стратегічної цілі 3 щодо підвищення медіакультури та медіаграмотності населення (причому в даному випадку ці два поняття вживаються через прийменник «та», тобто розглядаються як різні). І вони ж, у свою чергу, відокремлені від Стратегічної цілі 4 «Забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту», що характеризує наявність більш глибокого підходу і виділення різних аспектів загальної культури та інформаційної культури в окремі задачі, що у більшій мірі концентрує саме на них засоби досягнення відповідної цілі, спрощує контроль за їх виконанням.

Також в Україні діє Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року, № 447/2021 [221], яка характеризує кібербезпеку як глобальне явище і визнає її запорукою

успішного розвитку нашої держави. У документі детально проаналізовано стан виконання Стратегії кібербезпеки України від 2016 року, яка втратила чинність з набуттям чинності поточним НПА. Проаналізовано надбання України у сфері кібербезпеки, а також виклики й загрози. Однією з численних загроз кібербезпеці України цілком слушно визначається «відсутність системи підвищення цифрової грамотності громадян та культури безпекового поведіння в кіберпросторі, низький рівень обізнаності суспільства щодо кіберзагроз та кіберзахисту». І це вбачається одним із найсуттєвіших ризиків, тому що у питаннях кіберзлочинності та кібербезпеки інформаційна культура стає чи не основним засобом протидії, навіть коли технічні та організаційні засоби захисту не спрацьовують. Як приклад можна розглянути несанкціонований доступ до карткових рахунків зловмисникам та списання з них коштів. Якою б не була система технічного захисту, фінальним етапом майже завжди є проходження ідентифікації та надання дозволу (навіть неусвідомленого) на списання самим власником рахунку, від чого можна убезпечити лише розумінням процесу та наявності хоча б базових знань у користувача. З-поміж пріоритетів реалізації кібербезпеки та її стратегічних цілей виділяється орієнтація на кіберобізнане суспільство, професійне вдосконалення та науково-технічне забезпечення кібербезпеки. Зазначається, що наявність цифрових навичок має стати пріоритетом кожного громадянина. Серед завдань звертає на себе увагу «розроблення Загальнонаціональної програми кіберграмотності, спрямованої на підвищення рівня цифрової грамотності населення України, зокрема, шляхом включення питань стосовно цифрових навичок, кіберобізнаності щодо сучасних кіберзагроз та протидії ним до навчальних програм загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти». Тож, Стратегія кібербезпеки України наразі є одним з найбільш фундаментальних документів, що всебічно приділяє увагу цифровій грамотності. Але, по-перше, документів, які б встановлювали такі засади

щодо загальної інформаційної культури (без технічного компонента) не існує. А по-друге, ігнорується другий аспект інформаційної культури, окрім інформаційної грамотності, а саме – інформаційна (цифрова) етика.

У сфері судочинства слід також звернути увагу на Концепцію галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [222], у якій основними завданнями називаються: перехід до електронного документообігу, комплексне забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформації, швидкість та точність прийняття судових рішень, підвищення кваліфікації суддів із застосуванням новітніх інформаційних технологій і т.і. Затверджується структура Єдиної судової інформаційної системи України, а також порядок її адміністрування. Крім того, розглядається багато інших технічних та техніко-юридичних моментів.

Логічним продовженням цифровізації системи юстиції України стало затвердження Кабінетом Міністрів України Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень [223], який наразі став зручним, динамічним, потужним інструментом цифровізації судочинства, який забезпечує дотримання принципів прозорості, відкритості та публічності у діяльності суддів під час прийняття рішень.

Крім того, було прийнято Наказ Державної судової адміністрації України від 20 вересня 2012 р., № 108, яким затверджувалася Інструкція про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) [224].

Крім викладеного вище, для формування однотипного підходу до процесу цифровізації та принципів його втілення в діяльність державних органів, Кабінетом Міністрів України запропоновано методичні рекомендації щодо дотримання засад державної політики цифрового розвитку, які містять:

1) визначення категорій, що формують ідею цифровізації (наприклад, е-взаємодія, е-послуги, е-ресурси, сучасні технології, цифрова екосистема, цифрова трансформація);

2) деталізацію мети та завдань державного органу, яких спрямовано на дотримання принципів цифровізації органами державної влади (наприклад, реалізація повноважень відповідно до «відкритості» означає, що орган державної влади створює та модернізує е-ресурси як «цифрові за замовчуванням», визнає належні йому дані відкритими у межах закону, забезпечує рівні можливості для програмного забезпечення з відкритим кодом та демонструє активне й вмотивоване запровадження програмного забезпечення з відкритим кодом і т.д.);

3) перелік рекомендації до способів реалізації повноважень, які стосуються цифровому розвитку (наприклад, приймати рішення, які сприятимуть ширшому використанню та розвитку цифрових технологій, використовувати підходи до впровадження технологій і їхніх продуктів, що базуються на потребах громадян, запроваджувати нові підходи до управління, розгортаючи все більшу кількість продуктів цифрових технологій та розширеної аналітики, проводити реінжиніринг та оновлення адміністративних процесів, оптимізуючи їх з використанням сучасних технологій тощо) [225; 226, с. 336].

Таким чином, у підрозділі здійснено фундаментальний аналіз нормативної основи впровадження та розвитку інформаційної культури на міжнародному та національному рівні. Зроблено висновок, що у міжнародно-правових актах та національному законодавстві абсолютно по-різному розставлені акценти щодо досягнення стану інформаційної безпеки, зокрема, міжнародне право майже у кожному акті, релевантному до інформаційної та(або) інформаційно-технічної сфер діяльності, підкреслює необхідність формування інформаційної культури (або цифрової чи кібер-культури) як важливого інструменту досягнення інформаційної безпеки та захисту

персональних даних. Натомість, вітчизняне законодавство є більш технологічним, дуже детально регламентує широке коло відносин та процедур у цифровій сфері, але необхідність формування інформаційної культури майже ігнорує. Найбільше ця особливість виявляється на законодавчому рівні, де інформаційна культура майже не згадується. Інформаційна культура згадується та найкращим чином регламентується лише у підзаконних нормативно-правових актах.

Констатовано наявність проблем юридичної техніки, що виражається у неоднорідності легального поняттєво-категоріального апарату щодо інформаційної культури в Україні. Так, як синоніми у різних ПНА використовуються: електронна культура, медіаграмотність, медіакультура, цифрова грамотність, цифрова культура, кіберграмотність, кіберкультура, мережева культура, культура поведження у кіберпросторі, кіберобізнаність. Причому інформаційна культура як найбільш загальне поняття не легалізоване взагалі. Перелічені ж категорії, які використовуються у законодавстві України, є не синонімами інформаційної культури, а її окремими аспектами у інформаційному суспільстві, що потребує внесення змін до чинного законодавства.

Наголошується на тому, що Стратегія кібербезпеки України на сучасному етапі є одним з найбільш фундаментальних документів, що всебічно приділяє увагу цифровій грамотності. Але, по-перше, документів, які б встановлювали такі засади щодо загальної інформаційної культури (без технічного компонента) не існує. А по-друге, ігнорується другий аспект інформаційної культури, окрім інформаційної грамотності, а саме – інформаційна (цифрова) етика.

Пропонується та обґрунтовується внесення змін до чинного законодавства України. Зокрема, в Законах України «Про інформацію» та «Про засади інформаційної безпеки України» закріпити поняття інформаційної культури як одного з інструментів досягнення стану

інформаційної безпеки. Також визначити складники інформаційної культури: інформаційну грамотність та інформаційну етику. Закріпити, що видами інформаційної культури, залежно від сфери застосування є: цифрова культура, медіакультура та кіберкультура (та, відповідно, їхні складники), – які і мають використовуватися на рівні спеціальних підзаконних нормативно-правових актів.

2.2. Суб'єкти забезпечення інформаційної культури судді

Інформаційне суспільство повністю змінює обриси звичних суспільних відносин та їх нормативного регулювання. Змінюються стратегії та завдання сталого розвитку, з'являються нові відносини та трансформуються традиційні, виникає потреба у зміні підходів, методів і способів державного регулювання тощо. Науковці в унісон відзначають, що стратегічним напрямом формування сучасного інформаційного суспільства в Україні виступає повсюдне використання інформаційно-комунікаційних технологій задля вдосконалення системи державного управління, а також відносин між державою й громадянами, створення електронних форм спілкування між державними органами і фізичними та юридичними особами [227, с. 16]. Але впровадження ІКТ без наявності глибокого розуміння його впливу на взаємовідносини держави з приватними особами та суспільством в цілому лише підвищить і так суттєві ризики порушення прав і свобод людини і громадянина. Тож, впровадження та розвиток засад інформаційної культури має також стати пріоритетом держави, нарівні з розвитком інформаційного суспільства. Власне, для ефективного функціонування інформаційно-комунікаційних технологій, друге без першого неможливе. Тим більше, у такій визначальній сфері суспільної діяльності, як судочинство. Тому мають

бути визначені суб'єкти забезпечення інформаційної культури, до повноважень, обов'язків та завдань яких відноситиметься її активне формування й підтримка належного рівня.

У вже згадуваній «Концепції Національної програми інформатизації» серед першочергових пріоритетів називаються розробка нормативної бази інформатизації, системи захисту авторських прав і особистої інформації, формування електронної інфраструктури, забезпечення інформаційної безпеки. Тож, опосередковано необхідність для цього інформаційної культури усвідомлюється, але безпосередньо не згадується. Немає її і в завданнях Програми інформатизації. І лише серед напрямів інформатизації (Розділ VI, п. 9) цього Закону сказано, що одним із результатів інформатизації науки, освіти і культури є «розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості)», проте суб'єкти її реалізації та досягнення такого результату у документі не називаються [228].

У ст. 1, п. 5 Закону України «Про Національну програму інформатизації» вказано, що «Генеральний державний замовник Національної програми інформатизації – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрових інновацій та технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації». У ст. 3, п. 4 з-поміж основних завдань Національної програми інформатизації виділяється «забезпечення рівного доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та підвищення рівня освіченості громадян з питань інформаційно-комунікаційних технологій». У ст. 4 аналізованого Закону перелічені суб'єкти Національної програми інформатизації, до яких належать: 1) генеральний замовник; 2) керівник Національної програми інформатизації; 3) замовники; 4) керівники галузевих і регіональних програм, проектів, робіт з інформатизації, а також програм, проектів і робіт з інформатизації органів

місцевого самоврядування; 5) виконавці; 6) організатор експертизи Національної програми інформатизації; 7) користувачі інформаційно-комунікаційних систем і засобів інформатизації [229]. Звертає на себе увагу те, що в наведеному списку не зазначаються органи публічної влади (окрім Державного агентства з питань електронного урядування України, яке на сьогодні визначається замовником Національної програми інформатизації). Це не відповідає системним зв'язкам із закріпленим у ст. 2 цього ж Закону визначенням Національної програми інформатизації як комплексу взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України за рахунок концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, а також координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності і громадян у сфері інформатизації [230, с.73]. Тож, станом на сьогодні Національна програма інформатизації України є дуже слабо забезпечена на державному рівні в цілому і зовсім не забезпечена у частині необхідності формування та підвищення рівня інформаційної культури суспільства.

Цілком логічно передбачити, що загальне, стратегічне формування інформаційної культури має бути покладено на Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади. Тим не менше, у ст. 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» з-поміж його завдань розвиток інформаційного суспільства взагалі не згадується. Це виглядає суттєвим недоліком, оскільки інформатизація суспільного та державного сектору є одним з основних трендів розвитку людства, тому як стратегічне завдання має зазначатися обов'язково. Якщо ж проаналізувати основні повноваження КМУ, які визначено у ст. 20 цього ж Закону, то тут вже зазначено, що він «проводить державну політику у сфері інформатизації,

сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України» [231]. Тобто, у цій нормі вже помітні позитивні зрушення щодо компетенції Кабінету Міністрів України у сфері інформатизації загалом, але безпосередньо ані формування інформаційного суспільства, ані інформаційної культури до його компетенції не відносяться. Як вбачається, ця прогалина потребує заповнення, тому що інформаційна культура як важливий аспект інформаційного суспільства є детермінантою численних інформаційних процесів і може як надати поштовху їхньому розвитку, так і звести нанівець усі зусилля.

Слід зазначити, що у складі Кабінету Міністрів України у 2019 році було створено Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) [232] як спеціальний державний орган у сфері інформатизації. Проте, як вбачається, цифрова трансформація може розглядатися як більш широке поняття по відношенню до інформатизації, оскільки, по-перше, охоплює не лише технічні, а й соціальні процеси, а по-друге, опосередковує більш глибокі, фундаментальні зміни у соціумі. Як зазначається, Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики, зокрема, у сфері «цифрових навичок та цифрових прав громадян». Категорія «цифрові навички» може певним чином співвідноситися з інформаційною грамотністю як складником інформаційної культури. Ця ж сама конструкція повторно називається серед завдань Міністерства цифрової трансформації. Підпункт 14 пункту 4 Положення про Мінцифри у 2020 році було доповнено новим абзацем про те, що стратегічних завдань Міністерства цифрової трансформації відноситься «формуванні державної політики цифровізації освіти та розробленні професійних стандартів з питань цифрової грамотності». А у підпункті 23 пункту 4 вказано «організовує навчання та готує пропозиції щодо вдосконалення системи розвитку цифрових навичок громадян, підготовки та перепідготовки фахівців з питань, що належать до

компетенції Мінцифри». Таким чином, як можна побачити, формування цифрової грамотності все ж таки віднесено до повноважень Мінцифри, але про інформаційну етику не зазначено нічого. Крім того, як вже зазначалося вище, у легальному поняттєво-категоріальному апараті щодо інформаційної культури абсолютно не спостерігається, ані єдності, ані визначеності, що потребує внесення змін до чинного законодавства України.

Крім того, Постановою Верховної Ради України № 19-IX від 29 серпня 2019 року у її складі створено Комітет з питань цифрової трансформації, який також має спеціальні повноваження у сфері інформатизації. Серед предметів відання Комітету, у тому числі, зазначається «розвиток цифрових компетентностей, цифрові права» [233], що частково відноситься до інформаційної культури, але повністю не співпадає з нею. Тому можна сказати, що у певній частині повноваження Комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації охоплюють формування інформаційної культури громадян, але інформаційна (цифрова) етика знову залишається поза увагою, тому правові приписи, які регламентують стан та розвиток інформаційної культури в Україні потребують удосконалення, а саме, стандартизації та приведення до єдиного легального поняттєво-категоріального апарату. Це відповідатиме комплексному, а не фрагментарному, розумінню інформаційної культури та усвідомленню специфіки її вияву у різних сферах суспільного буття.

Таким чином з-поміж суб'єктів забезпечення інформаційної культури (зокрема й інформаційної культури судді) виділяються Верховна Рада України, яка, відповідно до ст. 85 Конституції України, наділена правом прийняття законів у тому числі у сфері інформатизації, Кабінет Міністрів України, який, відповідно до ст. 20 Закону України "Про Кабінет Міністрів України" забезпечує проведення державної політики у сферах культури, охорони історичної та культурної спадщини, проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору

на території України. Спеціальним органом, який комплексно забезпечує впровадження інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні, у тому числі набуття громадянами цифрових компетентностей, називається Міністерство цифрової трансформації України. Також варто згадати і інші органи виконавчої влади, зокрема міністерства, які забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, у тому числі: МОН України, Міністерство культури України та Державне агентство з питань електронного урядування України. Органом, який має відповідати за розвиток інформаційної культури молоді (як найбільш інформаційно продвинутої групи населення), варто було б передбачити Міністерство молоді та спорту України. Хоча у даному аспекті має місце юридична прогалина, і повноважень щодо розвитку інформаційної культури молоді у названого Міністерства не передбачено. Разом з тим, відповідно до законодавства, цей державний орган є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у молодіжній сфері, сферах фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання. На думку науковців, з чим ми повністю погоджуємося, відсутність напряму інформаційної культури в державній молодіжній політиці виглядає дещо застарілим баченням та не відповідає сучасним принципам розвитку молоді як культурно (не в останню чергу, інформаційно культурно-) просвітленого покоління [234; 235].

У сфері формування інформаційної культури, на наш погляд, належна роль має визнаватися за Державним комітетом телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо). Це головний орган зі спеціальним статусом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах. Держкомтелерадіо у сфері інформаційного суспільства зобов'язаний розробляти заходи щодо запобігання внутрішньому й зовнішньому інформаційному впливу, який

загрожує інформаційній безпеці держави, суспільства, особи, брати участь у формуванні єдиного інформаційного простору, сприятти розвитку інформаційного суспільства тощо. Але розвиток інформаційного суспільства базується на високому рівні інформаційної культури, тож не зайвим було б розширити перелік сфер діяльності Комітету пропагуванням інформаційної культури у сферах, що знаходяться у його віданні.

Важливим елементом інформаційної культури вважається моніторинг інформаційних (зокрема, електронних) ресурсів з метою виявлення інформації, яка може становити ризики для інформаційної безпеки держави, порушення прав і свобод людини. Тут йдеться про моніторинг засобів масової інформації та загальнодоступних ресурсів вітчизняного сегмента мережі Інтернет з метою виявлення інформації, поширення якої заборонено в Україні; моніторинг загроз національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері; моніторинг спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та мережі Інтернет з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері; протидію спеціальним інформаційним операціям, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань [236, с. 137]. Раніше більшість з перелічених функцій щодо моніторингу інформації здійснювало Міністерство інформаційної політики України, але наразі цей орган ліквідовано, а функції моніторингу до Мінцифри не перейшли. Моніторинг спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та мережі Інтернет з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері здійснює Служба безпеки України, а протидію спеціальним інформаційним операціям, спрямованим проти Збройних Сил України та інших військових формувань – Міністерство оборони України.

Взагалі цей напрям діяльності вбачається надзвичайно важливим, оскільки, на думку В. Тімашова, Л. Ніколаєвої та В. Михайличенко,

неможливо побороти чи хоча би зменшити вплив шкідливої інформації лише за допомогою надання їй правового визначення. Для цього необхідно передбачити правові механізми для боротьби з цим явищем, а саме: створення відповідного органу, що буде відповідати за «фільтрацію» цієї інформації, яка споживається на території України або надання вже існуючим органам таких повноважень; створення правових зобов'язань для соціальних мереж, щоб вони самі перевіряли ту інформацію, що знаходиться на їх платформах [237, с. 290, 291]. Так, у Південній Кореї влада сформувала спеціальну групу експертів, які займаються пошуком суїцидально налаштованих користувачів соціальних мереж та сайтів, які спонукають людей до вчинення самогубства [238]. У Республіці Філіппіни створений офіс модераторів контенту, так званих «чистильників», які наділені повноваженнями видаляти фото, відео з ознаками насильства та жорстокості. Компанії на зразок Google, Facebook і Twitter через підрядників (Accenture і Cognizant) наймають сотні і тисячі операторів, щоб ті перевіряли завантаження контенту. З 2017 р. соціальна мережа Facebook збільшила кількість модераторів на 20 000, YouTube і Google – на 10 000, а Twitter – на 1500 [239; 240, с. 86]. В Україні медіа-моніторинг, якщо інформація не несе безпосередньої загрози національній безпеці та обороні, найчастіше здійснюється громадськими організаціями чи самими суб'єктами медіаринку. Ця ситуація потребує виправлення наділенням Міністерства цифрової трансформації та Державного комітету телебачення і радіомовлення України відповідними повноваженнями, що мають бути реалізованими у сферах їх дії.

І ще одним державним органом у досліджуваній сфері можна вважати Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, яка є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України та підзвітним Верховній Раді України. Серед сфер її діяльності логічно також передбачити сприяння формування інформаційної культури, особливо у сфері електронних комунікацій.

Крім названих вище суб'єктів забезпечення інформаційної культури, на наш погляд, у певній частині до досліджуваної сфери відносяться органи, що забезпечують інформаційну безпеку держави.

I. Діордіца зазначає, що спеціальними суб'єктами забезпечення кібернетичної безпеки є державні органи, які, крім загальних функцій, уповноважені на здійснення боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом, а також на забезпечення кібернетичного захисту об'єктів національної критичної інфраструктури. До таких суб'єктів належать: Міністерство внутрішніх справ України; Служба безпеки України; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; Міністерство юстиції України; Генеральна прокуратура України [241; 242, с. 114]. Оскільки ж боротьба та попередження кіберзлочинності невіддільно пов'язані з формуванням у суспільства, окремих індивідів, посадових осіб високого рівня інформаційної (кібер-) культури, то у певній частині перелічені органи також повинні мати функції та повноваження щодо її формування.

На підставі викладеного, виявлено, що суб'єкти забезпечення інформаційної культури судді є загальними. Причому абсолютна більшість правових норм, у яких закріплюється формування інформаційної культури як один із пріоритетів розвитку суспільства, є декларативними, оскільки суб'єкти забезпечення її формування та підвищення не визначаються. Тож, станом на сьогодні Національна програма інформатизації України є дуже слабо забезпечена на державному рівні в цілому і зовсім не забезпечена у частині необхідності формування та підвищення рівня інформаційної культури суспільства.

Зроблено висновок, що суб'єктом із загальними повноваженнями щодо забезпечення формування інформаційної культури слід визнати Кабінет Міністрів України, у зв'язку з чим ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» доповнити словами: «проводить державну політику у

сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України, *розвитку інформаційного суспільства та підвищенню рівня інформаційної культури (зокрема, цифрової), тобто інформаційної грамотності та інформаційної етики».*

Наголошується на тому, що спеціальним суб'єктом забезпечення формування інформаційної культури визнається Міністерство цифрової трансформації України. Тому підпункт 14 пункту 4 Положення про Мінцифри пропонується викласти у редакції «формуванні державної політики цифровізації освіти та розробленні професійних стандартів з питань *цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики)».* А підпункт 23 пункту 4 «організовує навчання та готує пропозиції щодо вдосконалення системи розвитку *цифрової грамотності та цифрової етики громадян, підготовки та перепідготовки фахівців з питань, що належать до компетенції Мінцифри».*

Крім того, Повноваження Комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації викласти у редакції «*розвиток цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики), цифрові права».*

2.3. Юридичні та неюридичні засоби підвищення інформаційної культури судді

Інформаційна культура має бути одним з пріоритетів розвитку будь-якої держави, яка прагне набуття економічних та соціальних переваг, пов'язаних з цифровізацією усіх сфер суспільного життя. Однак, як було виявлено, ці переваги не виникають за замовчуванням, а передусім залежать від готовності суспільства до таких трансформацій. Мається на увазі готовність психологічна, що базується на володінні громадян

інформаційними (цифровими) компетентностями та усвідомленні необхідності діяти у інформаційному середовищі на етичних засадах. Лише зазначені дві компоненти, що й складають інформаційну культуру, можуть у певній мірі нівелювати ризики стихійного розвитку інформаційного суспільства, мінімізувати порушення прав і свобод людини, підвищити захист персональних даних та іншої інформації, забезпечити протидію кіберзлочинності. Крім того, як розглядалося раніше, представникам певних професій, зокрема, правничих, у сучасному суспільстві для ефективного виконання своїх функцій відповідно до всіх стандартів, необхідно мати належний рівень інформаційної культури.

Таким чином, якнайширшого впровадження потребують засоби формування та підвищення рівня інформаційної культури суспільства, у тому числі, представників суддівського корпусу та апарату суду.

Як зазначає О. Берназюк, основними умовами, за наявності яких цифрові технології спроможні забезпечити реальне підвищення ефективності соціального життя, є:

- 1) закріплення на законодавчому рівні реальних гарантій захисту персональних даних;
- 2) дотримання умов інформаційної та кібербезпеки, освоєння нових засобів захисту інформації у інформаційно-комунікативних системах;
- 3) підвищення комп'ютерної, інформаційної грамотності та культури громадян, службовців, посадових осіб;
- 4) подолання цифрової нерівності, а також формування належної інфраструктури для функціонування системи електронного урядування;
- 5) законодавче врегулювання електронного документообігу в органах публічно-владного управління;
- 6) формування єдиної інформаційно-комунікативної системи, яка об'єднає всі основні публічно-управлінські сервіси [66, с. 169].

З наведеним переліком заходів в цілому можна погодитися, але є помітним те, що його складають заходи різної природи, які все ж таки потребують розмежування внаслідок різного порядку реалізації. Інформаційна культура є комплексним інтердисциплінарним феноменом, тож, засоби її підвищення охоплюють широке коло неюридичних сфер. Тим більше, оскільки для цілей цього дослідження інформаційна культура розглядається у правовій площині, то необхідно залучення ще й спеціальноюридичних засобів. На підставі зазначеного, можна зробити висновок, що засоби формування та підвищення інформаційної культури поділяються на юридичні та неюридичні. Крім того, існують загальні засоби розвитку інформаційної культури (що відносяться до широкого кола суб'єктів) та спеціальні (що відносяться до певних соціальних груп, зокрема, і професійних). Тож для формування та підвищення рівня інформаційної культури судді слід задіяти, як загальні, так і спеціальні засоби.

До юридичних засобів підвищення рівня інформаційної культури слід віднести удосконалення нормативної бази, тобто, приведення до єдності поняттєво-категоріального апарату, визначення суб'єктів забезпечення інформаційної культури та наділення їх відповідними функціями й повноваженнями, регламентація на правовому рівні механізмів формування інформаційної культури.

Як зазначають науковці, які працюють у сфері правового забезпечення інформаційної безпеки та інформаційної культури, проблему становить суттєва колізійність українського законодавства. «Характерною рисою положень українського законодавства, яке регулює процеси в інформаційній сфері, є декларативність багатьох юридичних норм без визначення шляхів їх реалізації, що зумовлює невисокий рівень ефективності їх застосування. До того ж, присутність значної кількості бланкетних (відсильних) правових норм, певного масиву абстрактних або суб'єктивних понять, яким необхідне офіційне тлумачення або чіткіше трактування, відсутність закріплення

фундаментальних основних дефініцій виступають джерелами загроз українській інформаційній безпеці» [243, с. 30; 83, с. 214].

Велике значення з-поміж юридичних засобів підвищення інформаційної культури судді мають норми щодо електронного правосуддя, оскільки саме у них нерідко закладаються засади формування цифрової етики, які, як було виявлено, межують з професійною етикою правника. За словами А. Прозорова, норми законодавства України щодо регулювання відносин у сфері електронного правосуддя мають відповідати інтегрованому законодавству, де буде досягнута достатня уніфікація та адаптація, враховуючи те, що рівень розробок в системі ІІІ в Україні не є гіршим ніж в багатьох розвинутих країнах [244, с. 273]. Проте, зазначене вірно лише щодо технічної сторони таких розробок, а не усвідомленого та етичного їх використання, що у повній мірі відображено на рівні нашого національного законодавства. У багатьох державах світу процеси цифровізації та використання штучного інтелекту у судочинстві є не на гіршому, а подекуди навіть на більш високому рівні. У поєднанні ж з системами захисту персональних даних та підвищеними етичними стандартами, використання таких технологій у юридичній практиці є надзвичайно ефективним. Внаслідок цього доцільно здійснити порівняльно-правовий аналіз у сфері технологізації правосуддя.

Як відзначають науковці, на сьогодні світовим лідером цифровізації судового процесу є Бразилія. В Україні на рік розглядається приблизно 4 мільйони спорів. За цей же період в Бразилії розглядається близько 20 мільйонів. Це стимулювало запровадження в країні електронного суду, а потім – системи штучного інтелекту, яка застосовується в кожному суді. Системи штучного інтелекту в кожному суді Бразилії мають власне ім'я: Верховний Суд Бразилії – Сократ; Конституційний – Віктор. Весь процес роботи з матеріалами справи відбувається в електронному вигляді. Сторони подають позови, апеляції, касації та будь-які інші процесуальні документи з

ноутбуку чи навіть смартфона через Інтернет, без обов'язкового дублювання на папері та проставлянням штампів в канцеляріях суду або пошти. Це прискорює процес судочинства. Судова система Бразилії щорічно продукує близько 15 млн. рішень. Це величезний обсяг інформації, який людина неспроможна швидко обробити. Обробкою судової практики займається система штучного інтелекту. Апеляційну скаргу, яку отримує суддя, система аналізує, знаходить за ключовими словами релевантну судову практику та фактично пропонує проект рішення з огляду на існуючі правові позиції. Так, одна бразильська суддя апеляційного округу має можливість розглядати до 500 апеляційних скарг щомісяця [245]. У Китайській Народній Республіці з 2018 року в місті Ханчжоу функціонує он-лайн суд у вигляді мобільного додатку головної китайської програми WeChat. Електронний суд наділений повноваженнями розглядати спори у сфері авторського права, господарські спори в Інтернеті та порушення в сфері електронної комерції. Вперше в світі в сервісному он-лайн центрі при Пекінському Інтернет-суді (другий аналогічний суд в країні) відбувся розгляд із застосуванням програми штучного інтелекту та нейронної мережі. У процесі засідання інші судді, обвинувачі і захист задавали питання системі штучного інтелекту, у відповідь на які вона надала їм всі наявні дані, в тому числі доказову базу [246]. В Естонії система штучного інтелекту вже виносить рішення по суті на рівні першої інстанції за нескладними категоріями спорів: ДТП, розлучення, стягнення заборгованості за комунальні послуги і тому подібне, тобто за дрібними позовами на суму менше 7 тисяч євро. Людина суддя, яка з'являється лише на рівні апеляції, лише перевіряє рішення на наявність юридичних помилок. Справ, у яких має розібратися суддя особисто і відповідно винести рішення, може бути 10-15 % від загальної кількості [247]. Сполучені Штати Америки стали активними користувачами штучного інтелекту в цивільних та кримінальних справах. Програмне забезпечення COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions)

оцінює ризик повторного скоєння злочину особою, щодо якої суддя повинен ухвалити вирок. Як правило, суддя ухвалює вирок, ґрунтуючись на оцінці ризику за висновками. Програма дає змогу справедливо оцінити ризики й тримати під вартою значно меншу кількість осіб, не наражаючи на небезпеку громадськість [248; 249; 250, с. 350]. Але широке впровадження систем штучного інтелекту у судочинство потребує створення для них чітких алгоритмів та інструкцій щодо дотримання норм правничої та інформаційної етики. Це потребує системної роботи правників та програмістів, оскільки у ШІ, на відміну від суддів-людей немає механізмів самообмеження, тож для забезпечення реалізації принципів судочинства вони мають бути закріплені щодо штучного інтелекту. Проблема полягає в тому, що судді, володіючи знаннями та компетенціями у сфері правничої етики, не мають спеціальних знань для того, щоб їх впровадити у системи ШІ. І навпаки, технічні спеціалісти не розуміються на правничій етиці, тож виходом може стати функціонування інтердисциплінарних лабораторій.

В Україні вживаються помітні кроки в напрямку застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в судочинстві та адвокатурі. Наприкінці липня 2019 року підписано Указ Президента № 558/2019, який передбачає кроки щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг [251]. Згодом розроблено Концепцію побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), а на її основі створюється «Електронний суд» [252]. Нову редакцію Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи затверджено наказом ДСАУ від 07 листопада 2019 року, №1096. До Електронного суду були приєднані Касаційний адміністративний і Касаційний господарський суди у складі Верховного Суду України. З 01 червня 2020 року підсистему переведено в дослідну експлуатацію на підставі наказу ДСАУ «Про запровадження в дослідну експлуатацію підсистем «Електронний суд» та «Електронний кабінет» від 01 червня 2020 року, № 247. Також 2 грудня 2020

року постановою Кабінету Міністрів України № 1556-р та Постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року, № 650 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» передбачено початок робіт зі створення та використання технологій штучного інтелекту у сфері юриспруденції та здійсненні правосуддя [253; 254]. Нещодавно Вища рада правосуддя погодила проект розпорядження Кабінету Міністрів України щодо реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні та запропонувала запуснути пілотний проект із застосування штучного інтелекту на базі одного із судів першої інстанції в частині розгляду адміністративних правопорушень [255; 256]. Міністерством юстиції України впроваджено проект «Касандра» – програмне забезпечення з елементами штучного інтелекту, яке аналізує можливість повторного порушення закону злочинцем [257; 256]. Інноваційна українська компанія «ЛІГА:ЗАКОН», яка є найбільшим в країні розробник інформаційно-правових та сервісних рішень, розробила програмний продукт Verdictum PRO – систему аналізу судових рішень із функціоналом передбачення вірогідності перемоги у суді у всіх трьох інстанціях за допомогою штучного інтелекту. Функціонал прогнозування на підставі аналізу тексту позовної заяви створено для попередньої оцінки ризиків та економії часу адвоката під час підготовки до судових засідань. Нині Verdictum PRO здатен аналізувати понад 80 млн. документів [258; 250, с. 351]. Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології вже досить широко задіяні у здійсненні судочинства та правничої діяльності взагалі, проте, інформаційна культура їх використання все ще залишається на досить низькому рівні, що створює додаткові ризики. Тож, підвищення інформаційних компетентностей представників суддівського корпусу та апарату судів можливо за рахунок проведення навчань, тренінгів, програм підвищення кваліфікації щодо всебічного підвищення рівня інформаційної культури (як інформаційної грамотності, так і інформаційної етики). Це можна забезпечити шляхом

впровадження всеукраїнських програм, а також залучення до процесу інституцій громадянського суспільства, у тому числі міжнародних.

Також могла б стати у нагоді активізація проєктної діяльності щодо реалізації проєктів з інтердисциплінарною компонентою, у сфері кібернетики, але з елементами права, психології, соціології, політології тощо.

Важливим та першочерговим вбачається перегляд інформаційної політики держави. І дуже важливим напрямом у цій сфері є сегментація інформаційних відносин на ті, які потребують правового регулювання (з подальшою розробкою і впровадженням такого), та ті, які тяжіють до саморегулювання або регулювання корпоративного.

Безумовно, державного регулювання потребують усі відносини, які стосуються інформаційної безпеки держави і суспільства, боротьби з кіберзлочинністю та її попередженням, захистом персональних даних.

На доктринальному рівні існує навіть точка зору, що необхідним є легального закріплення поняття інформаційного суверенітету держави. Причому зазначається, що у Стратегії інформаційної безпеки України питання інформаційного суверенітету не розглядалися, відповідно дефініція відсутня [259]. Єдина легальна дефініція інформаційного суверенітету міститься у ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації», де визначається дане поняття як здатність держави контролювати та регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави [229; 230, с. 192]. Зважаючи на роль інформації у сучасному суспільстві та її транснаціональний характер, а також загострення інформаційних воєн, така пропозиція виглядає цілком слушно.

Крім того, на наукових шпальтах постійно ведеться дискусія щодо необхідності і доцільності регулювання окремих сегментів інформаційного простору (наприклад, соціальних мереж) та встановлення на законодавчому рівні запобіжників для впливу шкідливої інформації. Причому, як

наголошується у науковій літературі, ключовим завданням забезпечення інформаційної безпеки має бути не запобігання впливу інформаційних ресурсів, оскільки у сучасному середовищі це неможливо через тісний контакт з соціумом, і людина, як ключова ланка цього соціуму, не може не піддаватися ніяким впливам. А навпаки, кожна людина повинна усвідомити принцип особистої відповідальності за свою інформаційну безпеку. Головна роль у формуванні такої відповідальності і належить інформаційній культурі, адже високий рівень інформаційної культури дасть особистості змогу самостійно і своєчасно виявляти існуючі загрози та адекватно реагувати на них. Зазначається, що необхідність встановлення ролі транскордонного співробітництва в аспекті інтеграції досягнень інформаційної культури (Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва, ухвалена 14-ю Генеральною Асамблеєю ЮНЕСКО 4 листопада 1966 р.), розуміння важливості аналітичних та творчих здібностей людини як суб'єкта інформаційних правовідносин (Декларація принципів "Побудова інформаційного суспільства – глобальна задача в новому тисячолітті"; Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя") досі не відбилися в українському законодавстві. У цьому аспекті роль органів державної влади, покликаних закріпити вказані норми на державному рівні, є вирішальною. Отже, проблема інформаційної культури в соціальних мережах вирішується через комплекс активних дій як з боку держави, так і особистістю окремо [261, с. 38]. Саме тому має відбутися підвищення ролі міжнародної співпраці у формуванні інформаційної культури суспільства та швидка імплементація відповідних положень норм міжнародного права.

Щодо необхідності контролю інформаційного простору, то О. Бусол і О. Солдатенко здійснюють глибокий аналіз досвіду зарубіжних держав з виділенням методів контролю мережі Інтернет та відповідних країн, де такі підходи задіяні, а саме:

1) блокування або заборона доступу до сайтів, що містять інформацію, яка порушує чинне в тій чи іншій країні законодавство (застосовується в Австралії, Азербайджані, Алжирі, Бахреїні, Білорусі, Бельгії, Бірмі, В'єтнамі, Німеччині, Данії, Єгипті, Зімбабве, Індії, Йорданії, Іраку (під контролем США), Ірані, Італії, Казахстані, Канаді, Киргизії, Китаї, Кубі, Малайзії, ОАЕ, Пакистані, Саудівській Аравії, Південній Кореї, Північній Кореї, Сінгапурі, Сирії, Таїланді, Тунісі, Туркменістані, Туреччині, Узбекистані);

2) фільтрування інформаційного потоку в місцях загального користування (Інтернет-кафе, навчальні заклади, підприємства) – передбачає обмеження доступу до інформації на основі «чорних списків» – заборони доступу до адрес, що містяться в списку (Китай, російська федерація) чи «білих списків» – дозволу доступу тільки до конкретних адрес (Північна Корея), а також за ключовими словами;

3) відстеження активності Інтернет-користувачів (російська федерація), перлюстрація повідомлень;

4) авторизація користувачів при доступі в Інтернет із застосуванням провайдерів програмних чи апаратних засобів (Білорусь, Алжир, Іран) [262; 50, с. 136].

О. Бусол, посилаючись у своїй статті на першоджерела, стверджує, що однією з важливих структур у системі взаємодії державних органів Великої Британії та ІКТ-провайдерів є Internet Watch Foundation (IWF) – незалежна неурядова благодійна саморегульована організація, утворена у 1996 р. для виявлення та ліквідації незаконних матеріалів у мережі Інтернет, якою спільно керують ІКТ-провайдери, представники уряду та правоохоронні установи, представники благодійних організацій, громадського сектору. Видаленню підлягають матеріали, пов'язані з дитячою порнографією, а також інший контент, розміщення якого порушує чинне законодавство країни. IWF як самостійно шукає заборонений матеріал, так і розглядає скарги від користувачів та надсилає провайдерам попередження з вимогою

видалити матеріал, що не підлягає трансляванню, чи закрити до нього доступ. Якщо провайдер відмовляється задовольнити вимогу, IWF має право передати справу на розгляд до правоохоронних органів. Натепер членами IWF є більшість ІКТ-провайдерів, що діють у Великобританії, а також провідні Інтернет-компанії, такі як Google, Facebook, Twitter, Yahoo!, на яких поширюється дія Кодексу поведінки членів IWF [262; 50, с. 136].

Якщо здійснити компаративний аналіз підходів до регулювання Інтернет-відносин взагалі та соціальних мереж зокрема, можна дійти висновку, що вони доволі різняться у різних державах. Так, у Німеччині 1 жовтня 2017 року було прийнято Закон «Про регулювання соціальних мереж» (Netzwerkdurchsetzungsgesetz; NetzDG) [263; 264], а діяти у повному обсязі він почав з 1 січня 2018 року. Ним передбачено необхідність для операторів соціальних мереж, які мають понад два мільйони зареєстрованих користувачів (насамперед це Twitter, Facebook та YouTube), невідкладно (протягом 24 годин) реагувати на скарги останніх шляхом видалення контенту, який очевидно містить протиправну інформацію (порушення відповідних розділів Кримінального кодексу Німеччини), зокрема: поширення пропагандистських матеріалів антиконституційного характеру, підготовка і підбурювання до загроз щодо безпеки держави, насильницького злочину, заклики до вчинення злочину, створення злочинних об'єднань чи терористичних організацій, розпалювання ненависті, поширення зображень насильства, заохочення і схвалення злочинів, образа віросповідань, наклеп, порушення недоторканності приватного життя шляхом фотографування тощо. При цьому неважливим є те, має скаржник персональний обліковий запис чи ні. У тому разі, коли поверхневий аналіз отриманої інформації не дозволяє встановити зазначену «очевидність», або потрібно взяти додаткових заходів для встановлення об'єктивної істини, термін реагування може становити 7 діб [265, с. 125]. Як бачимо, державне регулювання лише встановило обов'язок суб'єктів приватного права виконувати функції

моніторингу і блокування шкідливої інформації, що, можливо, є досить обгрунтованим, оскільки держава втручається у згадані процеси лише тоді, коли, або має місце загроза державній чи національній безпеці, або коли певні рішення і дії (наприклад, щодо блокування інформації) оскаржуються у суді. Хоча залишається питання щодо зловживання правом на подачу скарги та блокування інформації, які також можуть бути непоодинокими. В Україні подібний моніторинг інформації здебільшого здійснюється інституціями громадянського суспільства, але обов'язок її блокування (за винятком випадків загрози для національної та державної безпеки) не покладається ні на кого. Держава просто абстрагувалася від цих процесів, покладаючись на корпоративне регулювання досліджуваних відносин.

Цікавим є досвід Франції. А саме, 22 листопада 2018 року нижня палата французького парламенту – Національні збори – ухвалила законопроект щодо «боротьби з маніпулюванням інформацією». У ньому йдеться про «фейки», дезінформацію, маніпуляцію, відверту брехню та агресивну пропаганду, що поширюються через засоби масової інформації (або медіа під прикриттям) і соціальні мережі. Не обійшлося і без спеціального регулювання для соціальних мереж, зокрема Facebook та Twitter. Їх зобов'язали надавати інформацію про замовний контент [266; 265, с. 127]. Останнє положення представляється особливо корисним та таким, що підлягає запозиченню, оскільки замовна інформація заповнила собою інформаційний простір і нерідко висвітлює події однобоко, а подекуди відверто вводить користувача в оману.

Що стосується США, то у штаті Мічиган передбачається відповідальність за розсилання чуток у соцмережах, публікацію повідомлення чи заяви в публічному медіафорумі або соромливих фотографій задля приниження людини. Тому, кого визнають винним у скоєнні проступку, може загрожувати максимум 93 дні ув'язнення, максимальний штраф у розмірі 500 доларів США або обидва покарання, але

якщо правопорушник раніше був судимий, то йому може загрозувати до року в'язниці та/або штраф до 1000 доларів США. Тому, хто демонструє «тривалу модель переслідування або залякування», що спричиняє серйозні травми жертві, може загрозувати тяжке покарання, що передбачає максимальне п'ятирічне ув'язнення та/або штраф у 5000 доларів США. Порушника, чиє переслідування в Інтернеті спричинило смерть жертви, може бути засуджено до 10 років ув'язнення та/або штрафу в розмірі 10 000 доларів США [267]. Іншим прикладом може бути штат Каліфорнія, де кібербулінг визнається як розміщення особистої інформації, використання нецензурної лексики, щоб викликати страх, погрози завдати шкоди особі або майну цієї особи чи члена її родини, переслідування іншої особи задля виклику у неї серйозних побоювань за свою безпеку або безпеку членів сім'ї, або просто використання електронних пристроїв для переслідування особи [268; 269, с. 134].

Таким чином, більшість держав світу пішли шляхом часткового чи деталізованого регулювання інформаційних відносин з технічним компонентом, але ступінь такої деталізації може бути дуже варіативним: як контролювати та обмежувати усі інформаційні інтеракції (у тоталітарних державах), так і обмежуватися забезпеченням прав людини та захистом інформації. Причому правове регулювання більш чи менш ефективно поєднується з регулюванням корпоративним, що саме по собі не погано, оскільки корпорації інформаційного сектору більш динамічно реагують на зміни у інформаційній сфері, але залишаються ризики знеособлення таких відносин (покладання корпорацій у розгляді скарг на чат-ботів, виключення людини майже повністю з процесу оцінки та блокування інформації) та складності оскарження подібних рішень. Тому у сучасному суспільстві дуже важливим є розмежування завдань та функцій держави, інституцій громадянського суспільства та комерційних організацій інформаційного

сектору щодо створення і забезпечення правових та корпоративних норм, а також методів і механізмів їх втілення у життя.

На підставі викладеного, можна зробити висновки, що засоби формування та підвищення інформаційної культури поділяються на юридичні та неюридичні. Крім того, існують загальні засоби розвитку інформаційної культури (що відносяться до широкого кола суб'єктів) та спеціальні (що відносяться до певних соціальних груп, зокрема, і професійних). Тож для формування та підвищення рівня інформаційної культури судді слід задіяти, як загальні, так і спеціальні засоби.

До юридичних засобів підвищення рівня інформаційної культури відносяться удосконалення нормативної бази, тобто, приведення до єдності легального поняттєво-категоріального апарату, визначення суб'єктів забезпечення інформаційної культури та наділення їх відповідними функціями й повноваженнями, регламентація на правовому рівні механізмів формування інформаційної культури, усунення колізійності законодавства, зниження декларативності правових норм, а також кількості норм бланкетних і відсильних, виділення тих аспектів інформаційних правовідносин, які підлягають регулюванню і системно створювати нормативну базу у відповідній сфері на засадах захисту прав і свобод людини, забезпечення захисту персональних даних та іншої інформації з обмеженим доступом.

До неюридичних засобів формування та підвищення рівня інформаційної культури відносяться:

- проведення навчань, тренінгів, програм підвищення кваліфікації щодо всебічного підвищення рівня інформаційної культури (як інформаційної грамотності, так і інформаційної етики);
- впровадження та удосконалення технічних та організаційних механізмів захисту інформації (у тому числі, персональних даних);

- моніторинг інформаційних ресурсів на предмет виявлення та блокування шкідливої інформації через державні інституції та інституції громадянського суспільства;
- зниження інформаційної (зокрема, цифрової) нерівності;
- створення алгоритмів штучного інтелекту, спрямованих на дотримання ШІ (особливо тих комплексів, які використовуються у судочинстві) стандартів інформаційної та правничої етики;
- розмежування завдань та функцій держави, інституцій громадянського суспільства та комерційних організацій інформаційного сектору щодо створення і забезпечення правових та корпоративних норм, а також методів і механізмів їх втілення у життя;
- впровадження освітніх компонентів, а також збільшення кількості та підвищення якості інтердисциплінарних досліджень у сфері інформатизації з елементами кібернетики, юриспруденції, психології, соціології, політології тощо;
- активізація проектної діяльності щодо реалізації проектів з інтердисциплінарною компонентою;
- сегментація інформаційних відносин на ті, які потребують правового регулювання (з подальшою розробкою і впровадженням такого), та ті, які тяжіють до саморегулювання або регулювання корпоративного;
- підвищення ролі міжнародної співпраці у формуванні інформаційної культури суспільства та швидка імплементація відповідних положень норм міжнародного права.

Висновки до Розділу 2:

1. Здійснено фундаментальний аналіз нормативної основи впровадження та розвитку інформаційної культури на міжнародному та національному рівні. Зроблено висновок, що у міжнародно-правових актах та національному законодавстві абсолютно по-різному розставлені акценти щодо досягнення стану інформаційної безпеки, зокрема, міжнародне право майже у кожному акті, релевантному до інформаційної та(або) інформаційно-технічної сфер діяльності, підкреслює необхідність формування інформаційної культури (або цифрової чи кібер-культури) як важливого інструменту досягнення інформаційної безпеки та захисту персональних даних. Натомість, вітчизняне законодавство є більш технологічним, дуже детально регламентує широке коло відносин та процедур у цифровій сфері, але необхідність формування інформаційної культури майже ігнорує. Найбільше ця особливість виявляється на законодавчому рівні, де інформаційна культура майже не згадується. Інформаційна культура згадується та найкращим чином регламентується лише у підзаконних нормативно-правових актах.

2. Констатовано наявність проблем юридичної техніки, що виражається у неоднорідності легального поняттєво-категоріального апарату щодо інформаційної культури в Україні. Так, як синоніми у різних НПА використовуються: електронна культура, медіаграмотність, медіакультура, цифрова грамотність, цифрова культура, кіберграмотність, кіберкультура, мережева культура, культура поведження у кіберпросторі, кіберобізнаність, цифрові навички, комп'ютерна освіченість, освіченість громадян з питань інформаційно-комунікаційних технологій. Причому інформаційна культура як найбільш загальне поняття не легалізоване взагалі. Перелічені ж категорії, які використовуються у законодавстві України, є не синонімами інформаційної культури, а її окремими аспектами у інформаційному

суспільстві, що потребує внесення змін до чинного законодавства, відповідно до принципу єдності правничої термінології.

3. Наголошується на тому, що Стратегія кібербезпеки України на сучасному етапі є одним з найбільш фундаментальних документів, що всебічно приділяє увагу цифровій грамотності. Але, по-перше, документів, які б встановлювали такі засади щодо загальної інформаційної культури (без технічного компонента) не існує. А по-друге, ігнорується другий аспект інформаційної культури, окрім інформаційної грамотності, а саме – інформаційна (цифрова) етика.

4. Пропонується та обґрунтовується внесення змін до чинного законодавства України. Зокрема, в Законах України «Про інформацію» та «Про засади інформаційної безпеки України» закріпити поняття інформаційної культури як одного з інструментів досягнення стану інформаційної безпеки. Також визначити складники інформаційної культури: інформаційну грамотність та інформаційну етику. Закріпити, що видами інформаційної культури, залежно від сфери застосування є: цифрова культура, медіакультура та кіберкультура (та, відповідно, їхні складники), – які і мають використовуватися на рівні спеціальних підзаконних нормативно-правових актів.

5. Виявлено, що суб'єкти забезпечення інформаційної культури судді є загальними. Причому абсолютна більшість правових норм, у яких закріплюється формування інформаційної культури як один із пріоритетів розвитку суспільства, є декларативними, оскільки суб'єкти забезпечення її формування та підвищення не визначаються. Тож, станом на сьогодні Національна програма інформатизації України є дуже слабо забезпечена на державному рівні в цілому і зовсім не забезпечена у частині необхідності формування та підвищення рівня інформаційної культури суспільства.

6. Зроблено висновок, що суб'єктом із загальними повноваженнями щодо забезпечення формування інформаційної культури слід визнати Кабінет

Міністрів України, у зв'язку з чим ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» доповнити словами: «проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України, розвитку інформаційного суспільства та підвищенню рівня інформаційної культури (зокрема, цифрової), тобто інформаційної грамотності та інформаційної етики».

7. Наголошується на тому, що спеціальним суб'єктом забезпечення формування інформаційної культури визнається Міністерство цифрової трансформації України. Тому підпункт 14 пункту 4 Положення про Мінцифри пропонується викласти у редакції «формуванні державної політики цифровізації освіти та розробленні професійних стандартів з питань цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики)». А підпункт 23 пункту 4 «організовує навчання та готує пропозиції щодо вдосконалення системи розвитку цифрової грамотності та цифрової етики громадян, підготовки та перепідготовки фахівців з питань, що належать до компетенції Мінцифри».

8. Повноваження Комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації викласти у редакції «розвиток цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики), цифрові права».

9. Констатовано, що засоби формування та підвищення інформаційної культури поділяються на юридичні та неюридичні. Крім того, існують загальні засоби розвитку інформаційної культури (що відносяться до широкого кола суб'єктів) та спеціальні (що відносяться до певних соціальних груп, зокрема, і професійних). Тож для формування та підвищення рівня інформаційної культури судді слід задіяти, як загальні, так і спеціальні засоби.

10. До юридичних засобів підвищення рівня інформаційної культури відносяться удосконалення нормативної бази, тобто, приведення до єдності легального поняттєво-категоріального апарату, визначення суб'єктів

забезпечення інформаційної культури та наділення їх відповідними функціями й повноваженнями, регламентація на правовому рівні механізмів формування інформаційної культури, усунення колізійності законодавства, зниження декларативності правових норм, а також кількості норм бланкетних і відсильних, виділення тих аспектів інформаційних правовідносин, які підлягають регулюванню і системно створювати нормативну базу у відповідній сфері на засадах захисту прав і свобод людини, забезпечення захисту персональних даних та іншої інформації з обмеженим доступом.

11. До неюрідичних засобів формування та підвищення рівня інформаційної культури відносяться:

- проведення навчань, тренінгів, програм підвищення кваліфікації щодо всебічного підвищення рівня інформаційної культури (як інформаційної грамотності, так і інформаційної етики);

- впровадження та удосконалення технічних та організаційних механізмів захисту інформації (у тому числі, персональних даних);

- моніторинг інформаційних ресурсів на предмет виявлення та блокування шкідливої інформації через державні інституції та інституції громадянського суспільства;

- зниження інформаційної (зокрема, цифрової) нерівності;

- створення алгоритмів штучного інтелекту, спрямованих на дотримання ШІ (особливо тих комплексів, які використовуються у судочинстві) стандартів інформаційної та правничої етики;

- розмежування завдань та функцій держави, інституцій громадянського суспільства та комерційних організацій інформаційного сектору щодо створення і забезпечення правових та корпоративних норм, а також методів і механізмів їх втілення у життя;

- впровадження освітніх компонентів, а також збільшення кількості та підвищення якості інтердисциплінарних досліджень у сфері інформатизації з

елементами кібернетики, юриспруденції, психології, соціології, політології тощо;

- активізація проєктної діяльності щодо реалізації проєктів з інтердисциплінарною компонентою;

- сегментація інформаційних відносин на ті, які потребують правового регулювання (з подальшою розробкою і впровадженням такого), та ті, які тяжіють до саморегулювання або регулювання корпоративного;

- підвищення ролі міжнародної співпраці у формуванні інформаційної культури суспільства та швидка імплементація відповідних положень норм міжнародного права.

ВИСНОВКИ

1. Внесено пропозицію розуміти культуру як сукупність фундаментальних матеріальних і духовних цінностей (у сфері моралі, права, освіти, мистецтва, науки тощо), сформованих людством у ході суспільно-історичної діяльності, на основі соціально-економічних, технічних та інших особливостей функціонування суспільства на певному історичному етапі його розвитку.

2. Наголошується на тому, що інформаційна культура є продуктом виникнення та розвитку інформаційного суспільства, оскільки саме воно призвело до зміни форм віддзеркалення інформації, повністю змінивши уявлення про її розповсюдження, зберігання, сприйняття та аналіз. Як наслідок, загальне уявлення про культуру особи чи груп осіб було екстрапольовано на поводження у власне інформаційному та інформаційно-технічному середовищі. Мова не лише про технічні компетентності, які є невід'ємною передумовою розвитку digital-суспільства, а й про особливості сприйняття інформації, критичне ставлення до неї, вміння відповідно поводитися у інформаційно-технічному середовищі (зокрема, у соціальних мережах). Це все має охоплюватися змістом інформаційної культури.

3. Зроблено висновок, що інформаційна культура є багатоаспектною комплексною категорією, яка знаходить вираз у множині сфер людської діяльності, а отже, і у багатьох сферах наукового знання. Тому і її визначення буде варіативним, залежно від того, здобутки якої наукової галузі братимуться за основу. Тому пропонується виділяти інформаційну культуру:

- 1) у широкому (загальнофілософському) сенсі;
- 2) у вузькому (спеціалізованому) сенсі.

У вузькому (спеціалізованому) сенсі інформаційна культура певної галузі знань та сфери діяльності буде опосередковуватися, крім загальних правил інформаційної культури, спеціальними здобутками цієї галузі.

4. Наголошується на тому, що у широкому (загальнофілософському) сенсі інформаційна культура визначається як частина загальної культури людства, пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та його технічної складової.

У вузькому (спеціально-юридичному) значенні інформаційна культура є міждисциплінарним явищем на межі загальної інформаційної та правової культури. У цьому сенсі інформаційна культура як юридичний феномен визначається як частина правової культури, яка опосередковує втілення у практичну діяльність особи в інформаційно-технічному середовищі:

1) інформаційної грамотності (компетентностей щодо створення, виявлення, зберігання, аналізу інформації та кваліфікованого користування програмними й технічними засобами);

2) інформаційної етики (правил поведження у інформаційному середовищі), поваги до правових цінностей, прав і свобод людини і громадянина.

5. Акцентується увага на тому, що інформаційна культура у вузькому (спеціально-юридичному) значенні також може розумітися, як у загальному сенсі (тобто характеризувати будь-яку особу), так і в професійному сенсі (тобто характеризувати інформаційну культуру представників окремих правничих професій, яка має певні особливості, порівняно як з загальною інформаційною культурою, так і порівняно з іншими правничими професіями). Видом професійної інформаційної культури і буде визнаватися інформаційна культура судді.

6. Розмежовано поняття інформаційної грамотності та інформаційної культури, бо інформаційну грамотність у юридичному аспекті можна вважати не попереднім етапом у формуванні інформаційної культури, а її складником, що й відображено у визначенні, яке наведено вище. Таким чином, заперечується роль інформаційної грамотності як попереднього етапу

формування інформаційної культури. Натомість, вона визнається одним зі складників інформаційної культури.

7. Проаналізовано співвідношення категорій «інформаційна культура» та «цифровий (діджитал) етикет». Наводяться аргументи на користь того, що цифровий (діджитал) етикет пов'язаний з встановленням єдиних формалізованих чи неформалізованих правил поведінки у інформаційному середовищі. Інформаційна ж культура базується на правосвідомості та самосвідомості індивіда, тож вона виступає значно ширшим та глибшим поняттям, пов'язаним зокрема із психологією особи та чуттєвим і раціональним сприйняттям інформації, технічних пристроїв, інформаційних процесів та інформаційних відносин. Цифровий етикет також, безумовно, виконує позитивну роль, встановлюючи єдині стандарти поведінки у інформаційних мережах. Для оцінки інформації як фейкової та критичного її сприйняття, обережного поведінки у соціальних мережах цього явно недостатньо (для цього вже вимагається наявність розвиненої інформаційної культури), проте може убезпечити від образ, дискримінації, мови ворожнечі у інформаційному середовищі, допоможе встановити правила електронного листування та інформаційних комунікацій. Ще одна сфера, для якої цифровий етикет може зіграти визначальну роль, – це розвиток штучного інтелекту, для якого, як демонструє остання практика, також необхідно встановлення етичних рамок поведінки. Наділити III інформаційною культурою не вийде, принаймі на сучасному етапі, тому що для інформаційної культури необхідна наявність критичної оцінки та чуттєвого сприйняття, але закласти стандарти етичної поведінки неодмінно треба.

8. Констатовано, що підвищення рівня інформаційної культури є необхідною передумовою інформаційної безпеки. Підтримується та додатково обґрунтовується позиція, що під час військових дій на території України інформаційна культура суспільства продемонструвала тенденції до

різкого стихійного підвищення, що сприяло й розвитку інформаційної безпеки, яка є важливою складовою сучасних війн.

9. Проаналізовано співвідношення інформаційної безпеки та кібербезпеки. Акцентується увага на тому, що інформаційна безпека являє собою більш широке поняття та охоплює стан захищеності суспільних відносин, як у власне інформаційному, так і інформаційно-технічному середовищі. Якщо ж мова йде про кібербезпеку, то вона виступає частиною інформаційної безпеки і опосередковує стан захищеності суспільних відносин лише в інформаційно-технічному середовищі. Тож, під кібербезпекою слід розуміти стан захищеності таких інформаційних суспільних відносин, інформаційна інфраструктура яких має інформаційно-технічний компонент. Отже, інформаційна інфраструктура може бути як власне інформаційною (способи, шляхи, правила передачі інформації, її зберігання, використання тощо), так і інформаційно-технічною, тобто опосередкованою, у тому числі, засобами комп'ютерної техніки. На підставі цього зроблено висновок, що інформаційна безпека являє собою стан захищеності усіх інформаційних відносин у певному суспільстві. Натомість, кібербезпека – стан захищеності інформаційних відносин, інформаційна інфраструктура яких характеризується технічним компонентом, тобто є інформаційно-технічною.

10. Аргументовано, що нормативна основа інформаційних відносин та забезпечення інформаційної безпеки складається з таких компонентів:

- 1) правові норми (національного та міжнародного рівня);
- 2) корпоративні норми;
- 3) інформаційна культура.

11. Обґрунтовано, що однією з основних цінностей періоду інформаційного суспільства є інформаційна свобода. Складником категорії інформаційної (цифрової) свободи пропонується визнати свободу правомірного поводження з інформацією, яка означає заборону втручання

держави у інформаційні відносини та інформаційні процеси, доки вони носять правомірний характер. Обмеження інформаційної (цифрової) свободи можливо лише у випадках, визначених законом, і у законний спосіб.

Стверджується, що сталий розвиток інформаційного суспільства нерозривно пов'язаний з зовнішнім обмеженням та(чи) самообмеженням цифрової свободи. Зокрема, щодо суддів актуальними будуть обидва ці аспекти. І особливо актуальним стає самообмеження як наслідок усвідомлення зв'язку власної поведінки у кіберпросторі й образом судді та суддів у суспільстві.

12. Як детермінанти необхідності формування інформаційної культури у інформаційному (діджитал) суспільстві розглядається комплекс позитивних та негативних змін у суспільстві, пов'язаних з його цифровізацією та технологізацією, а саме:

- стрімке збільшення масиву інформації у світі;
- поява значної кількості нових інструментів генерації, пошуку, опрацювання, зберігання, передачі інформації, які потребують навичок роботи з ними;
- формування нових підсистем соціальної системи з діджитал-елементом (е-демократія, е-урядування, е-правосуддя, е-медицина, е-освіта, електронні ЗМІ, соціальні мережі та платформи, технологія блок-чейн, технології віртуальної та доповненої реальності тощо);
- розвиток технологій штучного інтелекту;
- загострення проявів інформаційної нерівності та інформаційного розриву;
- формування та розвиток специфічних інформаційних субкультур;
- обмеження свободи слова та доступу осіб до інформації;
- маніпулювання свідомістю людей;
- виникнення та поширення у світі інформаційних війн;

- стрімке збільшення кількості фейків, дезінформації (які можуть використовуватися як самостійно, так і бути інструментом інформаційних війн);
- зростання проявів кіберзлочинності (у її розумінні як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних законодавств);
- віктимізація значної частини суспільства через брак відповідних знань, умінь, навичок;
- поява кібернайманства та його використання навіть на державному рівні;
- збільшення кількостей інформаційних залежностей, розладів психіки, пов'язаних з діджиталізацією суспільства;
- загострення проблем з фізичним здоров'ям внаслідок неконтрольованого використання техніки;
- зміна світогляду та моралі, як на індивідуальному, груповому, так і на суспільному рівні тощо.

13. Наголошується, що правнича інформаційна культура (різновидом якої і є інформаційна культура судді) може розглядатися як вид групової інформаційної культури, що має як загальні детермінанти формування інформаційної культури, перелічені раніше, так і спеціальні, обумовлені необхідністю правника (зокрема й судді) мати навички роботи зі спеціалізованими базами даних (нормативних документів, судових рішень тощо), а також знань та навичок у сфері правничої етики.

14. Зроблено висновок, що подолати негативний бік діджиталізації можливо лише завдяки системному формуванню інформаційної культури на суспільному рівні. Інформаційна культура окремої особистості має суттєве значення у тому сенсі, що здатна убезпечити в інформаційному просторі саме її, але на глобальному рівні проблему не вирішує.

15. З'ясовано, що розвиток штучного інтелекту становить виклик digital суспільства для цивілізованої комунікації у інформаційному середовищі.

Очевидно, що досягнення інформаційної культури для ШІ є недосяжним завданням, оскільки вона пов'язана з свідомістю особи, її психологічними якостями, яких штучний інтелект позбавлений. Тому важливим вбачається напрацювання алгоритмів та стандартів хоча б етичного поведіння штучного інтелекту.

16. Обґрунтовується, що інформаційна грамотність охоплює собою всі можливі (поточні й майбутні) уміння та навички роботи з інформацією та засобами комп'ютерної техніки і їх мережами. На наш погляд, не можна концентруватися у визначенні інформаційної грамотності виключно на тих інформаційних компетентностях, які мають місце на сучасному етапі, оскільки такий підхід не враховує стрімкий розвиток інформаційних систем (зокрема з технічним компонентом). Тож, у даному аспекті визначення інформаційної грамотності має містити елемент прогнозування.

17. Сформульовано поняття інформаційної етики як усталених правил поведіння в інформаційному середовищі, які пов'язані з обмеженнями правового та етичного характеру, що забезпечують повагу до правових цінностей, дотримання прав і свобод людини і громадянина.

18. Структуровано інформаційну культуру судді, в якій, поряд з загальними елементами інформаційної культури (інформаційна грамотність та інформаційна етика) пропонується виділяти спеціальні (професійні) елементи, а саме:

а) наявність спеціальних прикладних інформаційних компетентностей (як складника загальної інформаційної грамотності);

б) дотримання спеціальних правил правничої етики (як складника загальної інформаційної етики).

19. Здійснено фундаментальний аналіз нормативної основи впровадження та розвитку інформаційної культури на міжнародному та національному рівні. Зроблено висновок, що у міжнародно-правових актах та національному законодавстві абсолютно по-різному розставлені акценти

щодо досягнення стану інформаційної безпеки, зокрема, міжнародне право майже у кожному акті, релевантному до інформаційної та(або) інформаційно-технічної сфер діяльності, підкреслює необхідність формування інформаційної культури (або цифрової чи кібер-культури) як важливого інструменту досягнення інформаційної безпеки та захисту персональних даних. Натомість, вітчизняне законодавство є більш технологічним, дуже детально регламентує широке коло відносин та процедур у цифровій сфері, але необхідність формування інформаційної культури майже ігнорує. Найбільше ця особливість виявляється на законодавчому рівні, де інформаційна культура майже не згадується. Інформаційна культура згадується та найкращим чином регламентується лише у підзаконних нормативно-правових актах.

20. Констатовано наявність проблем юридичної техніки, що виражається у неоднорідності легального поняттєво-категоріального апарату щодо інформаційної культури в Україні. Так, як синоніми у різних НПА використовуються: електронна культура, медіаграмотність, медіакультура, цифрова грамотність, цифрова культура, кіберграмотність, кіберкультура, мережева культура, культура поведження у кіберпросторі, кіберобізнаність, цифрові навички, комп'ютерна освіченість, освіченість громадян з питань інформаційно-комунікаційних технологій. Причому інформаційна культура як найбільш загальне поняття не легалізоване взагалі. Перелічені ж категорії, які використовуються у законодавстві України, є не синонімами інформаційної культури, а її окремими аспектами у інформаційному суспільстві, що потребує внесення змін до чинного законодавства, відповідно до принципу єдності правничої термінології.

21. Наголошується на тому, що Стратегія кібербезпеки України на сучасному етапі є одним з найбільш фундаментальних документів, що всебічно приділяє увагу цифровій грамотності. Але, по-перше, документів, які б встановлювали такі засади щодо загальної інформаційної культури (без

технічного компонента) не існує. А по-друге, ігнорується другий аспект інформаційної культури, окрім інформаційної грамотності, а саме – інформаційна (цифрова) етика.

22. Пропонується та обґрунтовується внесення змін до чинного законодавства України. Зокрема, в Законах України «Про інформацію» та «Про засади інформаційної безпеки України» закріпити поняття інформаційної культури як одного з інструментів досягнення стану інформаційної безпеки. Також визначити складники інформаційної культури: інформаційну грамотність та інформаційну етику. Закріпити, що видами інформаційної культури, залежно від сфери застосування є: цифрова культура, медіакультура та кіберкультура (та, відповідно, їхні складники), – які і мають використовуватися на рівні спеціальних підзаконних нормативно-правових актів.

23. Виявлено, що суб'єкти забезпечення інформаційної культури судді є загальними. Причому абсолютна більшість правових норм, у яких закріплюється формування інформаційної культури як один із пріоритетів розвитку суспільства, є декларативними, оскільки суб'єкти забезпечення її формування та підвищення не визначаються. Тож, станом на сьогодні Національна програма інформатизації України є дуже слабо забезпечена на державному рівні в цілому і зовсім не забезпечена у частині необхідності формування та підвищення рівня інформаційної культури суспільства.

24. Зроблено висновок, що суб'єктом із загальними повноваженнями щодо забезпечення формування інформаційної культури слід визнати Кабінет Міністрів України, у зв'язку з чим ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» доповнити словами: «проводить державну політику у сфері інформатизації, сприяє становленню єдиного інформаційного простору на території України, *розвитку інформаційного суспільства та підвищенню рівня інформаційної культури (зокрема, цифрової), тобто інформаційної грамотності та інформаційної етики*».

25. Наголошується на тому, що спеціальним суб'єктом забезпечення формування інформаційної культури визнається Міністерство цифрової трансформації України. Тому підпункт 14 пункту 4 Положення про Мінцифри пропонується викласти у редакції «формуванні державної політики цифровізації освіти та розробленні професійних стандартів з питань *цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики)*». А підпункт 23 пункту 4 «організовує навчання та готує пропозиції щодо вдосконалення системи розвитку *цифрової грамотності та цифрової етики громадян*, підготовки та перепідготовки фахівців з питань, що належать до компетенції Мінцифри».

26. Повноваження Комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації викласти у редакції «*розвиток цифрової культури (цифрової грамотності та цифрової етики), цифрові права*».

27. Констатовано, що засоби формування та підвищення інформаційної культури поділяються на юридичні та неюридичні. Крім того, існують загальні засоби розвитку інформаційної культури (що відносяться до широкого кола суб'єктів) та спеціальні (що відносяться до певних соціальних груп, зокрема, і професійних). Тож для формування та підвищення рівня інформаційної культури судді слід задіяти, як загальні, так і спеціальні засоби.

28. До юридичних засобів підвищення рівня інформаційної культури відносяться удосконалення нормативної бази, тобто, приведення до єдності легального поняттєво-категоріального апарату, визначення суб'єктів забезпечення інформаційної культури та наділення їх відповідними функціями й повноваженнями, регламентація на правовому рівні механізмів формування інформаційної культури, усунення колізійності законодавства, зниження декларативності правових норм, а також кількості норм бланкетних і відсильних, виділення тих аспектів інформаційних правовідносин, які підлягають регулюванню і системно створювати

нормативну базу у відповідній сфері на засадах захисту прав і свобод людини, забезпечення захисту персональних даних та іншої інформації з обмеженим доступом.

29. До неюридичних засобів формування та підвищення рівня інформаційної культури відносяться:

- проведення навчань, тренінгів, програм підвищення кваліфікації щодо всебічного підвищення рівня інформаційної культури (як інформаційної грамотності, так і інформаційної етики);

- впровадження та удосконалення технічних та організаційних механізмів захисту інформації (у тому числі, персональних даних);

- моніторинг інформаційних ресурсів на предмет виявлення та блокування шкідливої інформації через державні інституції та інституції громадянського суспільства;

- зниження інформаційної (зокрема, цифрової) нерівності;

- створення алгоритмів штучного інтелекту, спрямованих на дотримання ШІ (особливо тих комплексів, які використовуються у судочинстві) стандартів інформаційної та правничої етики;

- розмежування завдань та функцій держави, інституцій громадянського суспільства та комерційних організацій інформаційного сектору щодо створення і забезпечення правових та корпоративних норм, а також методів і механізмів їх втілення у життя;

- впровадження освітніх компонентів, а також збільшення кількості та підвищення якості інтердисциплінарних досліджень у сфері інформатизації з елементами кібернетики, юриспруденції, психології, соціології, політології тощо;

- активізація проектної діяльності щодо реалізації проектів з інтердисциплінарною компонентою;

- сегментація інформаційних відносин на ті, які потребують правового регулювання (з подальшою розробкою і впровадженням такого), та ті, які тяжіють до саморегулювання або регулювання корпоративного;

- підвищення ролі міжнародної співпраці у формуванні інформаційної культури суспільства та швидка імплементація відповідних положень норм міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дротянко Л.Г. Концепції інформаційного суспільства та культури постмодерну: компаративний аналіз. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: збірник наук. праць*. 2006. №2(4). С. 5-9.
2. Савюк М.Ф., Галуцько В.В., Фрицький Ю.О. Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства: монографія. Київ: Інститут публічного права, 2016. 315 с.
3. Тімашов В.О., Дмитревич К.С. Проблеми регулювання інформаційних відносин в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2020. Вип. 61. Том 2. С. 43-48.
4. Політанський В. Концептуальні ідеї розвитку інформаційного суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №4. С. 140-144.
5. Лахижа М.І. Диджиталізація в Україні: поняття, проблеми, перспективи та завдання публічного управління. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 2(4). С. 202–213.
6. Наджафлі Е. Розуміння поняття «дигіталізація» в контексті державної влади. *Право і суспільство*. 2021. №5. С.201-214.
7. Сопілко І.М. Становлення інформаційного суспільства та інформаційні загрози в мережі Інтернет. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2017. № 3(44). С. 61–69.
8. Суходоля М. Фактичний стан правової культури населення України як відображення деформованої правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 200-204.

9. Барковський П. Постідеології сучасності: «гібридні ідеології», або «нові міфології», як фактор конституювання постсучасного соціального поля. *Ідеологія і Політика*. 2018. № 3(11). С. 78-125.
10. Сергєєв К. Вимоги до законодавчої діяльності в епоху гіпердинамічного розвитку інформаційних технологій. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №10. С. 137-145.
11. Макеєва О.М., Грищук М.М. Ціннісно-правові засади інформаційного суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №4. С. 32-35.
12. Тарасенко М.Ф. Природа, технологія, культура. Київ: Наукова думка, 1985. 263 с.
13. Харкавлюк Ю.С. Екологічна культура: філософсько-правова рефлексія. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 68. С. 30-38.
14. Прудникова О.В. Інформаційна культура: концептуальні засади та світоглядний сенс: монографія. Харків: Право, 2015. 352 с.
15. Юринець Ю.Л., Белкін Л.М., Сопілко І.М., Белкін М.Л. Обґрунтування об'єктивності європейської інтеграції України в контексті інформаційних воєн: менталітет → культура → право. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7. С. 95-101.
16. Романуцький В.М. Континуум «індивідуалізм – колективізм» як основний вимір сучасної культури (за Г. Хофстеде). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 3. С. 97–101.
17. Єгоров О.П. Культура і правова культура: їх взаємозв'язок та взаємообумовленість. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 44–50.
18. Перцева В.А. Культура і право: співвідношення і взаємовплив. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 118–125.

19. Павко А.І. Право і культура: методологічні проблеми взаємовпливу. *Юридична наука*. 2012. № 4. С. 12–18.
20. Остапйовська І. Проблеми формування інформаційної культури майбутніх учителів початкових класів. *Педагогічний часопис Волині*. 2015. №1. С. 20–25.
21. Шинкарук Н.О., Остапйовська І.І. Інформаційна культура як складова загальної культури особистості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/326327453.pdf>
22. Шейко В.М. Креативна модель освіти сучасної цивілізації: загальнокультурологічні, етнокультурні й етнопедагогічні аспекти. *Культура України*. 2014. Випуск 47. С. 4-13.
23. Parsons T. *The Social System*. New York: The Free Press, 1951.
24. Ніколаєнко В.Л., Ніколаєнко Л.Г., Яковенко Ю.І. Соціологіка мислення Толкотта Парсонса: монографія. За ред. Н.І. Соболевої. Київ: ПП «ПФ «Фоліант», 2021. 308 с.
25. Макаренко Л. Методологічні засади пізнання сутності правової культури. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №9. С. 181-185.
26. Кукін І.В. Інформаційна культура як один з елементів системи національної безпеки держави. *Право та державне управління*. 2019. №2(35). Т. 1. С. 225-230.
27. Крисаченко В.С., Кримський М.А., Голубець М.А. та ін. Екологія і культура. *Філософські та соціальні проблеми науки і техніки*. Київ: Наукова думка, 1991. 260 с.
28. Харкавлюк Ю.С. Екологічна культура: філософсько-правова рефлексія. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 68. С. 30-34.
29. Крисаченко В.С., Кримський М.А., Голубець М.А. та ін. Екологія і культура. Київ: Наукова думка, 1991. 270 с.

30. Антонченко М.О. Інформаційна культура як складова загальнолюдської культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 02: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання.* 2004. Вип.1(8). URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34122/Antonchenko_161-166.pdf?sequence=1&isAllowed=y

31. Рамський Ю.С. Формування інформаційної культури особи – пріоритетне завдання сучасної освітньої діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.* 2004. Вип. 1(8). С. 1-11.

32. Коваленко О. Формування інформаційної культури у майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів. *Нові інформаційні технології в освіті для всіх: неперервна освіта.* 2010. С. 450-455.

33. Палеха Ю.І., Палеха О.Ю., Горбань Ю.І.П. Інформаційна культура: навч. посіб. За ред. Ю.І. Палехи. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 400 с.

34. Ковальчук Л., Михайліна Т. Інформаційна культура як феномен інформаційного суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. №3. С. 38-41.

35. Суходоля М.В. Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-правові аспекти співвідношення: дис. ... доктора філософії: 081 „Право”. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. 205 с.

36. Михайліна Т.В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи: монографія. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 312 с.

37. Михайліна Т. Щодо питання співвідношення правосвідомості, правової культури та правової активності. *Economic and law paradigm of modern society.* 2020. №1. С. 92-96.

38. Мухін В.В. Професійна правосвідомість: поняття, особливості, функції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. 21 с.
39. Інформаційна культура. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0>
40. Уханова Н.С. Інформаційна культура особистості: сутність і зміст. *Інформація і право*. 2021. №1(36). С. 159-166.
41. Дзьобань О.П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: монографія. Харків: Майдан, 2013. 360 с.
42. Прудникова О.В. Інформаційна культура інформаційного суспільства: філософський вимір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. №4 (31). С. 44-53.
43. Чайка І.А. Інформаційна культура студента: навч. посібник для студ. ВНЗ педагогічного профілю. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. 139 с.
44. Інформаційна культура сучасного фахівця: навчальний посібник. уклад.: Кух О.М., Смалько О.А. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2021. 92 с.
45. Ісмайлов К.Ю. Поняття «кібербезпека та «інформаційна безпека». Типологія безпеки. *Актуальні проблеми автоматизації та управління: Міжнародна науково-практична конференція*. Луцьк, 2016. С. 32-33.
46. Дубов Д.В., Ожеван М.А. Майбутнє кіберпростору та національні інтереси України: нові міжнародні ініціативи провідних геополітичних гравців: аналітична доповідь. НІСД. 2012. 28 с.
47. Кононенко В.П., Новікова Л.В., Копицька П.О. Політика міжнародних організацій з питань інформаційної безпеки. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 65. С. 353-358.

48. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>

49. Луценко Ю.В., Тарасюк А.В., Денисенко М.М. Кібербезпека та інформаційна безпека: співвідношення понять. *Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №8. С. 320-323.*

50. Солдатенко О. Інформаційний простір у мережі інтернет: правове регулювання та контроль. *Підприємництво, господарство і право. 2018. №5. С. 134-140.*

51. Француз-Яковець Т.А. Інформаційно-правова культура як необхідний елемент формування сучасного інформаційного суспільства. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. Вип. 2. С. 41-45.*

52. Панченко О.А., Панченко Л.В. Інформаційна безпека та інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві. *Правова інформатика. 2015. №2(46). С. 32–38.*

53. Кривешко І.В. Інформаційна культура як правовий феномен. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2022. №1-2.*

54. Макеєва О.М., Грищук М.М. Ціннісно-правові засади інформаційного суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №4. С. 30-37.*

55. Вінник О. Межі цифрової свободи: правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право. 2021. №2. С. 35-38.*

56. Van Dijk J. *The Network Society. Social Aspects of New Media.* L.: Sage Publications, 2006. 142 p.

57. Андрійченко Ж.О., Близнюк Т.П., Майстренко О.В. Digital етикет та комунікації: тенденції та вимоги сьогодення. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/983/941>

58. Тихомиров О.О., Мікуліна М.М., Іванов Ю. А. та ін. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки. За ред. Л.М. Стрельбицької. Київ: Нац. акад. СБУ, 2016. 332 с

59. Кривешко І.В. Роль інформаційної культури судді у сучасному суспільстві. *Осінні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXII: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 листопада 2022 р., м. Вінниця)*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 72-77.

60. Програма «Нове правосуддя». Опитування стосовно довіри до судової гілки влади, суддівської незалежності та підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви. URL: <https://newjustice.org.ua/uk/novini/rezultati-natsionalnih-opituvan-naselennya-ta-pravnikiv-yaki-ye-uchasnikami-sudovih-provadzhen-shhodo-doviri-do-sudovoyi-gilki-vladi-suddivskoyi-nezalezhnosti-j-pidzvitnosti-sprijnyattya-koruptsiyi-ta/>

61. Бліхар М.М., Крикавська І.В. Правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 70. С. 283-287.

62. Мамченко Н. Довіра до судової влади залишається низькою, за винятком ВАКС, а правоохоронці проводили обшуки без санкції суду – Звіт Держдепу США щодо України. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/298997-doverie-k-sudebnoy-vlasti-ostaetsya-nizkim-za-isklyucheniem-vaks-a-pravookhraniteli-provodili-obyski-bez-sanktsii-suda-otchet-gosdepa-ssha-po-ukraine>

63. Демкова М., Фігель М. Інформація як основа інформаційного суспільства: поняття та правове регулювання. *Інформаційне Суспільство. Шлях України*. Київ: Фонд «Інформаційне суспільство України», 2004. С. 170-183.
64. Гуйван П. Мотивованість дій органів влади та національних судів у сфері доступу до публічної інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 18-23.
65. Ємельяненко О.М. Електронний уряд: інноваційні підходи до політики і управління в інформаційному суспільстві: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2008. 17 с.
66. Берназюк О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №10. С. 166-170.
67. Кузьменко В. Діджиталізація публічних послуг: досвід України. *Public Administration and National Security*. URL: www.internauka.com/uploads/public/15803245814464.pdf
68. De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digitaltransformation-disruption/
69. Крилова Ю.І. Інформаційне (цифрове) суспільство: політико-правовий аспект упровадження. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2020. Вип. 27. С.75-83.
70. Калаченкова К. Digital-суспільство як детермінанта формування ІТ-права. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. №3(73). С. 12-18.
71. Омельчук О.В., Левицька Л.М. Діджиталізація суспільства і гаджет-залежність сучасної молоді – покоління digital natives. *Scientific journal National Pedagogical Dragomanov University*. 2020. Вип. 3К (123). С. 296-300.
72. Kalachenkova K., Mikhailina T. The role of digital rights in the modern states stable development: problems of recognition and legalization. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 91-98.

73. Маляренко Т. Безпека людини у мінливому світі: монографія. Донецьк: ТОВ “Східний видавничий дім”. 2013. 200 с.

74. Головка О.М. Цифрова культура та інформаційна культура: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право. 2019. №4(31). С. 37-44.*

75. Разметаєва Ю.С. Цифрові права людини та проблеми екстериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління. 2020. №4. С. 18-23.*

76. Хаустова М.Г. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2022. Вип. 69. С. 328-333.*

77. Кушакова-Костицька Н.В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні. Київ: Логос, 2019. 346 с.

78. Макеєва О.М., Грищук М.М. Ціннісно-правові засади інформаційного суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №4. С. 32-35.*

79. Прокоф'єва-Янчиленко Д.М. Кримінологічна безпека як інтегративна складова національної безпеки. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2014. №14. URL: paukovipraci.nuoua.od.ua/tom-xiv.*

80. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь. Ред. кол.: С. Пирожков, О. Майборода, Ю. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.

81. Ткачук Т. Сучасні загрози інформаційній безпеці держави: теоретико-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право. 2017. №10. С. 182-186.*

82. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Політичні науки*. 2016. № 2–1. С. 27–32.

83. Черниш Р.Ф., Ігнатюк М.В., Заріцький О.Ю. Протидія деструктивному інформаційному впливу в Україні: правові та організаційні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 213-216.

84. Маркулинець А.А. Розбудова електронної держави: правові підходи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 66. С. 56-59.

85. Пилипчук В. Інформаційна безпека та приватність у сфері захисту персональних даних. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_2.pdf

86. Боротьба з несанкціонованим доступом і незаконними операціями з обробки персональних даних. URL: <http://police-access.info/2015/04/borotba-znesanktsionovanym-dostupom-i-nezakonnymyoperatsiyamy-z-obrobky-personalnyh-danyh>

87. Петровський О. Проблемні питання формування єдиного інформаційного простору правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №8. С. 145-148.

88. Моїсеєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін. Кримінологічна віктимологія: посібник. За ред. О.М. Джужі. Київ: Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. 14 с.

89. Дубовий Д.О., Вітковська О.С. Проблеми безпеки користувачів соціальних мереж (віктимологічний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2020. Вип. 61. Т.2. С. 84-88.

90. The human rights impacts of mercenaries, mercenary-related actors and private military and security companies engaging in cyberactivities. Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. A/76/151. 15 July 2021. URL: <https://undocs.org/en/A/76/151>

91. Maurer T. *Cyber Mercenaries: The State, Hackers, and Power*. Cambridge. 2018. 259 p.

92. Юртаєва К.В. Кібернайманство: феноменологічний аналіз та проблема правової оцінки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №4. С. 345-348.

93. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php

94. Children in a Digital World. The state of the world's children 2017. UNICEF – for every child. 2017. 215 p. URL: www.unicef.org/publications/files/SOWC_2017_ENG_WEB.pdf

95. Lauren M. Littlefield and Anna R. Gjertsen Teaching 21st century brains: activating working memory in the online world. *The Use of Technology in Teaching and Learning*. Retrieved from the Society for the Teaching: pp. 26-37. URL: <https://teachpsych.org/resources/Documents/ebooks/use-technology-teaching-learning.pdf>

96. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. Part 1. *On the Horizon*. 2001. Vol. 9. Issue: 5. pp. 1-6. doi: 10.1108/10748120110424816

97. Thompson P. The digital natives as learners: Technology use patterns and approaches to learning. *Computers & Education*. 2013. Vol. 65. July. P. 12-33. DOI: 10.1016/j.compedu.2012.12.022

98. Камінська О. Вплив інтернет-залежності на формування ціннісних орієнтацій молоді. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 178-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_57

99. Шинкарук О., Імас Є., Денисова Л., Костюкевич В. Вплив інформаційно-комунікативних технологій на фізичне та психічне здоров'я людини. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Історичні, філософські, правові й кадрові проблеми фізичної культури та спорту*: зб. наук. праць Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки. 2018. № 2(42). С. 13–24. Луцьк DOI: <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2018-02-13-24>

100. Левшин М. Педагогічна сутність поняття „інформаційна культура особистості”. *Вища освіта України*. 2002. №3. С. 67-74.

101. Луговська І.А. Формування інформаційної культури як складова розвитку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. №4(51). С. 49–54.

102. Іванюта Н. Інформатизація як форма реалізації функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С. 69-73.

103. Логінова Н.І., Трофименко О.Г. Деякі аспекти інформатизації в системі судочинства. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). С. 472–477.

104. Гетманцев М. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: реальність і виклики сьогодення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №4. С. 179-183.

105. Мазурик Р.В. Актуальні питання реалізації концепції електронного кримінального провадження у діяльності органів прокуратури: адміністративно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2022. №1. С. 156-163.

106. Колотило О. Правове регулювання електронного кримінального провадження. *Юридична газета online*. 27 квітня 2020 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/pravove-regulyuvannya-elektronnogo-kriminalnogo-provadhennya.html>

107. Баранов О.А. Ідентифікація роботи зі штучним інтелектом як суб'єктом права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження*: матеріали другої наук.-практ. конф. Київ, 2018. 168 с.

108. Кармаза О.О., Федоренко Т.В. Принципи штучного інтелекту в правосудді України. *Право і суспільство*. 2021. №2. С. 18-24.

109. Карпенко Ю.В. Етичні принципи застосування штучного інтелекту в публічному управлінні. *Вісник НАДУ. Сер. Державне управління*. 2019. Вип. 4. 2019. С. 93–97.
110. Василенко М.Д., Шевченко Т.В. Застосування штучного інтелекту в публічному управлінні, судочинстві та правоохоронній діяльності: міждисциплінарне дослідження. *Право і суспільство*. 2021. №5. С. 148-154.
111. Кривешко І.В. Розвиток digital суспільства як детермінанта формування інформаційної культури. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. №1.
112. Остряньська Н.В., Васюренко В.О. Особливості формування інформаційної культури у студентів вищих навчальних закладів. <http://eprints.kname.edu.ua/30767/1/105.pdf>
113. Макаренко Л.Л. Інформаційна культура особистості: історико-педагогічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2016. Вип. 53. С. 128-141.
114. Дяченко Т.О. Значення інформаційної культури підприємства в процесі формування його організаційної культури. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2010. №26. С. 56-61.
115. Інформаційна культура сучасного фахівця: навчальний посібник. Уклад.: Кух О.М., Смалько О.А. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2021. 92 с.
116. Єсімов С.С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціальноправові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40-47.
117. Баран М.В. Принципи правового регулювання інституту інформаційної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 66. С. 129-134.
118. Діордіца І. Засади кібернетичної деонтології через співвідношення сущного та належного. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №12. С. 244-249.

119. Рудюк В.С. Диджиталізація в сучасному судочинстві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. №2. С. 82-85.

120. Михайліна Т., Жаровська І., Кривешко І. Діджиталізація адміністративного судочинства та інформаційна культура судді. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С.343-348.

121. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р., № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

122. Іванюта Н. Інформатизація як форма реалізації функцій господарського процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С 69-73.

123. Кириченко В.О., Ковальова Я.О. Інформаційні технології та інформаційна безпека адвокатської діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 608-611.

124. Гордеюк А.О. Проблема правового регулювання приватноправових відносин в умовах їх віртуалізації. *Форум права*. 2018. №2. С. 27–36. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_6.pdf

125. Теличко О.А., Рекун В.А. Розвиток правової системи у цифрову епоху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 209-212.

126. Колос Ю., Деркач Д. Діджиталізація судових повідомлень: як суди будуть направляти документи учасникам справи? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/200753_ddzhitalzatsya-sudovikh-povdomlen-yak-sudi-budut-napravlyati-dokumenti-uchasnikam-spravi

127. Оголошення про створення та забезпечення функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС. *Голос України*. 2021. №168 (7668) від 4 вересня.

128. Мирошніченко І. Судове засідання онлайн: як це працює під час війни. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudove-zasidannya-onlayn-yak-ce-pracyue-pid-chas-viyni.html>

129. Татулич І. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. URL: <https://law.chnu.edu.ua/osoblyvosti-zdiisnennia-sudochynstva-v-umovakh-voiennoho-stanu/>

130. Огнев'юк Т. Чому Україна наполегливо не переходить на дистанційне правосуддя? URL: <https://zn.ua/ukr/internal/chomu-ukrajina-napolehlivo-ne-perekhodit-na-dstantsijne-pravosuddja.html>

131. Довгань Б., Михайліна Т. Інформаційна культура та правнича етика судді: аспекти співвідношення у контексті digital-суспільства. *Академічні візії*. 2023. №27. URL: www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/803/727.

DOI:<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10408889>

132. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квітня 2012 року, № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. (Із змінами).

133. Цивільний процесуальний кодекс України: від 18 березня 2004 року, № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. (Із змінами).

134. Господарський процесуальний кодекс України: від 6 листопада 1991 року, № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56. (Із змінами).

135. Кодекс адміністративного судочинства України: від 6 липня 2005 року, № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

136. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року, № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

137. Кодекс суддівської етики: Затверджено XX Черговим з'їздом суддів України 18 вересня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>

138. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року, 09 червня 2017 року (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 року, 15 лютого 2019 року).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

139. Рекомендація № R (84)5 Комітету міністрів Ради Європи стосовно принципів цивільного судочинства, направлених на вдосконалення судової системи. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_126.

140. Europe and the global information society: Recommendations to the European Council. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/44dad16a-937d-4cb3-be07-0022197d9459>

141. eEurope, An Information Society For All, Initiative. URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/IS-EEUROPE/es>

142. Цифрова програма для Європи. URL: <https://eufordigital.eu/uk/library/a-digital-agenda-for-europe/>

143. Recommendation CM/Rec(2016)2of the Committee of Ministers to member Stateson the Internet of citizens. URL: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2016\)2&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2016)2&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true)

144. Сироїд Т.Л., Гавриленко О.А. Внесок ради європи у забезпечення інформаційної безпеки та протидію кіберзлочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 149-154.

145. Catherine Howell and Darrell M. West, The Internet as a Human Right, Brookings. 2016. URL: www.brookings.edu/blog/techtank/2016/11/07/the-internet-as-a-human-right/.

146. Прохазка Г.А. Вплив інтернет-мереж на розвиток прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 325-327.

147. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства: від 22 липня 2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163.

148. Женевська декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» від 12 грудня 2003 р. URL: <https://old.apitu.org.ua/wsis/dp>

149. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

150. Regulation (EU) 2018/1971 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Agency for Support for BEREC (BEREC Office), amending Regulation (EU) 2015/2120 and repealing Regulation (EC) No 1211/2009 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018R1971>

151. Офіційний сайт Органу європейських регуляторів електронних комунікацій (BEREC). URL: <https://berec.europa.eu/>

152. Гетьман А.П., Атаманова Ю.Є., Мілаш В.С. та ін. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія. За ред. С.В. Глібка, К.В. Єфремової. Харків: Право, 2016. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/5224>

153. Новицький В.В. Міжнародно-правові аспекти регулювання інтернету в ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 65. С. 370-374.

154. Electronic governance (“e-governance”): Recommendation Rec (2004) 15 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 15 December 2004 and explanatory memorandum. [www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/E-governance/Key_documents/Rec\(04\)15_en.pdf](http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/E-governance/Key_documents/Rec(04)15_en.pdf).

155. OSCE Representative on Freedom of the Media, Joint declaration on freedom of expression and «fake news», disinformation and propaganda (3 March 2017). URL: www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf

156. EU Code of Practice on Disinformation. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

157. Павленко Т.А. Дезінформація: поняття, ознаки, перспективи протидії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7. С. 337-339.

158. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_326

159. Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних від 8 листопада 2001 р. URL: http://uazakon.com/documents/date_6t/pg_gcwaww.htm

160. Protocole d'amendement à la Convention pour la protection des personnes à l'égard du traitement automatisé des données à caractère personnel. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808ac919>

161. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32016R0679>

162. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000. URL: www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

163. Договір про заснування Європейського Союзу. Маастрх. 07 лютого 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06/print

164. Заярний О.А. До питання дотримання інформаційних прав людини під час формування IT-інфраструктури розумних міст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. с. 182-184.

165. Рекомендації Ради Європи № R (2002)2 "Про доступ до офіційних документів" від 21 лютого 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a33#Text

166. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 1877 (2012). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1466_rez_1877.htm

167. Про ратифікацію Ковенції про кіберзлочинність: Закон України від 7 вересня 2005 року, № 2824-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. №5-6. Ст. 71.

168. Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28 лютого 2001 року. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2001_2_2001_02_28.pdf

169. Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28 лютого 2001 року. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2001_3_2001_02_28.pdf

170. Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 851 засіданні заступників міністрів 9 вересня 2003 року. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2003_14_2003_09_09.pdf

171. Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах: Ухвалено

Комітетом Міністрів Ради Європи на 543 засіданні заступників міністрів 11 вересня 1995 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_95_11_1995_09_11.pdf

172. Рекомендація Rec (2003) 15 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо архівації електронних документів у правовому секторі: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 851 засіданні заступників міністрів 9 вересня 2003 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2003_15_2003_09_09.pdf

173. Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 851 засіданні заступників міністрів 9 вересня 2003 року. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2003_14_2003_09_09.pdf

174. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

175. MacCarthy M., Propp K. The EU's White Paper on AI: A Thoughtful and Balanced Way Forward. URL: www.lawfareblog.com/eus-white-paper-ai-thoughtful-and-balanced-wayforward

176. Opinion on the European Commission's White Paper on Artificial Intelligence. URL: https://edps.europa.eu/sites/edp/.../20-06-19_opinion_ai_white_paper_en.pdf

177. WHITE PAPER On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust: Brussels, 19.2.2020 COM(2020) 65 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commissionwhite-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf

178. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment: Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>

179. Використання штучного інтелекту в правосудді: ще міф чи вже реальність? *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-u-pravosuddi/>

180. Рекомендація CM / Rec (2020) 1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини: Прийнято Комітетом Міністрів 8 квітня 2020 року на 1373-му засіданні заступників міністрів 08.04.2020. URL: www.echr.com.ua/document/rekomendaciya-cm-rec-20201-vid-08-04-2020/

181. Краснов Є. Застосування інформаційних технологій та можливості використання штучного інтелекту під час здійснення судочинства. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_inform_tehnolog_sht_int_sud.pdf

182. Cordella A., Contini F. Digital Technologies for Better Justice: A Toolkit for Action. Eds. Posadas A., Jordan D.V. URL: <https://publications.iadb.org/en/publications/english/viewer/Digital-Technologies-for-Better-Justice-A-Toolkit-for-Action.pdf>

183. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. Brussels, 21.4.2021. COM(2021) 206 final 2021/0106(COD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206>

184. Guidelines on electronic court filing (e-filing) and digitalisation of courts: European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): Document adopted at the 37th plenary meeting of the CEPEJ, Strasbourg and online, 8 and 9

December 2021. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-15-en-e-filing-guidelines-digitalisation-courts/1680a4cf87>

185. CEPEJ затверджено Керівні принципи проведення відеоконференцій у судочинстві. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/cepej-zatverdzheno-kerivni-pryncypu-provedennya-videokonferenci-y-u-sudochynstvi>

186. Висновок № 24 (2021) Консультативної ради європейських судів “Еволюція судових рад і їхня роль у незалежних і безсторонніх судових системах” (Страсбург, 5 листопада 2021 року). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/visnovok_24_2021_1.pdf

187. Висновок КРЄС № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів: Консультативна Рада Європейських Суддів (CCJE/КРЄС): Страсбург, 2 грудня 2022 року. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/no25_of_pereklad.pdf

188. Висновок № 26 (2023) Консультативної ради європейських судів: Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві (Страсбург, 1 грудня 2023 року). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynuu_per_eklad.pdf

189. Мамченко Н. СЮГ: Штучний інтелект і технології можуть значно допомогти у роботі суддям, але не замінити їх, – Висновок КРЄС (28 грудня 2023 р.). *Судово-юридична газета*. 2023. 28 грудня. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/syug-shtuchnyy-intelekt-i-tehnologiyi-mozhut-znachno-dopomogty-u-roboti-suddyam-ale-ne>

190. Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>

191. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220

192. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

193. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>

194. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>

195. The Pact for the Future: United Nations General Assembly 20 September 2024. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n24/252/89/pdf/n2425289.pdf>

196. Берназюк Я. Правосуддя та штучний інтелект: перші правила. *Застосування штучного інтелекту при здійсненні правосуддя: реалії та перспективи*: Програма всеукраїнського семінару для суддів місцевих загальних судів (25 вересня 2024 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/AI_first_rules_bernaziuk.pdf

197. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р., № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст.650. (Із змінами).

198. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 р., № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286. (Із змінами).

199. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р., № 75/98. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27. Ст. 182.

200. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 року, №3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128. (Із змінами).

201. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року, № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481. (Із змінами).

202. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>

203. Partnership and Co-operation Agreement. URL: www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh7gkuhng0wh

204. Порядок денний асоціації Україна - ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990

205. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31995L0046>

206. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

207. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р., № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314. (Із змінами).

208. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 р., № 1089-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. №6. Ст. 36. (Із змінами).

209. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року, № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. (із змінами).

210. Про хмарні послуги: Закон України від 17 лютого 2022 року, №2075-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 52. (Із змінами).

211. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 року, № 1667-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 6-7. Ст. 18.

212. Проект Закону України «Про Цифровий порядок денний України – 2020». URL: www.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf

213. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.

214. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.13 р., № 386-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>

215. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р., № 918-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#Text>

216. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р., № 797-р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KR170797?an=0&ed=2020_09_23

217. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо

її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р., №67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

218. Україна у 2021 році посіла 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings). URL: www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromoznosti.html

219. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 року, №1556-р. URL: www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220

220. Стратегія інформаційної безпеки України: прийнята Радою національної безпеки і оборони України 15 жовтня 2021 року: затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року, №685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

221. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України від 26 серпня 2021 року, № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>

222. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи. URL: http://kt.od.court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzercia/

223. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 р. №740. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/740-2006-p?test=XX7MfyrCSgkyOAUIZihUsC3XHI4NYs80msh8Ie6>

224. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання): Наказ Державної судової адміністрації України від 20 вересня 2012 р., № 108. <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0108750-12>

225. Про забезпечення реалізації деяких питань цифрового розвитку: наказ Державного агентства з питань електронного урядування України від 09.04.2019 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0024883-19>

226. Маслова Я.І. Слідування принципам цифрового розвитку національним агенством з питань запобігання корупції в частині адміністрування державних реєстрів. *Право і суспільство*. 2021. №6. С. 334-339.

227. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія. За ред. О.М. Бандурки. Харків: Ун-т внутріш. справ, 2000. 368 с.

228. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р., № 75/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27-28. Ст. 182. (Із змінами).

229. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р., № 74/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27-28. Ст. 181. (Із змінами)

230. Беляков К.І., Онопрієнко С.Г., Шопіна І.М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія. За ред. К.І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 168 с.

231. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р., №794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

232. Положення Про Міністерство цифрової трансформації України: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р., № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#n12>

233. Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації. URL: https://komit.rada.gov.ua/news/pro_komitet/72756.html

234. Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р., № 220. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. Ст. 1447.

235. Ковальчук Л., Михайліна Т. Правове забезпечення інформаційної культури: об'єкт, суб'єкти та проблеми їхньої компетенції. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. №2(80). С. 18-23.

236. Солдатенко О. Інформаційний простір у мережі інтернет: правове регулювання та контроль. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 134-140.

237. Тімашов В.О., Ніколаєва Л.В., Михайличенко В.Г. Правовий захист суспільства від дезінформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 288-293.

238. Корея боротиметься із суїцидами через соціальні мережі. URL: www.unn.com.ua/uk/news/757208-koreya-borotimetsya-iz-suyitsidami-cherez-sotsialni-meregei

239. Facebook, Twitter и Google аутсорсят модерацию в Филиппины. URL: <https://ain.ua/2019/07/27/kak-ustroen-autsors-moderacii/>

240. Дубовий Д.О., Вітковська О.С. Проблеми безпеки користувачів соціальних мереж (віктимологічний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2020. Вип. 61. Т.2. С. 84-88.

241. Діордіца І.В. Поняття та зміст національної системи кібербезпеки. <http://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-nacionalnoi-sistemi-kiberbezpeki/>

242. Діордіца І. Система забезпечення кібербезпеки: сутність та призначення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №7. С. 109-116.

243. Прозоров А.Ю. Ціннісні основи інформаційної безпеки особи, суспільства та держави. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2016. № 1 (20). С. 29–37.

244. Василенко М.Д., Слатвінська В.М. Штучний інтелект в судовій практиці: особливості та його можливості (міжгалузеве дослідження). *Право і суспільство*. 2022. №4. С. 271-278.

245. Міщенко І. Якісних рішень та єдності практики можна досягти лише діджиталізувавши суди. URL: <http://bit.ly/2DDywdL>

246. У Китаї вперше провели судові засідання, на якому функцію судді виконував ШІ. URL: www.everest.ua/u-kytayi-vpershe-provely-sudove-zasidannya-na-yakomu-funkcziyu-suddi-vykonuvav-shi/

247. Уряд Естонії звернувся до IT-спеціаліста для створення робота-судді URL: <https://legalhub.online/legal-tech/uryad-estoniyi-zvernuvsya-do-it-spetsialista-dlya-stvorenniya-robota-suddi/>

248. Риков В.В. Штучний інтелект на допомогу правосуддю: дотримання прав людини. URL: www.hsa.org.ua/blog/shtuchnyj-intelekt-na-dopomogu-pravosuddyu-dotrymannya-prav-lyudyny/

249. Шемшученко В. Штучний інтелект у правосудді URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelektpravosuddia/>

250. Клименко К.О. Сучасні інформаційні інструменти в судовій та адвокатській діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 65. С. 348-352.

251. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг. Указ Президента України №558/2019. URL: www.president.gov.ua/documents/5582019-28853

252. Про погодження Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Рішення Ради суддів України. Рішення від 22.11.2019 № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097414-19#n9>

253. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: постанова Верховної Ради України від 17 липня 2019 р., №650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text>

254. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім АртЕк, 2020. 128 с.

255. В українських судах використовуватимуть штучний інтелект: громадська медіа-платформа ТМЦІНФО.

URL:<https://tmcinfo.com.ua/publications/2021/02/14/v-ukrajinskyh-sudah-vykorystovuvatymut-shtuchnyj-inte>

256. Шишка Н.В. Штучний інтелект в українському правосудді: правові передумови запровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С.143-145. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/37.pdf.

257. Шаповал Д. Які проблеми може вирішити штучний інтелект в Україні. *Юридична Газета*. №10 (740). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yaki-problemi-mozhe-virishiti-shtuchniy-intelekt-v-ukrayini.html>

258. Застосування штучного інтелекту на базі суду першої інстанції: ВРП ініціює запуск пілотного проекту. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/201578_zastosuvannya-shtuchnogo-ntelektu-na-baz-sudu-persho-nstants-vrp-ntsyuzapusk-plotnogo-proektu

259. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021>

260. Ярема О.Г. Зміст інформаційного суверенітету у контексті державного суверенітету. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №3. С. 191-194.

261. Ковальчук Л., Михайліна Т. Інформаційна культура як передумова інформаційної безпеки у соціальних мережах: національний та міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 36-39.

262. Бусол О. Основні риси контролю за національним інформаційним простором Королівства Велика Британія. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2961:osnovni-risi-kontrolyu-za-natsionalniminformatsijnim-prostorom-korolivstva-velikabritaniya&catid=8&Itemid=350.

263. Netzwerkdurchsetzungsgesetz. URL:
<https://de.wikipedia.org/wiki/Netzwerkdurchsetzungsgesetz>
264. Bundestag beschließt Gesetz gegen strafbare Inhalte im Internet. URL:
www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2017/kw26-de-netzwerkdurchsetzungsgesetz-513398
265. Черниш Р. Правовий досвід країн європейського союзу у сфері протидії поширенню фейкової інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №10. С. 124-128.
266. «Стоп-фейк» по-французьки: парламент ухвалив жорсткий закон. URL:
www.ukrinform.ua/rubric-world/2585916-stop-fejkpofrancuzki-parlament-uhvaliv-zorstkij-zakon.html
267. Siacon A. Michigan's new cyberbullying law about to take effect: What to know. Detroit Free Press. URL:
www.freep.com/story/news/local/michigan/2019/03/25/michigan-cyberbullying-bullying-illegal/3266178002
268. Perlman D. Is cyberbullying a crime? Law Offices of Daniel R. Perlman. URL:
www.danielperlmanlaw.com/blog/2017/09/cyberbullying-crime.shtml
269. Янішевська К.Д., Зінченко Г.С. Запобігання кібербулінгу, кібермобінгу, кібергрумінгу в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №2. С. 132-135.

PUBLIC ORGANIZATION «EUROPEAN ALLIANCE OF GREAT
POSSIBILITIES»

ГО «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЛЬЯНС ВЕЛИКИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»
ЄДРПОУ 42818664; МФО 334851.

Р/р: 2600287116 у відділенні ПАТ «ПУМБ».

21009, Вінницька обл., м. Вінниця, вул. Стрілецька, б. 39, кв. 38.

Тел.: +380503683518; +380977297611.

eagp@eagp.site

www.eagp.site

Вих. № 5/25 від „03” березня 2025 р.

А К Т В П Р О В А Д Ж Е Н Н Я

Даним підтверджується, що результати дисертаційного дослідження Кривешко Ірини Володимирівни на тему „Інформаційна культура судді: теоретико-правові аспекти”, представлені у вигляді матеріалів для проведення тренінгу на тему „Інформаційна культура: шлях до інформаційної безпеки”, використовуються у тренінгово-просвітницькій та консультаційній діяльності Громадської організації «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЛЬЯНС ВЕЛИКИХ МОЖЛИВОСТЕЙ» під час проведення інформаційно-освітніх заходів для населення.

Голова Правління

ГО «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЛЬЯНС
ВЕЛИКИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»

Тетяна ЯНЧУК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Ілля ХАДЖИНОВ

04

2025 р.

АКТ № 15-25/12.0-24

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
КРИВЕШКО Ірини Володимирівни
«Інформаційна культура судді: теоретико-правові аспекти»
(спеціальність 081 Право) у навчальний процес
Донецького національного університету імені Василя Стуса**

1. Комісія у складі:

Голова: Сергій РАДІО, проректор з наукової роботи.

Члени комісії: Світлана КНИЩ, завідувач навчального відділу;

Ганна ПЕТРЕНКО, завідувач відділу аспірантури та докторантури «Докторська школа».

у період з 10.03.2025 р. по 14.03.2025 р. розглянула матеріали впровадження результатів зазначеної дисертаційної роботи у навчальний процес.

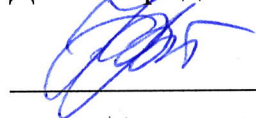
2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження КРИВЕШКО Ірини Володимирівни «Інформаційна культура судді: теоретико-правові аспекти» впроваджено у навчальний процес кафедри теорії, історії держави і права та філософії права Донецького національного університету імені Василя Стуса шляхом використання викладачами кафедри основних положень дисертації (щодо поняття та ознак інформаційної культури у правовій системі, її співвідношення з правовою культурою, особливостей професійної інформаційної культури, зокрема, інформаційної культури судді, способів та засобів підвищення інформаційної культури), що сприяло більш ґрунтовному розумінню значення інформаційної культури у професійній правничій діяльності та особливостей реалізації інформаційної культури судді, під час викладання наступних освітніх компонентів:

1. «Теорія держави і права» (ОС «Бакалавр», 1 курс, 2 години лекцій);
2. «Проблеми теорії держави та права» (ОС «Доктор філософії», 2 курс, 2 години лекцій).

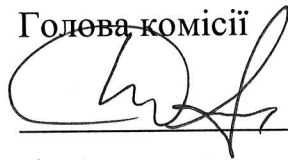
Позитивний вплив упровадження результатів дисертаційного дослідження Ірини КРИВЕШКО «Інформаційна культура судді: теоретико-правові аспекти» обговорено на засіданні кафедри теорії, історії держави і права та філософії права юридичного факультету (протокол № 7 від 24.02.2025 р.).

Декан юридичного факультету

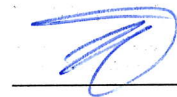
Ірина КОВАЛЬ

Голова комісії

Сергій РАДІО

Завідувач кафедри теорії, історії держави і права та філософії права

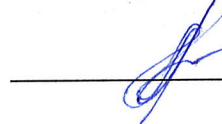

Юрій ГОЦУЛЯК

Члени комісії:

Світлана КНИШ

Ганна ПЕТРЕНКО